

ORSZÁGÉPÍTŐ

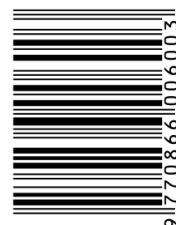
ÉPÍTÉSZET • KÖRNYEZET • TÁRSADALOM

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS FOLYÓIRATA • 19. ÉVFOLYAM • ŐSZI SZÁM • ÁRA 600 Ft.

VÉLEMÉNYEK A TERVEZÉSRŐL
MEGGYESI TAMÁS: AZ ISTENI ABC
A SÁROSPATAKI ÉPÍTŐTÁBOR
AZ EGYESÜLÉS ÚJ TAGJAI II.
KÖNYV A RENESZÁNSZ KERTRŐL
A SZENT KORONA ZOMÁNCKÉPEI
LÁNSZKI IMRE TANULMÁNYA III.
MELLÉKLET: CSETE GYÖRGY

2008/3

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENKILENCEDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK SZÁM

KÖS KÁROLY
EGYESÜLÉS

nka

Nemzeti Kulturális Alap

- 2 VÉLEMÉNYEK A TERVEZÉS HELYZETÉRŐL
Makovecz Imre, Patartics Zoltán, Kapy Jenő,
Miklóssy Endre, Sáros László
- 10 SÁROS LÁSZLÓ: Az izlésről meg a divatról
- 14 MEGGYESI TAMÁS: Isteni ábécé
- 17 REISCHL GÁBOR 1948–2008
- 18 VÁNDORFELVÉTELI ÉS VÁNDORDIPLOMA – 2008
- 20 SÁROSPATAKI ÉPÍTŐTÁBOR
- 24 KALÁKÁK 2008
- 25 A KÖS KÁROLY EGYESÜLÉS ÚJABB TAGJAI II.
- 27 HÍREK
- 28 HERCZEG ÁGNES – KESSELYÁK RITA: Szép és kies kertek...
30 NÉMETH ZSOLT – SIMON ATTILA: Meglévő és hiányzó
szimmetriák a Szent Korona bronzsának zománcképein
- 39 HÍREK
- 40 LÁNSZKI IMRE: Ős-Buda, Fehéregyháza és a pálos kolostor
- 44 TRÓJA ÉS SZIKAMBRIA – Lánszki Imre beszámolója

E számunk melléklete: Interjú Csete Györggyel

A címlapon: Mátyás király tortája; a belső borítón: Mátyás király palotakertje
(Kesselyák Rita rajzai a *Szép és kies kertek...* című könyvből)

E számunk az OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

KÁLMÁN ISTVÁN, KAMPIS MIKLÓS, MAKOVECZ IMRE, AXIS Építészroda Kft., BALOGH LEVENTE, BAU-SYSTEM Építőipari Szolgáltató Kereskedelmi Kft., BEÖTHY & KISS Építéstervező és Geodéta Mérnökiroda Kft., BODONYI Építész Kft., BOGOS ERNŐ, CSÍKY és Társa Beruházásszervező Kkt., DÉVÉNYI és Társa Építész Kft., EKLER KÁROLY, ESZENYI ÁKOS, ESZTÁNY GYÖZŐ, FARKAS MIKLÓS, FRISCH MIHÁLY, GERLE JÁNOS, HADAS Múterem Kft., HUNGARO-THERM Épületgépészet, KOMÁRY ÉPÍTŐ Kft., KÖR Építész STÚDIÓ Kft., KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt., KVADRUM Építész Iroda Kft., LITKEI TAMÁS GYÖRGY, MAKONA ÉPÍTÉSZIRODA KFT., MEDITERRÁN KERÁMIA Kft., MÉRMŰ Építészeti és Környezetvédelmi Szövetkezet Kft., MÜLLER CSABA, NRZST Építésműhely Kft., OPEION Bt., PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PAPP VILMOS, PARALEL Építészroda Kft., SÁROS és TÁRSA Építészroda Bt., TÁJRAJZ Bt., TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., UNITEF –83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt., VÁNDORÉPÍTÉSZ KFT.
TÁMOGATÓK: Bonex Építőipari Kft., Compart Stúdió Kft., Arker's Stúdió Kft., Farkas Építészroda, Felületkémia Kft., Forma Rt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1034 Budapest, Kecse utca 25. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Siklósi József. Felelős szerkesztő: Gerle János; e-mail: gerlej@t-online.hu. Lapterv, tipográfia: Makovecz Benjamin; e-mail: makoveczb@mail.datanet.hu. Nyomás: Julianus Kft., Budapest. – ISSN 0866-0069 – A lap előfizethető ártalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen. Szerkesztőségi ügyintézés, szervezés, előfizetés az alábbi címen: Artbureau Kft. 1065 Bp. Nagymező u. 4. I/132. telefon/fax: 322-0677; e-mail: haabk@freestart.hu. Egy szám ára: 600 Ft. Előfizetési díj a 2007. évre 2200 Ft. Külföldi előfizetőinknek a postaköltséget is felszámítjuk. MEGVÁSÁROLHATÓ: Budapest Galéria, D2K (1066. Bp., Ó u. 19.), UR Könyvkiadó Ker. és Tipográfiai Stúdió Kft., Éghajlat Könyves Kávézó (1117 Bp., Karinthy Frigyes út 9.), Fehér Ló Fia Könyves bolt (Bp. VIII. József u. 8.), Gondolat Kiadói Kör, Heltai Gáspár Könyvesbolt (1054 Bp., Alkotmány utca 12.), Írók Boltja (Bp. VI. Andrassy út 45.), Parnasszus Kiadó Kft. (1065 Bp., Andrassy út 45.), Kós Károly Alapítvány/Artbureau Kft. (1065 Bp., Nagymező utca 4.), Lira és Lant Rt. Szakkönyvtárház (Bp. VI. Nagymező u. 43.), Litea Könyvesbolt és Teázó (Bp. I. Hess András tér 4.), Lord Extra Kft. könyvesboltja (6800 Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.), Lyra Könyvesház (2600 Vác, Piac utca 1.), Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Örpacsrta utca 2.), Püski Kiadó Kft. (Bp. I. Krisztina krt. 26.), Rádai Könyvesház (1092 Bp., Ráday utca 27.), a SZKITTIA Nagykereskedés (Bp. XI. Ménesi út 1/a.), TLA, Vanyonkezelő és Hasznosító Kft. (1125 Bp., Szilágyi Erzsébet fasor 22/b), Budapesti Teleki Téka (1088 Bp., Bródy Sándor utca 46.), Vince Kiadó Műcsarnok könyvesboltja (1146 Bp., Dózsa György út 37.) Az *Országépítő* honlapjának címe www.orszagepito.hu

VÉLEMÉNYEK A TERVEZÉS HELYZETÉRŐL

Kérésünkre jeles építészek mondják el véleményüket az építészeti tervezés jelenlegi helyzetéről, a problémák okairól és megoldásuk esetleges lehetőségeiről. A vélemények közlését következő számainkban folytatjuk. és örömmel fogadjuk Olvasóink észrevételeit, hozzászólásait is. – a Szerkesztőség

MAKOVECZ IMRE

Tudjuk mindannyian, hogy köztestületi jogok nélkül csak egyesületesdit játszhat mind a Kamara, mind a MÉSZ. Így az alávállalások, a szerzői jogok rendszeres negligálása lett a divat, a lakóparkok, áruházak és a középületek nagy részének tervei alacsony árszínvonalon készülnek, lelkiismeretlen műszaki színvonalon. Én a problémát részben abban látom, hogy erőteljesebb centralitásba kerültünk bele, mint amikor Magyarország szovjet megszállás alatt volt. A döntések jelentős részét még akkor is Magyarországon hozták, ha a döntéshozók moszkoviták voltak. Most sokkal részletesebben és sokkal mélyebben nyúl bele Brüsszel, azaz Brüsszelt idézőjelbe tenném, az arctalan és illegálisban lévő pénzvilág az ország belső életébe, mint annak idején történt. Ez a dolog egyik oldala. A másik az, hogy nem is a szabályozással van a legnagyobb baj, bár az is elviselhetetlen, hanem arról az oldalról, amit most fel fogok sorolni. 100 forint bevételből 20 százalék az áfa, 16 százalék a társasági adó, 2 százalék az iparűzési adó, 38 százalék a személyi jövedelemadó, 11 százaléka az egészségügyi kapcsolatos adó, ez összesen 87 százalék elvonást jelent, tehát marad 13 forint tényleges bevétel. Ilyen adózás tudomásom szerint sehol a világon nincs. Ez az adózás két dolgot szolgál, az egyik az, hogy ameddig lehet, a kis és középvállalkozások csalással maradnak fenn, bevételeik jelentős részét vagy legalábbis egy részét igyekeznek féllegális és illegális formában kezelni. Ez a dolog egyik fele. A másik része, hogy jelen körülmények között a terveket megrendelők arra kényszerülnek, hogy az elvégzett munkát ne fizessék ki, mert ezáltal megszabadulnak egy olyan tehertől, ami ugyan a teljes befektetési összeg 3,5–4 százalékát nem haladja meg, ami ugyancsak abszurd, olyan alacsony. De megyek tovább, mindez azért lehetséges, úgy emlékszel, mi annak idején Kampissal mindent megpróbáltunk, hogy lehessen egy működő építész-kamarát létrehozni, olyan kamarát, amilyen a német vagy a svájci vagy

a többi. Ez mit jelent? Ez azt jelenti, hogy a kamarai díj-számítás kötelező, és azt nem léphetik át lefelé a tervezők. Ha Németországban kiderül, hogy valaki két euróval kevesebbet kér, mint a díjszabás, és ezért ő kapja meg a másik helyett a munkát, akkor az, aki kevesebbet kért, elveszíti a tervezői jogosultságát és csak beosztottként dolgozhat tovább. Ebből látszik, hogy ezek a kamarák a minőséget és nem a pénzt tartják fontosnak. Úgy gondolják, hogy a díjszámításnak megfelelő honorárium minőségrontás nélkül nem csökkenthető. Ezáltal rend van az építészek között, és nem az alacsonyabb minőség irányába tesznek lépéseket minél olcsóbb munkával, hanem a legmagasabb minőségre törekszenek. Persze ettől még a bekerülési összegnél lehet takarékoskodni, hogy noha szép, mégis olcsó. Magyarországon a Parlament nem hozta meg azt a döntést, amelynek következtében az építész-kamara, és minden más szakmai kamara nem egyesületi jogszinten állna, hanem valódi kamarai jogszinten. Ennek következtében és annak következtében, hogy mekkora az állami elvonás az elvégzett munkán, a kis és középvállalkozások fokozatosan fölszámolódnak, részben a székhelyüket kénytelenül áthelyezik Szlovákiába és Romániába és egyéb helyekre, hogy megszabaduljanak az elviselhetetlen tehertől, mert Magyarországon egy vállalkozás a jelen körülmények között gyakorlatilag fenntarthatatlan. Mondok egy konkrét példát. Makóra terveztünk egy 3,5 milliárdos beruházást. Mire az összes alvállalkozóval megalkudtam a tervezési díjban és kijön a kiviteli terv, a különféle kötelező körülmények hatására, mint amilyen a közbeszerzés, aminek következtében a teljes tervezési díj 3,5 százaléknál nem lehet több, a MAKONA ezt a munkát úgy végzi el, hogy azt 6,5 millió forint veszteséggel zárja. De a munkát meg kell tudni csinálni. Részben a becsület, részben az üzleti gondolkodás ezt követeli. Hogy ezt a veszteséget miből tudom pótolni, arról még fogalmam sincs. Mikor ezt elmeséltem egy német meg egy holland kollégámnak, megállt az üté bennük, nem tudták felfogni, mert nem is érthető.

Az igazi kérdést ezek után fel lehet tenni, miért van ez így? Azért van így, az én véleményem szerint, mert a magyarországi ambiciózus emberekből alkalmazottat kell csinálni. Egy olyan metamorfózis után, amikor a munkanélküliség nyomorából kell kimenekülni, mindenki zsarolhatóvá válik és bármilyen munkát elvállal. A magyar lakosságot alkalmazottként szeretnék látni és nem önálló

vállalkozásra képes emberekként. Nagyon kitűnően és sikeresen haladnak is ezen az úton. Hogy a magyar lakosság ezt átlátja-e és képes-e lépéseket tenni ezellen, azt egyelőre nem tudom. De hogy a magyar politikusok, és ez teljesen független attól, hogy jobb- vagy baloldaltól vagy miről beszélgetünk, ezt kell, hogy lássák, az biztos. Kampissal mi annak idején mindent megtettünk, hogy az építész-kamara valóban kamarai jogkereteket tudjon szerezni, és tudom, hogy az orvosok és mások ugyanezt megtették és ennek ellenére egyetlen kormány sem tett meg semmit azért, hogy Magyarországon a szakmagyakorlás rendjét megteremtsek, márpedig mindenki valamilyen szakma gyakorlásában benne van a villanyszerelőtől a szabóig. Ez a jelenség nemcsak ebben a vonatkozásban látható. Tessék megnézni a kórházak, az egészségügy, az oktatás helyzetét és így tovább, akármelyik területre nézünk, nagyjából ugyanaz a tünetcsoport jelenik meg, mint az építészetben.

(Részlet egy 2008. július 29-én készült interjúból)

PATARTICS ZORÁN

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy pontos hivatkozások nélkül, csak témák szerint rávilágítsak néhány olyan jogi helyzetre, melyekben sorozatosan ellehetetlenülünk. Nem túlzás azt állítani, hogy az adott jogi környezetben már szinte lehetetlen a szakmát gyakorolni, a jogszabályok között lavírozva eredményt produkálni artista képességeket kíván. Pillanatnyilag nem lehet olyan engedélyezési tervdokumentációt készíteni, melyet valamely szabályra hivatkozva ne lehetne a kérelem során hibásnak, vagy hiányosnak találni, és ez alapján akár elutasítani. Másfelől nem lehet olyan pozitív építési engedély határozatot sem hozni, amelyet ne lehetne megtámadni. Így előállt az a helyzet, hogy sem a tervezők, sem a hatósági hivatalnokok nem érezhetik magukat biztonságban. Már szinte ironikus, hogy mindeközben a szakmát lejárato színvonalú épületek százával épülnek meg, engedélyek alapján.

1. Országos merítésben nem ritka, hogy egy-egy tervpályázat során a bíráló bizottságban képviselve van a minisztérium, a területi vagy városi főépítész, az engedélyező hatóság is, és a tervpályázat eredménnyel zárul, majd azt követően a nyertes terv a zsűriben képviselt fórumokon fennakad. A zsűri elmulasztja felelősen mérlegelni a vonatkozó szabályozást, majd a tervezés egy későbbi fázisában azt a terven, a tervezőn számon kéri a tervtanács és a hatóságok. Hogy eshet meg, hogy a zsűri tagjai felelőtlenül hoznak döntéseket, vagy a másik kérdés: ha a zsűri e dönté-

sét körütekintően meghozta, hogyan lehetséges, hogy az nem befolyásolja az engedélyezési elbírálást, és nem jelent védelmet a tervezőnek? Ha egyébiránt a tervtanácsok a tervet támogatólag fogadják el, ez jogilag csupán lehetőség, semmiképpen sem kötelező érvényű a hatóságra nézve. Amennyiben pedig a terv ilyen előélettel engedélyt kap, a szakmai álláspontot – tervpályázati zsűriét és tervtanácsét – az esetleges fellebbezést kivizsgáló Közigazgatási Hivatal figyelmen kívül hagyja, és utolsó fórumként a bíróság is. E folyamat felületes áttekintéséből világossá válik: 1. a tervező számára egyik fórum sem jelent védelmet, végső soron az építető és a tervező e jogi káosz elszenvetője, miközben a döntések során joggal hitték magukat biztonságban; 2. szakmánk e folyamatban végső soron súlytalan, a szakmai mérlegelést érvényre juttatni nincs módunk. Mindkét következtetés lényegében érinti szakmánkat és Kamaránkat.

2. Polgári perek során bírói gyakorlattá vált annak megállapítása, hogy egy megépült épületről bebizonyítható: a szomszéd telek értékét csökkenti. Városi környezetben ezért a szomszédok jelentős része pert helyez az építetők számára kilátásba, minek eredményeként – tekintettel a már említett bírói beidegződésre – peren kívül az építető milliókat fizet. Ez a szemérmetlen és primitív nyereszkeskedés szakmánkat ugyancsak nagy hatással járhatja le a köztudatban. Korábban az OÉSZ evidenciaként kezelte, hogy a megengedett kereteken belül az építés nem korlátozható. A szabályozási terv feladata volt megállapítani azokat a korlátokat, melyek ennek eldöntését lehetővé tették. Normális elme számára világos, hogy egy települést sok egyéb között az épületek együttese alkotja, nem pedig egy-egy ház. A városi lét velejárója, hogy változik, intenzitása többnyire nő. A település épülése nem verseny, nem lehet polgári jogi kérdést csinálni abból, hogy ki épített először, mondván, aki elkésett fizessen a korábban ébredőknek.

3. Sokunk élménye, hogy a szabályozási tervek előre nem látnak, vagy egyszerűen csak rosszul kezelnek néhány sajátosságot. Ebből kifolyólag a minőség érdekében mérlegelésre volna szükség. A szabályozási tervek módosítása nehézkes, a mérlegelést azonban a tervtanácsok, illetve a főépítészek sokszor nem vállalják fel, és amennyiben felvállalják, akkor is előtűnik vannak még az 1. pontban leírt nehézségek. A veszélyeztetett jogi helyzetben gyakran értelmetlen megoldások születnek, valójában indokolatlanul. Egyértelmű konszenzus mutatkozik abban, hogy a főépítészeti rendszert fejleszteni és megerősíteni kell, de a fenti körülmények között ez korántsem egyértelmű. Véleményem szerint a főépítészeti rendszert és annak jogi környezetét új alapokra kellene építeni.

4. A tervdokumentációk tartalma egyre több olyan munkarésszel gyarapszik, amely csupán formális, és többé-kevésbé értelmetlen is. Ennek legfrissebb példája az egészségvédelmi terv. A vonatkozó rendeletben értelmetlen elem, hogy a tervezőt kötelezi azon terv elkészítésére, amelyet egyébként a kivitelezőnek kell felhasználnia, és amelyet a kivitelező által is kötelezően alkalmazandó koordinátor is elvégezhet. Azonban a megrendelők a feladatot abszolvál-landó ezt a tervezőktől feleslegesen, de kényszerűen elvárják. Ennél lényegesen megoldhatatlanabb a Közbeszerzési Törvény azon előírása, miszerint a közbeszerzési műleírásnak tartalmaznia kell a betartandó szabványok felsorolását. A jogszabály nem határozza meg, hogy mely tevékenységekre vonatkozólag, így az érthető az építőanyagoktól akár a munkavédelmi előírásokig. A lista talán több ezer vagy tízezer, és végeredményben felesleges, hiszen az előírások nem attól lesznek kötelezők, hogy felsorolták, hanem attól, hogy azok betartását jogszabály írja elő. A törvényalkotók ugyanakkor mulasztásos jogérvésben vannak, hiszen ezen lista gyakorlatilag nem létezik, pontosabban az összes EU-s szabvány az országban egy helyen lelhető fel, de azok lefordítása nem történt meg és azokban tájékozódni nem lehet. A Kbt. alapján magam is kerültem már olyan helyzetbe, hogy ennek teljesítését az építető megkövetelte rajtam. Más kérdés, hogy a jogszabályt a tervezővel való jogviszonyban az építetők tervezői feladatként is értelmezhetik, holott az – ha teljesíthető volna – a lebonyolítók feladata kellene legyen.

5. Ugyancsak a Kbt-ben előírt képtelenség, hogy a tervező nem határozhatja meg a típusokat. Bár a jogszabály célja érthető és helyesíthető, ez ellentmond a józan észnek és a műszaki tervdokumentációk tartalmára vonatkozó rendeletnek. A megbízó azért fizet tervezési díjat, hogy a megfelelő részletezettségű tervből az épület gazdaságosan és szakszerűen megépíthető legyen – ehhez elemi érdeke fűződik. A részletek tervei azonban ma már jellemzően nem készíthetők el a típusok pontos meghatározása nélkül, mert gyártmányspecifikusak, és befolyásolhatják a kapcsolódó szerkezeteket is. Azt is megkockáztatom, hogy az épület milyenségének a részletek és így a kiválasztott szerkezetek jellemzői is meghatározói, és mint ilyenek, nagyban befolyásolják a szerzői mű milyenségét. A Kbt. előírása (tiltása) korlátozza a szerzői tevékenységet, miközben a szerzői jogról alkotott törvény kimondja, hogy a mű a tervek elkészítésével létrejön, a megépítése e mű realizálása csupán. Így végső soron a Kbt. ellentmondásba keveredik a műszaki tervdokumentációk tartalmáról szóló rendeletnek, a szerzői jogról szóló törvénynek és mellesleg a józan észnek is.

Ráadásul a törvény tiltja – érthető okból ugyan – a műszaki tartalom megváltoztatását, miközben nem nyújt garanciákat például a tervezőnek arra nézvést, hogy az esztétikai kérdésekre is kiterjessze az egyenértékűség vizsgálatát. Végső soron a kivitelező akár csalhat is, a tervező és az építető azonban nem változtathat a tartalom az építető érdekében sem, holott az ő pénzének felhasználásáról szól tulajdonképpen a törvény.

6. A Kbt-vel kapcsolatban már csak hab a tortán, hogy a tervpályázati értékhatár olyan alacsonyan került megállapításra, hogy jóérvésű ember mindent elkövet ilyen kis ráfordítás esetén, hogy a törvényt megkerülje. Ezen esetekben sem hatékonyságot illetően, sem morális alapon nem tud fellépni a Kamara, ráadásul a szükséges beavatkozások száma is olyan nagy, hogy azt kezelni lehetetlen. A rossz törvény maga ösztönzés saját előírásainak megkerülésére, és ez zülleszt a közeget, ellehetetleníti a szakma érdekképviseletét.

7. Általánosságban elmondható, hogy a Kbt, ez a számunkra nagyon fontos törvény, rendkívül rossz, sok szempontból az életszerűséghez, a szakmai sajátosságokhoz semmi köze, és bonyolultsága okán tulajdonképpen minden érintett számára használhatatlan. Gyakorlata alakult ki annak, hogy bizonyos, e törvény alkalmazására szakosodott cégekkel, személyekkel bonyolítják le a beruházók az eljárást, mert másképpen esélyük sincs a törvénynek megfelelni.

8. Továbbá alapvetően tengernyi, többségükben feleslegesen bonyolult, és az életszerűségtől elszakadt jogszabály szabályozza tevékenységünket, mely állapot mára tarthatatlan lett. A tagság többnyire feladja, ezzel bizonyos helyzetekben nem tud megfelelni, kiszolgáltatottá válik, a verseny áttevődik nem kívánatos területekre, a szakma kimerül a szakmaidegen tevékenységekben. Következésképp a szakmai kérdésekre méltatlanul kevés energia marad.

9. A közműszolgáltatóknak való kiszolgáltatottság egészen irracionális szinten stabilizálódni látszik. A korrekt együttműködés feltételeit a beruházók és a tervezők számára korrekt jogszabály nem teremti meg. A tervezők által kényszerűen bevállalt feladatok nem teljesíthetők.

10. A Kamarának nincs módja a szakmai képzésben minősítőként fellépni, a jogosultság megállapítása eképp is formális. A szakma ki van szolgáltatva rajta kívül állók döntéseinek.

11. Ráadásul a Kamara közfeladatokat is ellát, melyre jogszabály kötelezi. Ugyanakkor mindennek költségeit tagjaival kell megfizettesse, ami tisztas jogi környezetben elképzelhetetlen volna.

12. A Kamarának felróható, hogy saját szabályzataiban még mindig nem kevés az olyan elem, amely *valódi* jogszabályokkal ellentmondásban van. Régóta hangsúlyozom, hogy kamaránk nem engedheti ezt meg magának. Az etikai ügyek kitermelte bírósági elmarasztalások természetes következményei az elvi alapokon nyugvó szabályzatoknak, még ha a bírósági gyakorlatban a már fent említettek szerint mégoly kevés is a képesség a szakmai sajtószerűségek megértésére. Ugyancsak általánosan elmondható, hogy a kamarai szabályzatok összessége is bonyolult és nehezen áttekinthető rendszert alkot, ami hosszú távon nem hozhat eredményt. Egy megtisztítási folyamat mára időszerűvé vált, holott szabályzataink jelentős része a mai napig sem készült el.

13. Külön problémakör, hogy bírósági ügyekben a tervezési felelősség megállapítása szinte jolly-joker bírói gyakorlat lett, a szakmai szempontok megfelelő mérlegelésére jószerivel alig van mód, miközben a kivitelezési hibák szinte egyetlen épületet sem kerülnek el. Sorsunkat érintő kérdés, hogy ezen a helyzeten változtassunk.

A fenti példák közel sem jelentik a téma áttekintését. Ennyiből is megállapítható azonban, hogy a szakma jogbiztonsága meglehetősen rossz. A helyzet kezelésére ki kell dolgozni egy stratégiát, melyre jó alkalom lehetne a készülő Nemzeti Fejlesztési Terv, ami pedig remek lehetőségként kínálkozik az Építészpolitikai Irányelvek kidolgozására.

Pécs, 2005. február 24.

Felkérésünkre Patartics Zorán több, az utóbbi években hivatalos célra készített tanulmányát bocsátotta rendelkezésünkre. Ezek közül választottuk a fenti, 2005-ben írt dolgozatot, amely korábban már megjelent a Kamarai Közlönyben Jogi káosz címmel anélkül, hogy érdemi válasz érkezett volna rá.

KAPY JENŐ

Sokak szerint környezetünk egyre romló minőségéért az oktatás felelős, a kisiskolás oktatási formáktól egészen a felsőoktatásig. Aztán az, hogy az alacsony színvonalú vizuális kultúra nem igényli a vizuális oktatást, vagy a vizuális oktatás hiányának tudható be az előbbi, ez a tyúk és a tojás esete. A kérdés különösen aktuális most, mert szakmánk érezhetően a változás állapotában van, nem csak Magyarországon. A változás hátterében a nem lineáris geometrián és algoritmusokon alapuló szoftverek megjelenése áll, amelyek a multimediális designból, az

autógyártás területeiről és az animációs filmgyártásból kerülnek át az építészeti kísérleti műhelyekbe. A nagy tervező irodák, a világban ma ismert és számon tartott kutatási helyek, amelyek kapcsolatban vannak egyetemekkel, a témával foglalkozó kutatóintézetekkel és fejlesztő ipari háttérrel, a robotikával.

Londonban tíz évvel ezelőtt két kutató (Henry Etzkowitz és Loet Leydersdorf) publikált egy Tripla Hélix-nek nevezett elméletet, amely az informatika új felhasználásában látja annak lehetőségét, hogy az egyetemek, az ipar és az állam, ez a három meghatározó tényező a tudomány-szervezés, illetve az ún. *Nagy Projektek* területén erősebb kommunikációs kapcsolatot építsen ki egymással. A fejlesztés és kutatás igazi helye az egyetem, amelynek intézményei oktatásnak és kutatásnak egyszerre adnak helyet. Az elmélet szerint elsősorban az egyetemeknek kell átalakulniuk.

Az elmúlt tíz évben – főleg az USA-ban, Angliában és Hollandiában – ez meg is történt, ahol az egyetemeknek önálló kutatási programjaik vannak, ezek beépülnek a tantervekbe, néhol az oktatás egész struktúrája átalakult, új módszereket vezettek be, a kutatás alapkövetelménnyé vált. Kiterjedt publikációik nálunk is jól ismertek például az AA School of Architecture, vagy delfti TU oktatási módszerei. Az AA-n a hallgatók például olyan programokra iratkozhatnak fel, mint a Patrick Schumacher és mások által meghirdetett Design és Kutatás című 16 hónapos MA-kurzus; Delftben Kas Oosterhuis felépített egy Protospace-pavilont, ahol hallgatók bevonásával, ún. ipari izmokkal kísérleteznek, város-élet szimulációkat hoznak létre és interaktív térszerkesztésekre irányuló pszichológiai kutatások folynak. Marcos Novak, aki nemrég tartott előadást a KÉK-ben (Oosterhuis-sal együtt), a California Egyetemen tanít, és azért ott, mert Santa Barbarában működik a Nanosystem Institute, és kutatásait összeköti az intézet korszerű anyagokra irányuló kutatási programjaival. Lehetne említeni a bécsi Akadémiát, ahol Greg Lynn nevéhez fűződnek hasonló módon szervezett programok és további egyetemeket. A fenti példákkal nem az a célom, hogy prognosztizáljam a jövő magyar építészetét, és ezzel szorososan összefüggő felsőoktatási módszereket, de a szakmapolitika figyelmét fel kell hívni azokra a változásokra, amelyek most már a szakmán kívüliek számára is értelmezhetők. Persze elhangzanak a szokásos cinikus válaszok e témával kapcsolatban is: tudjuk, tudjuk...de nincs pénz kutatásra, eszközökre, külföldi tanárookra, kapcsolatfelvételle, a fejpénzrendszer is probléma, stb., de a felsőoktatás szakmapolitikai irányítása azért így is sokat tehetne, ha ki tudna lépni depressziójából.

Minden egyetemi oktató fel tud sorolni jó néhány európai iskolát, amelyekkel összehasonlítva saját felsőoktatásunk szerkezeti felépítését vagy tanterveit, túlságosan tradicionálisnak tűnhetünk. Minden iskola meghatározott létszámú hallgatóval, ill. minősített oktatóval kell, hogy rendelkezzen. Az oktatók évről-évre ugyanazt az akkreditált tantervben meghatározott ismeretanyagot adják le, amely persze az oktató személyiségétől függően némiképpen változhat, de a tanterv még szakirány indítása esetén sem térhet el 25%-nál nagyobb mértékben egy olyan szakalapítástól, amelyet már egy másik egyetem beadott. Kísérletezésre, önálló alapításra egy adott intézménynek – a jelenlegi túlszabályozott, nagyon kötött akkreditációs rendszerben – még csak esélye sincs. Erre az akkreditációs eljárásra (az évenkénti újabb és újabb elvonásokat célzó pénzügyi módosításokkal együtt) kialakult egy olyan hazai tömegoktatási forma, amely rutinszerű ismeretek megszerzésére alkalmas, és ezért az elitképzés szerepét az akkreditációs rendbe be nem igazítható posztgraduális képzések és alapítványi iskolák töltik be. Mint például a MÉSZ-Mesteriskola, és szerencse, hogy ezek egy része még megvan, korszerű, szabad tantervekkel.

Milyen megoldások javasolhatók?

Olyan változások szükségesek az építészkutatásban, amelyek eredménye valamiféle inkommerzurabilitás (ez a kifejezés a gyermekkorra jellemző gondolkodási képességet vagy a gyermekek világhoz való viszonyulását jelenti). Azok a szabad oktatási formák, amelyek – nem beszorítva ún. tantárgyi keretek közé –, mindig szabadon aktualizálhatók, ma kutatási programokra kell, hogy épüljenek, szinte öngerjesztő módon, állandóan meghatározva magukat. Az építésstudomány és építészetelmélet ma transzdiszciplináris helyzetben van; nem arról van szó, hogy az építészetet körbefogó tudományágak bővülnek, hanem új tudományágak keletkeznek szakterületünkön a különböző diszciplinák behatolása révén. Ilyen a környezetpszichológia, a parametrikus geometria, a tervezésmódszertan, tervezés-informatológia és mondhatnánk még néhányat. Ezek aktuális kutatási programokba építve oktathatók, ezekbe a meghirdetett programokba a hallgatók bevonhatóak, és ez a bevonás – az oktatás maga. A pedagógia változására a kétlépcsős rendszer lehetőséget ad. BSC szinten marad – mondjuk – a kommersz, az áthagyományozó forma, és az MSC, MA szinten az említett megoldás. Persze ehhez teljesen más akkreditációs hozzáállás, szabályozás és oktatás-irányítás szükséges, és ez már valóban szakmapolitika.

2008. szeptember

Minden tervezésnek alapvető követelménye a koordináció: a szakmai igényeknek és a különféle egyéni és társadalmi érdekeknek az összehangolása. Minden összehangolásnak pedig alapfeltétele a *tertium comparationis*, azaz az összehasonlítási alap. A hazai tervezés rendkívül válságos helyzetben van, és ezt vissza lehet vezetni ennek az alapnak a hiányára.

Három fő fajtáját különböztetjük meg a terveknek: a regionális (területi), a települési és az építési terveket. Ezeknek egymást ki kell egészíteniük, vagyis a magasabb szintű terv az alacsonyabb szintű számára a figyelembe veendő kereteket és szempontokat szolgáltatja. Természetesen sokféle szakmai tervre van szükség a megvalósuláshoz, közlekedés, közmű, épületgépészet stb., de mindezeknek egységes koncepcióba kell illeszkedniük. Például egy lakóépület esetében nyilvánvaló, hogy a vízvezeték és a csatorna terveinek összhangban kell lenniük a fürdőszobák elhelyezésével. Ezt a gyermeteg példát azért kellett felhoznom, mert ugyanezt kellene érvényesíteni a többi tervfajta is. Viszont messzemenően nem így van. Szemléltetésképpen csupán két példát hozok fel.

A főváros néhány évvel ezelőtti szerkezeti tervében a következőket lehetett olvasni: „A metrónak nincs köze a városszerkezethez.” Vagyis annak a közlekedési elemnek, ami naponta milliónyi utast szállít? Mit akar mondani ez a kijelentés? Lehet persze, hogy egyszerűen a tervező tökéletes hozzá nem értését jelzi, én azonban úgy hiszem, másról van szó. Arról, hogy nincs beleszólása. Ámde ebben az esetben mi értelme az egész tervnek?

Mínap az illetékes minisztérium egyik szakmai vezetője szóvá tette, hogy miért nem egy 50 milliárd Ft-tal olcsóbb megoldást választanak az autópálya építésében. Rögvest letorkolták, miért fáj ez neki, és egyáltalán, mi köze van hozzá? (Azóta tiltakozásul már lemondott az illető...)

Hogyan jutottunk ide? Néhány évvel ezelőtt történt, hogy az ország első városának első embere úgy nyilatkozott, hogy „a tervezés kommunista csökevény”. Meghúlt bennem a vér. Az EU-ban ugyanis mindenütt terveznek, sőt, ez a támogatások igénybe vételének előfeltétele. Úrrá lett tehát egész Európa fölött a kommunizmus? Sőt, minden tröszt, minden gazdasági vállalkozás is tervez. Ők is kommunistává váltak volna?

Ámde lehet, hogy a tervezés tilalma csupán a közszférára érvényes, amint az illető választott politikusként a jogosítványa sem vonatkozhat a magánszférára, mert ennek az autonómiáját maga az Alkotmány védi. Nem úgy, mint

a közpénzeket. (*Salus rei publicae suprema lex*, azaz legfőbb törvény a közjó – tartja a régi római jogi felfogás. Kár, hogy ma már senki sem tanul latinul, talán ezért is tűnt el e mondat értelme a politikai gyakorlatból.)

Így válik érthetővé a második példa. Valóban, miért baj az a közpénzből előállított 50 milliárdos kiadási többlet? Hiszen annyival nagyobb a tervezés díja, annyival nagyobb a vállalkozó profitja, annyival több embert tud foglalkoztatni, sőt, valószínűleg még azok se járnak rosszul, akik a kivitelezési megbízást odaítélték. Nézzük meg viszont a másik oldalt, vagyis hogy jár-e rosszul valaki? Természetesen igen. Minden adófizető rosszul jár, minden olyan közfeladat rosszul jár, amit költségvetésből kellene finanszírozni – rosszul járnak a kisiskolák tanulói és pedagógusai, rosszul járnak a kórházi orvosok, ápolók és a betegek, rosszul járnak a felszámolt vasútvonalak dolgozói, rosszul járnak a falusi lakosok, akiknek se munkahelyük, se ellátásuk, se közlekedésük, csupán egy termékváltásárló monopóliumuk van 20 ft-os meggyféléváltásárló árral; rosszul járnak a fővárosi lakosok, akik számára egyszerre nő a közlekedési díj és a közlekedési idő. Aligha járnak jól a nyugdíjasok, kiknek a soványodó kasszából kell kapniuk a járadékukat. De rosszul jár még maga az ország pénzügyi vezetése is, hiszen a hitelminősítők épp most jelentették be a BBB+-t, amitől már csak egy lépés az államcsőd. (Soha ilyen rossz nem volt még Magyarország minősítése.)

Persze ha a döntést azok hozzák, akik nem járnak majd rosszul, akkor a döntés csakis efféle lehet. (1954-ben, az országos éhhalál küszöbén Nagy Imre, az új miniszterelnök, azonnali hatállyal leállított egy sor fölösleges és pénzpozsekoló beruházást, helyette az ellátás javítását tűzte ki célul. Elégé népszerű is lett ettől, mint tudjuk, és bár a személyes életét rosszul végezte, még ma is olyan jó szívvel emlékezünk vissza rá, mint egyetlen utódjára sem.)

Ami tehát fogyatékos itten, az egyrészt a koordináció, vagyis az összehangolás, másrészt a közérdek képviselése. Mind a kettő összefügg ugyan az általános jogrenddel és a politikai gyakorlattal is, de megpróbálom a továbbiakban lehetőség szerint a tervezés területére szorítkozni.

A területi (regionális) tervezés döntő fontosságú eszköze minden, az ország egészének fejlődését célzó elhatározásnak. Hogy miféle hidak vagy autópályák és hol épüljenek, mi legyen a vasúthálózzal, hol legyenek erőművek és milyenek, mit tegyünk az árvíz ellen és az öntözés érdekében, milyen területeket kell megvédenünk a gazdasági alapú túlterheléstől, hol, milyen közellátási formákat kell fejleszteni vagy fenntartani, és más efféle kérdések ezen a tervműfajon belül tisztázandók. Mégpedig a komplex

összefüggések megvizsgálásával. Az például, hogy autószerződát terveznek szigorúan védett természetvédelmi területen keresztül, nyilván nem fordulhat elő akkor, ha ilyen felépítésű terv készül az előnyök, a hátrányok, a kizáró tényezők megmutatásával. Törvényeink szerint egyébiránt ez kötelező is volna. Kár, hogy mindeddig nem sikerült érvényre juttatni. Pedig például a Balaton most induló körbebetonozását egy efféle törvény-követő tervezés sikerrel megakadályozhatná.

Magyarországon ma a foglalkoztatottak 10–12 %-a dolgozik multinacionális cégeknél, mialatt e cégek adják külkereskedelmünk háromnegyedét. A foglalkoztatottsági szintünk egész Európában a legalacsonyabb. Nyilvánvaló komoly hiba volt a teljes gazdaságunk ekkora hányadát idegen érdekeltségek kezébe adni, hiszen nekik nem fűződik érdekük a foglalkoztatás javításához, és erre természetesen kényszeríteni sem lehet őket. De hát akkor mit tehetünk? Nyilvánvaló, hogy azokat a hazai kis és középvállalkozásokat kellene segíteni, amelyek a munkavállalók kétharmad részét foglalkoztatják. A többféle dologba, ami ehhez szükséges, az a területi tervezés is beletartozik, ami az egyes térségekben, az ottani problémák megoldására és lehetőségek feltárására irányul, a helyi társadalom különféle szereplői készítik, és a központi hatalom meg az EU támogatással segítik a megvalósulásukat. Ez egyébként az EU működési elve is, szubszidiaritásnak mondják, az eképpen készült terveket pedig térségfejlesztési programoknak. Ez persze csak akkor működőképes, ha a támogatások nem „Zuschlag-elven” kerülnek odaítélésre, illetőleg ha általában a fontos célok megvalósítását szolgálják. Az például, hogy az EU-hoz benyújtott támogatási terv közel kétharmad része autópályák építését célozza, hogy 7 év alatt mindössze 80 ezer munkahelyet kíván teremteni, hogy ezenközben a falvak tekintélyes része minden adottságától megfosztva életképtelenné válik, aligha segíti a helyi problémák megoldását. Magyarország egészének a problémái pedig számos helyi problémának az összege lévén, sok jóra az ország se számíthat imígyen.

A településtervezést illetően a fő probléma megegyezik Karinthy Frigyes diétájával. Amit ő mindig szigorúan tartott – két étkezés között. Van ugyanis egy hatályos településtervezési terv, a választott testület jóváhagyta, azután megjelenik egy nagyvállalkozó, és építeni akar valami egész mást. A tisztességes eljárás az, hogy fűtül a rendeletekre és törvényekre, megépíti amit jónak lát. Utóbb azután a bíróság jóvá hagyja, megállapítván a jóhiszeműségét. (Akinnek több tízmilliárdja van, az nyilvánvalóan eleve jóhiszemű. Talán célszerű lenne ezzel a passzussal az alkotmányunkat is ki-

egészíteni.) Rosszabb a helyzet, ha a hatályos terv módosítását kéri. Természetesen meg is kapja a megfelelő pénzügyi előkészítés esetén, és így állt elő a Karinty-probléma. Hiszen a tervnek épp az lett volna a célja, hogy szabályozza az eztán készülő beépítéseket. De hatályát veszti, mint látjuk, amint egy tényleges beépítés történik. Mi szükség volt tehát az egész fáradságos procedúrára? (Felmerült már az a lehetőség is, hogy nem is kell tervet készíteni. De mivel a tervezőnek is élnie kell valamiből, a megbízott tervezőiroda egyszerűen megkapná a „tervmegváltási díjat”, mint a beruházási összeg x %-át. Maga a tervező meg ezalatt paradicsomot termelhet, tőzsdézhet vagy más hasznos tevékenységet folytathat.)

Hajdanában, a kommunizmus előtti időkben, önkormányzati rendszer volt Magyarországon. Ezt egyáltalán nem a rendszerváltás találta ki, hanem ezer éven át ekképpen működött az ország. És hát az a régi nem is volt olyan rossz, főképpen a mostanival összevetve. Mindazonáltal a települési tervek fölött a szakminiszternek vétőjoga volt, hozzájárulása nélkül nem léphetett hatályba. A tisztviselők lelkiismeretesen és felelősen átnézték, és ennek megfelelő javaslatot tettek. Az önkormányzat ettől még nem dőlt össze, sőt.

A mai helyzet leginkább annyiban különbözik ettől, hogy a szaktisztviselők az önkormányzat beosztottai, személyes egzisztenciális függésben, és valódi szárnyaik is vannak. Ugyanis könnyen repülnek, ha valamiben nem szolgálják ki a politikai vezetők utasításait. (A pontosság kedvéért, ezek a vezetők nem szakmabeliek, sőt gyakorta még a hatáskörükkel sincsenek tisztában, viszont természetesen megvannak a maguk sajátos érdekei.)

Ami az épülettervezést illeti, sokféle és szerteágazó dologról kellene beszélnem, de csak kettőt emelek ki közülük.

Van a törvényi szabályozásunkban egy kétes intézményi megoldás, az engedélyezésnek a települési önkormányzat alá rendelése. Ez egyrészt zavarossá teszi a jogviszonyokat. Az önkormányzat ugyanis egyszerre tulajdonos és hatóság, tehát önmagát kell ellenőriznie. (Az a – bocsánat! – hülyeség, hogy ilyen esetekben a „szomszéd önkormányzat” hivatala jár el, hajtófát sem ér, mint megannyiszor bebizonyosodott.) Az engedélyezés szakigazgatási feladat, egyike azoknak, amiket az EU szubszidiaritási elve mint ellenőrző funkciót az állam részére tart szükségesnek.

Két ellenvetés adódhat itt. Részint az, hogy az állam ezt a feladatot pártpolitikai célokra használhatja fel. Erről egész röviden csak annyit, hogy tisztességes államot kell teremteni. A szakigazgatásnak mindenestre jót tesz, ha a

tisztviselőinek minél kisebb az egzisztenciális függése (erről már ejtettem szót), és ezt mindenképpen erősíti a helyi ügyektől függetlenített szakapparátus. Az ügymenet, tehát maga az engedélyezési eljárás természetesen helyi szinten, a polgármesteri hivatalon keresztül lebonyolítható, az ügyfelet nem kell fölösleges utazásokkal terhelni.

A másik ellenvetés, hogy akkor meg mi van az „önkormányzatiság” elvével. A válaszom egyszerű: a helyi építési szabályzat, ami kötelező erővel előírhatja akár még azt is, hogy zöldre kell festeni a rácsos kaput. Ezt a szabályzatot a választott testület hagyja jóvá, az építési hatóság számára pedig kötelezően figyelembe veendő előírás.

Szomorúbb ennél a végülis elég egyszerű közigazgatási kérdésnél a másik probléma, az eltűnt lélek. Karácsony Sándor vizionárius észrevétele az 1940-es évek elején az „ocsúdó magyarság” jövőre építészetéről a következő (*A magyarok kincse. Széphalom Könyvműhely, 2008. 163. o.*): „Valószínű, hogy a magyar lélek, a magyar észjárás és a magyar filozófia a magyar építészet technikájában is felismerhetőek lesznek majd. Valószínű az is, hogy az építészet ősi magyar és még ősi ázsiai módjai észrevehetőbben megmutatkoznak majd. Meglehet például, hogy a 'sok jó ember elfér kis helyen' elve utólag igazolni fogja Lechner Ödön belső térkiképzésének a zsúfoltságát. Meglehet, hogy néhány monumentális templom helyett számtalan kisebb méretű kultikus hely épül. Az is lehet, hogy nem is lesznek a magyar módra épült alföldi városokban emeletes házak. Talán zárt utcasorok sem lesznek bennük. Esetleg egész egyetemi fakultások pusztába vagy erdőségekbe helyeződnek, mégpedig egyéb feltehető logikák mellett építészeti logikából is. Az sem kizárt dolog, hogy a mennyországot jelképező kupola divatba jön megint, vagy hogy kör alakúnak épülnek a házak, akár csak a nemrég letűnt szélmalomok. Nagyban-kicsinyben monumentális kúpok váltakoznak miniatűr kockákkal talán, *à la* boglyakemence padkával vagy pecsenyesütővel az oldalán. Esetleg az új betonépítkezés hatalmas síkfelületei új magyar ornamentikára ihletik a közeljövő magyar építőművészeit. Az a legvalószínűbb, hogy az európai tartalom nem változik már meg túlságosan a lelkünkben, s ezzel a tartalommal felocsúdott formáinknak kompromisszumra kell lépniük, szakasztott úgy, mint ez az irodalom és zene esetén is történt. Kitágulnak az ősi magyar formák, s ezáltal európai értelemben is magas művészetre válnak képessé.” (Érdeemes itt eltűnődni az éppen száz esztendő Wekerle-telep küllemén és osztatlan népszerűségén az ott lakók körében.)

Monografikus elemzést érdemelne, hogy mindebből mi miért nem, vagy miért csak csekély mértékben vált va-

lóra. Az viszont kétségtelen, hogy ennek az itt vázolt szintézisnek a hiányában korunk magyar építészetét – egy kivétellel – nem jegyzik a nagyvilágban. Nem tartom abszolút mércének a mi külső megítélésünket, fűjják fel magukat, mondhatnám, de mégiscsak figyelemre méltó, hogy az egyetlen, ami külföldön is érdeklődést vált ki, az a magyar organikus építészet, vagyis éppen az, ami megfelel a Karácsony Sándor által itt felvázolt összefüggésnek, viszont idehaza mégis a purgatóriumban ül.

Az az „új internacionális” stílus, amit jobb híján posztmodernnek szoktak nevezni, és ami a funkcionalizmus szögletes ötletelenségét a „bármit, csak különbözzék” hangsúlyozott egyedülvalóságával váltotta fel, igen szoros kapcsolatban van a legújabb és legköltségesebb építési csúcstechnológiákkal. Ezek nélkül könnyen gagyivá válhat, akár egy csiszolt üvegből csillogó-villogó álbrilliáns nyakék. Ez pedig minden egyébtől függetlenül is, önmagában korlátozza a gondolkodásmód hazai alkalmazását.

A tervezés különféle ágainak olyannyira szükséges reformját a lélek reformjával lehet csak elkezdni.

2008. augusztus.

SÁROS LÁSZLÓ

Tisztelt és kedves főtiaiak!

2007. április 1-től töltöttem be Fót Város települési főépítésze szerepét. Ide azt követően kerültem, hogy szülővárosom főépítési posztjáról a 2006-os választások előtti, utolsó hivatalos főépítési napom végén felmondtam. Tettem ezt azért, mert torkig lettem a pártpolitikával, ami kitúrva helyéről a településpolitikát, önálló életet élve kezdett elhatalmasodni, majd regnálni.

Az itt megkezdett munkám annak reményében indult, hogy egy olyan települést segíthetek boldogulásában, ahol (véltém) mindenki a várva várt megújulásban hisz. Ahol a cél közös, és ahol a „renaissance” nem lehet csak egy évre szóló kultúr-szlogen.

Tavaly áprilisban, levélben tettem fel kérdéseimet az akkori jegyző asszonynak, többek között arról, hogy Fóton hogyan lehet az, hogy a főépítési posztra sem a hivatal, sem a képviselő-testület SzMSZ-ében még csak utalás sem található? Miért nincs – az erre jogalapot teremtő miniszteri rendelet ellenére – előterjesztési joga a főépítésznek? (Nemcsak nekem, hanem a mindenkorinak.) „Természetesen” nem kaptam rá választ.

Számomra ma már az is főtői axióma, hogy itt nincs írott válasz, mint ahogy *Fótról nem lehet elkészni.*

A már említett, 2007. április 22-i levelemet követően ugyanerről a törvényellenes helyzetről leveleket írtam – az addigra már felállított polgármester után – az alpolgármester uraknak. 2007. augusztus 8-án, október 24-én, majd 2008. január 30-án, március 19-én, április 16-án. Még 2007. november 8-án összeállítottam egy anyagot *Észrevételek* címmel az ÜJJKB elnökének, az SzMSZ beharangozott módosítása kapcsán, de értelemszerűen még annak előtte. Ebben felsoroltam mindazon joghelyeket, amelyeket sért a főtői képviselő-testület SzMSZ-e, mert „felülírja” a 9/1998. (IV. 3.) számú KTM (tehát miniszteri!) rendeletet. Válasz „értelemszerűen” erre sem jött, csak testületi döntés, ami nemleges volt.

Utoljára az április 16-án kelt levelemben kértem, hogy még május hónapban állítsák helyre a jogszerűséget, mert ellenkező esetben nem vállalhatom tovább megbízatásomat. Sajnálatos, de ez most sem történt meg. Tekintve, hogy ennek a jogellenes helyzetnek a tényét sok ízben kifejtettem, illetve rögzítettem, (az első, ezt kifogásoló levelem dátuma óta összesen 374 nap állt rendelkezésre), 2008. május 29-én, azonnali hatállyal mondtam fel, mert egyetlen perccel sem kívánok tovább asszisztálni ehhez a jogsértéshez.

Végtelenül fájjalom, hogy ez így történt.

Mindenkinek megköszönve a lehetőségét annak, hogy eddig itt dolgozhattam, sok sikert kívánok a(z) ily módon már nem közös jövőhöz. Amibe beleférhetne egy vadozatú település fejlesztési koncepció, majd településszerkezeti terv, végül szabályozási terv, és helyi építési szabályzat. Tervtanács, amely az építészeti minőséget vigyázva vehetne véget a hivalkodó kivagyiságnak, avagy a profit bekötött szemű kizárólagosságának. Megújuló főtér és főutca, parkokkal, sétányokkal, padokkal és térvilágítással, szökőkúttal, vagy csak csobogóval, utcabútorokkal, (vállalható nevű) utcanév táblákkal, zenepavilonnal, miegyéb-vel. Földberejtett kábelekkkel. Városháza, művészetek háza, zöltség – gyümölcs – virágpiac, bölcsőde és óvoda, ravatalozó Kisalagon, központi főzőkonyha, működtethető idegenforgalmi koncepció, téli-nyári használatú beltéri sípálya. Az „Ybl-háromszög” harmadik csúcsa, egy – az országban elsőként életre hívott – Ybl Múzeum létrehozása, környékének rendbetétele. Étterem a Kiskastélyban. Teniszpályák klubházzal. (Ha mindez egy üzletközpont ide települése révén is történe.) Bejárható kastélypark és kastély. Ahol – még leírni is szegény – a volt tulajdonos ma csak megtúrt bérlő lehet. Interaktív „Múzeum a reformkorhoz”, – mondjuk a magtárban, de lehetne számtalan egyéb helyen is, – ahol felölthetők lennének az elődeink

viselte, újravarrt ruhák, és akár meg is főzhetőek azok az étkek, amelyeket ők szerettek. (Amelyeket persze egy helyi főzőversennyel is lehetne „tudatosítani”.) Hozzá a helyben gyártott szódával készített spriccer, avagy hosszúlépés dukál. Bolt a vadászoknak és a lovasoknak. Akár a reformkori üzletekre „hajazva”. A „történelmi városmagot” tehermentesítő utak, de ne a kastélypark mellett. Az ezek miatt fölöslegessé váló, a központba „ízésülni” soha nem tudó Shell benzinkút helyére egy nagyméretű parkolóval megjelenő turista központ. Ahová lehet megérkezni, és ahonnan lehet elindulni toronyiránt, az ország egyik legkülönösebb, pompázatosan büszke templomához. Amire Fóton, – az oly kevés között – büszkék lehetünk. S előbb, utóbb néhány bontásnak is bele kellene férnie, mert kinek kell ma már a Kastélypark szélébe „harapott” fűtőmű kéménye, ami mérete mellett sem tudott soha „landmark”-ká lenni. De a 100-as ABC is megérne egy misét. Szükség lenne egy, a város műemlékeit méltón bemutató albumra, avagy egyik-másikról akár önállóan is megjelentetettre. Kéne egy „természetes” katlanpálya az extrém sportok

kedvelőinek, hogy ne tegyék tönkre máshol a határt. Mondjuk a volt homokbányában. Rendezett és jól használható logisztikai, kereskedelmi és ipari területek, amelyek semmilyen tekintetben nem terhelik a várost. Véderdősávokkal, fásított parkolókkal. Ha már az adóikra igényt tartanak. Jó lenne a méltán büszke, de elfeledett filmgyártás történetére hivatkozható filmipari megújulás. Amihez fanatikus lobby-erő szükséges. Végre a volt zártkertek népére is kellene gondolni. Nem. Nem csak gondolni, mert abból mára, már végképp elégük van. Hanem tenni értük, még akkor is, ha sorsuknak részint alakítóik is voltak. Csak meg kéne érteni, hogy ők is szeretnének fótiak lenni. Igazi fótiak. Kellene az idetelepülő, vagy csak vonzódo lovasok és sportolók számára egy új centrum, amit Fótnak hívnak. Mert ők is itt szeretnék ezt létrehozni.

Mindezek egy részét én vettem fel, ám ezek után már csak remélem, hogy egyszer Fót is értője és aktív cselekvője lesz ezek megvalósításának. Kár, hogy többet nem segíthettem. Mert segíteni csak annak lehet, aki hagyja.

2008. május 29.

SÁROS LÁSZLÓ

Az ízlésről meg a divatról

Na, vótunk az asszonnyal olaszba. Hát azé az nem semmi. Ami ott van, az ide száz év múlva se gyün be. Az tuti. Igaz, egy kicsit má meg is bántam. Na, mer azt nem mondtam, hogy mindez má két éve vót. Hát azóta gyötört azzal, hogy neki olyan ház kell. Tuggyák, olyan mediterrán, vagy hogy is híjják. Na persze, ha megmondom az őszintét, hát nekem se vót azér az olyan nagyon ellenemre. Mer csuda takaros házak vótak ott. Azé ott van ízlés. Még a falu is más. Nem ezek a mindegyforma parasztházak. Neeem! Ollyan szép változatossak.

Hát mit lehetett tenni? Építettem neki egy ilyet. Hogy örüjjon. Most akkó meg má örül, meg boldog. Ez a lényeg, hát nem?

De persze, azé nem vót ez az egész annyira egyszerű. Mér? Mer, tuggyák van a városnál az a főépítész. Az egy olyan minden lében két kanál. Ne tuggyák meg, milyen! A végén el kellett menni a polimesihez, hogy tegye má takarékra. Azt az meg behívatta a főépítészt abba a szúrásba, azt kezdte kérdegetni túle, hogy mé nem hagy bennünket építkezni. Azt má csak én teszem hozzá, hogy a saját pénzünkér. Ugye? Mer azé egy ilyen ház nem két forint ám. Az meg csudára kötötte az ebet a karóhoz, hogy ezé, meg azé, aztán az lett a vége, hogy a polimesi aszonta,

hogy megkér bennünket, hogy próbájjunk megegyezni. Nahát, az egy hosszú történet lett. Mer ettű kezdve sokat jártunk oda. Én nem tudom, hogy ez magányos, vagy mi a bánat van vele, de nagyon szeret beszélgetni. Meg mindenre tud válaszolni. Én olyat nem tudtam mondani, amit meg ne válaszolt volna azonnal. De élbül. Szóval ez egy hosszú történet vót.

De meg az is, amég idáig jutottunk. Na még az is egy sztori. Az egész nyomorult városba nem vót egyetlenegy valamire való tervező, aki kedvünkre elkészítette volna a rajzot. Pedig mindent megmontunk nekik. Ja, mer, hogy többel is próbálkoztunk ám. Persze. De ezek vagy nem akarták érteni, vagy úgy hülyék, ahogy vannak. Pedig adtunk nekik rengeteg fényképet is, mer a párom a végére annyira beindult ott olaszba, hogy összefényképezett mindent, amit csak látott, hogy legyen miről megmutatni majd, amit szeretne. Ja, mer mielőtt elindultunk, vettem neki egy fényképezőgépet. Ilyen digitálisat, vagy komputereset, vagy hogy mongyák. Persze én csak arra gondótam, hogy fényképezzen bennünket. Ki gondolta volna, hogy az asszonnyam ilyen ügyes művész. Mer tisztára az. Biztos is.

Na és tuggyák, mi a vicc? Az, hogy a végén az rajzolta le a legjobban a házunkat, aki a legkevesebbet kérte. Látják, néha lehet nekünk is szerencsénk. Igaz, előtte má én meg is terveztem neki, tiszta arányosra, vagy léptékesre, vagy hogy mongyák? Szóval a gyerek kockás füzetébül téptem egy

lapot, aszt arra. Két kocka egy méter. Nem olyan nagy tudomány ez. És nem is hasznátam el, csak két lapot. Szóval, egy nagy rizsa ez az egész tervezés. Nekem elhihetik.

Na, hol hagytam abba? Ja, szóval a főépítész. Az mindenáron le akart minket beszélteni erről a házról. Hogy nem illik ide, meg hogy nem olyan anyagokból van, mint amikbű itt építenek, meg a teteje se olyan ennek, amilyenek a szomszédba vannak. Még jó. Hát milyen legyen egy ilyen ház teteje. Majd padlásos, mi? Még mit nem. Meg hát olyan az egész olaszba sincs. De ott egyáltalán nem, ahol mi jártunk. Amúgy meg akar a rosseb lépcsőt mászni.

Na jó, azér a végére az asszony addig hajtogatta, addig hajtogatta, hogy kell a gyereknek is egy szoba, meg én se tudtam vóna elrakni a biliárdasztalt, mer azt a fejembe vettem, hogy lesz, ha eccer építkezek, hát így lett emelet is. Nem nagy, csak amennyi kellett. Úgy nyócvan négyzetméter, ha van.

Amíg alkudoztunk a tanácson, hogy milyen házat lehetne, milyet ne, hát eccer azt mondja a főépítész, hogy minden faluba van egy lila ház. Azt nem egészen értettem, hogy mé monda, de igaza lehet, mert nálunk is van itt a közelbe egy. Az csakugyan lila. Csak az a baj vele, hogy fakul. Én nem tudom, hogy milyen gagyi semmi festékekkel kenték azt le. Na, nálunk aztán ez egyáltalán nem így van. Mer a miénk sötét, meg antikolt. Tuggyák az milyen? Na ezt még elmondom, hogy okosoggyanak. Nem cikiből mondom. Nehogy félreértsék má! Komolyan, mer én se tudtam. Most meg má tudom. Na mer, hogy ez se hazai találmány. Mer mi van itt? Semmi.

De azér tuggyák, ma má minden kapható, ha van az embernek pénze. Mer begyün. Hozzák, mint a cukrot. Van itt egy nagyon ügyes festő. A Robi. Na az az ecset helyett rongyot használt, meg szivacsot. Mer ezt aggya a leírás. Aszt gumikesztyűbe dógozik, mint a nőgyógyász. Van ám ehhez egy egész táska – úgy néz ki, mint egy diplomata táska, csak mégse. Na ebbe van minden, aminek alapján meg lehet tanúni az egésznek a folyamattját. Szóval ez egy ilyen használati utasító, vagy mi.

De tényleg úgy járt vele fel-alá a Robi, mint egy diplomata, vagy üzletember. Na a lényeg az, hogy a végére aztán úgy festette ki, mintha az má ott állna évek óta.

Hát ez a válaszom a főépítész úrnak, aki azt is monda eccer, így a beszélgetéseink közbe, hogy egy tuti jó ház úgy néz ki, mintha má száz éve ott állna. Na, hát ez olyan. Pedig vadi új. Még be se bírtuk teljesen fejezni. Mer tuggyák a bóttal is kell foglalkozni.

Ja, még azt se mondtam ugye, hogy vállalkozó vagyok? Mer az vagyok. Mér? Szégyen az? Meg nem is titkolom,

jól megy a bicikli. De kell is a pénz. Mer az is igaz, hogy az ilyen antikolt festés is sokkal drágább, mint az új. Szóval csuda fáin. Az biztos is.

De ha tudom, hogy ezzel ennyi lesz a vesződség, hát ma má bele se fognék. Na, az is biztos.

És akkor még nem beszéltem semmi egyébről. Mer – rendbe van – a telek az apóspajtás után lett, na szóval az az asszonnyam hozomány, vagy hogy is mondjam. És kíváló helyen van, mer még a háború előtt, ebbe az uccába laktak a gazdagok. Szóval olyan szép nagy házak vannak itt. De azé a mienké se kutyaól. Az tuti.

Má beszéltem a tervezésről. Na az nem vót egy tétel. Ha jól fogom, tán úgy nyócvan? Vagy akörül. Szóval, ha csak a cserepet veszem, tuggyák, ilyen barát apáca, vagy hogy a fenébe mongyák, na az se egy fröccs ára a Bandinál. Bitang egy drága valami. Hát persze, hogy nem magyar. Ugyan má. Ilyet itthon még nem is láttak, nemhogy gyártanak. Meg az is ilyen antikolt, vagy mi a rosseb. Szóval olyan cirmos, vagy fótos, vagy hogy mongyam? Na, abbó nem sajnálták az anyagot. Még jó. Azér a pénzér? Hát mit mondjak? Dög nehéz. Amiatt meg az ácsmunka se fogvájóbból van csinálva. De hála Istennek, a Kohári Gyuri, – tuggyák, az ács – na az se egy ügyetlen fíjú. Csuda paten-tűl összerakták azt a tetőt. Ahoz képest, hogy soha ilyet nem látott, hát egy hét alatt feltette a brigádjával. Az meg nem egy idő. Egy tetőre? Na jó, elkérte az asszonytól a fényképeket. Amin tető vót. Nézte vagy három napig, amire megtalálta a megoldást. De most má tuggya.

Amúgy meg az agyam eldobom, mer azóta úgy hirdeti magát, hogy ő tud mediterrán tetőt is. Na ezt is tőlünk kapta. Én meg nem kértem ezé semmit. Hát persze szegény Gyuri gyerek nem nagyon fog ebből nálunk megélni, mer a főépítész fogadkozik, hogy ilyenből nálunk több nem lesz. Csak a mienké. Mer valahogy bevette azt a szabályozásba. Hogy ne lehessen. Aztán most a Gyuri gyerek mehet vidékre, ha mediterrán tetőt akar csinálni. De ez má legyen az ő baja.

Na, azé megmondom én az őszintét. Most má nem is bánom, hogy ez így lett. Mer legyen csak ilyenbű egy. A mienké. Az asszonnyal. Mer a fater is mindig azt monda, hogy nem baj fíjam, ha irigved van. Mer száz irigy többet ér, mint egy, aki sajnál. Na járnak is erre azóta rendszeren. Mer komolyan észrevettem. Tuggyák, közel van a temető ide. Erre mindig sokan járnak. Főleg temetésre. Mer azok feketébe vannak. Na, azok is megállnak itt előttünk, mondhatni kivétel nélkül. De amúgy határozottan észrevettem, hogy van, aki csak ezé jön. Azok mindig tovább időznek itt. Aztán meg van, aki kocsival jön. Elsőre padló-

fék, ha idenéz. Na persze, nem lehet nem idenézni. Aztán ha újra jön, mer újra jön, az má időbe lassít. Van itt néha olyan torlódás, hogy Isten bizony félek. Eccer összemennek. Az kéne még! Egy ház miatt?

Ment ez egy darabig, amíg az asszonykám azt nem taláta mondani, hogy üt ez zavarja. Na mer, hogy mindenki itt báméskodik. Még cukkótam is egy idejig, hogy vessé magadra aranyom, mer te akartá ilyet. Szép lett, fajin lett, most meg má zavar, hogy másnak is teccik? Na persze nekem se esett jól, hogy a szánkba látnak. Aztán meglett ez ellen is a tuti. Isten bizony, véletlenül találtam, de most má megvan. Szóval olyan nádfonatot tetettem belülről a kerítésre, tuggyák olyasmi mint a stukatúrnád, csak még-se az, mer sűrűbb. Na ezt meg az obiba talátam. Kár, hogy az nincsen itt nálunk.

Itt csak teszkó van. De legalább má az van. Ez is azt mutattya, hogy nem vagyunk mi egy koszos kis porfészék. Ugyanúgy, mint Pesten. Na persze ezt is ellenezte a főépítészünk. Mer hogy rossz helyen van. Meg még olyat is talált mondani, hogy az nem építész. Mongyuk ebbe igaza lehet, mer az egy olyan nagy doboz. De kít zavar rajta kívül? Na meg ennek a mi házunk se teccik. Csak azt tunnám, hogy ennek mi teccik, mer amit meg ű rajzol, na az meg nekem nem teccik. Csak az asszonynak.

Képzeljék, ez a teszkó, ez nyitva van éjjel nappal. Ha akarnék még éccaka is vehetnék bármit. Na persze az ember éccaka aluggyon. Ha teheti. Nem igaz? Ki a rossebnek kell hajnali háromkor tejföl? De ha má említettem, hát csak elmondom, hogy ott mindig meg lehet állni, mer annak akkora parkolója van, hogy sose állják teli. Nemhogy éjjel. Éjjel ott rodeózni lehetne. Nem is értem, hogy ezek a gazdagabb gyerekek, hogy nem taláták még ki eztet. Mer azok a kinti gyári útra mennek. Ott csinának mindenféle versenyeket. Én ugye még nem láttam, mer én éccaka alszok, de látom a nyomukat. Az egész út tiszta féknyom.

Hol hagytam abba? Ja, a kerítésné. Szóval most má olyan mint a paradicsomba. A kutya se lát ki. Igaz, be se.

Na mirű beszéljek még. Ja igen, a rézrül. Mer arra nagyon büszke vagyok. Mer arra nem lehet azt mondani, hogy bádogsmunka. Mer az nem bádog. Gyönyörű vörösréz. Na, az egy nemes anyag, lássák. Amíg én élek kihúzza. Pedig jövőre leszek negyven. Elhinnék?

Szóval azt találtam ki, hogy ha meglesz ez a ház, úgy annak a csatornája, meg minden bádogja rézlemez kell legyen. Az is lett. Na, hogy jót is mondjak errül a mi főépítészünkről, túle vettem az ötletet a rézre, mer ő azzal fedte le a könyvtára tetejét. Tuggyák, ami valaha zsinagóga vót, bár én arra má nem emlékszek, mer talán attájt szü-

lettem, amikor azt átalakították. Az lett a városi könyvtár. Aztán most úgy bővítette meg a főépítész, hogy lett a lapostetőre egy nagy íves tető, amire meg vöröszret tett. Azt meg úgy magyarázta valahogy, hogy a tetejin kicsi a lejtés, azt, hogy ne ázzék be, hát azé. Evvégbű gondoltam én is, hogy akkó nekem is ilyen kell, mer, hogy a mi tőnknek se valami csudanagy az esése.

Na a minapába erre járt a főépítész és még fényképezett is. Itt nálunk. A házat. Ezt meg a Hudra Sanyitól tudom, aki akkó csináta a járdát. Mer addig itt beton járda vót. Ugyanollyan semmi beton, mint a szomszédék előtt végig. Igaz, azt a város csinátatta valaha. Vagy húsz éve. Az meg úgy vót, hogy ki kellett ásni a helyit. Az okosok ezt tükörnek híják. (Csak azt tunnám, hogy mit látnak benne?) Na, azt a város hozatott betont beönteni. A lakosság meg csináta. Társadalmi munkába. De ezt most má nem szabad így mondani. Most aszongyák hogy kalákába. Én nem szólok semmit, de olyan is lett. Porlani nem porlik, mer amúgy jó vót az a beton, de a vonala? Na az olyan, mint az ökör után. Úgy aztán én elhatároztam, hogy a házam előtt ezt nem nézem tovább. Van az a lapos terméskő. Mostanába jött be az is, mer egyre többen hasznáják. Csudaszép kerítéseket csinának belüle. Legutóbb a Bató Jóska – tuggyák, a rosszlábú – csinátott ilyet, itt az ucca elejin. Meg hasznáják lábazatnak, ajtókeretnek meg ablakkeretnek, mer csuda dekoratív. A mútkor láttam olyat a szomszéd faluba, hogy a ház sarkát díszítették ki vele, olyan szabálytalanul, mind a két oldalrú, de csuda fajin vót. Gondókozok azon, hogy még én is tetetek ilyet a házra, mer ez olyan mint a burkolat, csak szabálytalan, bontással nem jár, szóval tiszta munka. Na meg csudamód teccik is nekem. Azt akkó maj lassan elmondható lesz, hogy kész a házunk. De megmondom én a frankót, szerintem ez lesz a legszebb ház itt nálunk a városba. Beszélek má, mi az, hogy lessz? Má most az!

És akkó még nem mondtam el a belsejít. Pedig az se semmi. Ha látnák. Na, megpróbálok gyorsan elmesélni. Szóval, ahogy így megérkeziünk, hát van az az előszoba, vagy szélfogó, vagy hogy mongyam? Na ezt én nem akarom, de a tanácson aszonták, hogy az kell. Mé kell, ha olaszba sincs? Na itt kell. Hát legyenek boldogak, mer most van. Na persze csak akkora, hogy legyen. Aztán van az ebédli az amerikai konyhával. Én nem tudom, mér amerikai, de most mindenütt így mongyák. Nekem mind egy vót, de a párom azt akarta, hogy a kettő között legyen egy nagy nyitott válaszfal egy boltívvel. Hát ennek nem lehetett ellenállni, így aztán meglett neki. De igaza vót, mer most má én is azt mondom, hogy csuda aranyos.

Na aztán innen lehet bemenni a nappaliba. Nem akarom, hogy az kicsi legyen. Így ez olyan hatvan négyzetméter, vagy egy kicsit tán még több is. Van, aki nem lakik ekkora lakásba összesen. Mongyák is a haverok. Ja, róluk jut eszembe. Csinátattam bele egy rendes bárpultot. Magamnak is, de főleg nekik. Lássák má, hogy nem semmi helyre gyünnek. Azér az a bárpult, az nem akármí. Megkérték az árát rendesen, de megérte. Ott eszi űket a fene, hogy milyen fajin, de azér a legtöbbje csak inni akar. Na a pult meg azér jó, mer oda csak én mehetek be. Aztán ha meg én már nem akarok adni nekik, akkó coki. Bezár a bazár.

Tuggyák mi bánt egyedül? Hogy mé nem hiszi el az a főépítész, hogy mi is a szépet akarjuk? Mé gondolja azt, hogy a mi izlésünk lájtosabb, mint a övé? Mer, mé mongya, hogy ez a mi házunk most a divat? Mér? Nagyon is szép divat ez. Ű meg mindig azt kérdezte, hogy micsinálunk, ha elmúlik a divat? Mer aszongya, hogy a divatjamúlt ruhát, ha má nem módos, akkó el lehet dobni. De egy házat nem. Na ez igaz. De tuggyák mit? Hát majd építék egy másikat. Azt akkó az lesz az éppen módos. Hogy ezzel mi lesz? Na le ne boncsam má! Majd megveszi valaki. Aki-

RÉSZLET A CIVILEK A MECSEKÉRT ÉS A TISZÁNTÚLI TERMÉSZETVÉDŐK TÁRSASÁGA NYÍLT LEVELÉBŐL

A Magyar Köztársaság Országgyűlése 2008. június 9-én fogadta el az Országos Területrendezési Tervről (OTrT) szóló 2003. évi XXVI. törvényt módosító T/53II. törvényjavaslatot, valamint az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvényt (Étv.) módosító. a nemzetgazdaságilag kiemelt építési beruházások megvalósításának elősegítése érdekében egyes törvények módosításáról szóló T/5588/9 sz. törvényjavaslatot.

Az Országgyűlés felülírja a HM érdekeinek megfelelően azokat a jogszabályokat, amelyeket a HM megsértett a Tübesre tervezett helyzetazonosító építési eljárása során, mintegy ezzel beismerve a törvénysértéseket.

A helyi építési szabályzat honvédelmi létesítményekre szeptembertől nem kötelező! Az önkormányzat nem védheti meg ivóvíztartalmát honvédelmi övezetben. Ehhez kapcsolódó OTrT módosítása 600 000 ha-t kiemelkedően fontos katonai övezetbe sorol. Óriási hatalmat ad a HM-nek ebben az övezetben. Miért? 3000 katonának s a pár repülőnek? Vagy a HM-nek titkos tervei vannak ezekkel a területekkel? A tervezett módosítás sérti a Magyar Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozását

nek még úgy is jó. Mink meg akkó má majd megint az újba lakunk.

Azé megvan nekem is a félelmem, mer a párom megint utazni akar. A múlt héten aszonta, hogy el kellene menni görögbe a nyáron. Próbátam csitítani, hogy minek akar olyan szörnyű melegbe menni, mikor itt is meg lehet szakadni a hőségű. De persze, hogy értette ű nagyon is, hogy mé mondom. Azt megpróbáltam azt is, hogy mennyünk má el előbb oda Balatonfüredre, mer olvastam a Nők Lapjába, hogy ott van egy ilyen görög falu. Azt az egy nap alatt megjárható még innen is. De meg ha még azután is akar, akkó majd elviszem görögbe. De el ne mongyák a főépítésznek, mer az képes, azt addigra átalakíttya a rendezési tervet görögellenesre. Ez mindenre képes.

Amúgy meg szeretem én azért ezt az asszonyt nagyon, mer kettőnk közül mégis csak neki jobb az izlése. Mi az, hogy! Az ő izlése abszolult. Most mondjam azt, hogy néznek rám? Mer hogy ő választott engem. Na örütem a szerencsének! Heló!

(Borongás a Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem 2006. évi kurzusára)

kihirdető 2004. évi XXX. törvényt (továbbiakban csatlakozási szerződést), mivel a csatlakozási szerződés 53. cikkely alapján a csatlakozás időpontjától az új tagállamokat az EK-Szerződés 249. cikke és az Euratom-Szerződés 161. cikkely szerinti határozatokat és irányelveket a tagállamoknak be kell tartaniuk.

Az OTrT módosítás a kiemelt fontosságú honvédelmi területek övezeteinek kijelölésével súlyosan megsérti a közösségi jog elsőbbségének elvét, jelen esetben a 79/409/EGK Madárvédelmi irányelv és a 92/43/EGK Élőhelyvédelmi irányelv azon rendelkezését, mely szerint a tagállamoknak minden szükséges intézkedést meg kell tenniük a Natura 2000 területeken található természetes élőhelytípusok és olyan fajok élőhelyei károsodásának és megzavarásának megakadályozására, amelyek céljára ezen területeket kijelölték. A 92/43/EGK Élőhely irányelv 6. cikkely (4) bekezdése szerint a kiemelt jelentőségű Natura 2000 területek, illetve közösségi jelentőségű növény- és állatfajok kedvező természetvédelmi helyzetének megőrzésének érdekét kizárólag kiemelt fontosságú közérdeket szolgáló érdek előzheti meg. Ilyen a közbiztonság biztosítása az élet és az egészség védelme, de csak akkor, ha más megoldás nem lehetséges, továbbá ha előzetesen kikérték az Európai Bizottság véleményét. A honvédelmi érdek nem tartozik bele ebbe.

Meggyesi Tamás

ISTENI ÁBÉCÉ

A Falufejlesztési Társaság régi hagyományát elevenítette fel, mikor 2006 tavaszán ismét útjára indította a Magyar Építőművészek Szövetségével közösen a Csütörtöki Iskola falusze-mináriumot. A MÉSZ székházában havonta megrendezésre kerülő alkalmak olyan civil fórumok, ahol az értelmes párbeszéd, az igényes közgondolkodás módszerével keressük az okokat, magyarázatokat, megoldásokat a társadalom, a kultúra és az emberi együttélés kérdéseire. Most közreadott írásunk Dr. Meggyesi Tamás tanár úrral 2007 decemberében történt beszélgetésünk szerkesztett változata. (Krizsán András)

Tudom, hogy Tanár úr régóta foglalkozik a szakrális tér fogalmával, és a téma szakavatott ismerője. Hogyan foglalná össze ennek a fogalomnak a lényegét?

Az, hogy a témának tudósa lennék, az ellen sajnos tiltakoznom kell. Tíz éve áporodik a fiókomban egy félig kész könyv, melynek a címe: *Szagrális tér*, de egyelőre lemondtam róla, hogy befejezzem, annyira nem vagyok megelégedve vele. Elakadtam, és ilyenkor a dolgok arra várnak, hogy valaki vagy valami kizökkentsen önmagamból.

Ha szabad, most is csak a téma néhány, számomra fontos alapvetését szeretném felütni minden különösebb összefüggés nélkül. Két védikus mitológiával kell kezdenem. Az egyik arról szól, hogy amikor építünk, két egymással komplementer viszonyban lévő, ám egymással ellentétes folyamatnak vagyunk a részesei. Az egyik az, hogy amikor építünk, akkor megsebezük a természetet, felvágjuk, megbontjuk az egyensúlyát, ami *eredendő bűn*. A másik pedig az, hogy *ugyanakkor* az építéssel ezt a felvágott sebet elvarrjuk, a megbontott sebet megpróbáljuk helyreállítani. Ebben az értelemben az építés egyben *építő áldozat* is. Ilyen módon az eredeti állapot nem csak reintegrálódik, hanem magasabb szintre kerül. Magyarul ez annyit jelent, hogy ma fejlesztésnek csak akkor mernék nevezni egy építési tevékenységet, ha az a környezet eredeti egyensúlyát legalább nem zavarja meg, nem rontja tovább, de inkább javítja. Nagyjából erről szól ez a nagyon figyelemre méltó mitológia. Erről mindig eszembe jut, hogy milyen igaza van a Makovecz Imrének, amikor bármit épít, legyen az templom, vagy kocsmá, mindig szagrális építészeti művel, mert az építés eredendően szagrális tevékenység.

A másik egy nagyon régi védikus szimbólum, a mandalák közül a legrégebbi: egy hálósan felosztott négyzetbe átlósan egy guggoló emberalak van belerajzolva. Emögött egy teremtményszó rejlik. Kezdetben vala az emberszabású szörnyeteg, maga a Káosz, aki mindenféle rakoncátlanságra volt képes. Emiatt Brahman úgy döntött, hogy megbabolazza, és ennek érdekében kitalálta a rasztert. Egy 3×3-as (más változatokban 9×9-es) négyzetrácsot erőszakolt rá erre a szörnyetegre, majd minden egyes négyzetéhez odarendelt egy istenséget, amelyeknek a feladata azóta is az, hogy felvigyázzon erre a részre, nehogy a szörnyeteg ismét fölülkerekedjék.

Magyarul az építés az a művelet, amelynek eredményeképpen az ember a káoszból kozmoszt teremthet?

Igen, és ennek a teremtésnek a Védák szerint az ortogonalitás az egyik eszköze. Itt nem Makovecz Imre jut eszembe, és nem az organikus építészeti világlátása, mert az organikus építészeti éppen elkerülni látszik mindent, ami ortogonális. Az is igaz, hogy minden kornak megvan a maga feladata, hogy a maga eszközeivel próbáljon meg gyógyítani. A legrégebbi korokban nyilván a raszter volt az, aminek segítségével a káoszból kozmoszt tudtak csinálni.

Lehet, hogy korunkban éppen ellenkezőleg, az organikus formák segítségével lehet a raszter-világ által összevissza kaszabolt világunkból újra emberi környezetet csinálni.

Christopher Alexander mondta egyszer, hogy ha nagyon erőltetjük ezt a raszter-világot, az olyan, mintha egy csomó éles zsiletpengébe ülnénk, ami aztán összevissza kaszabolna minket. Nincsenek abszolút szimbólumok, mindegyiknek van egy komplementer párja is. Talán ez a kettő is összetartozik.

A harmadik dolog, amire utalnék, egy sokat idézett, de méltánytalanul keveset kommentált szentírási szakasz (Jn 4,7), amikor Jézus beszédbe elegyedik egy samáriai asszonnyal annál a bizonyos kútnál, ahol Jákob is megfordult korábban. Jézus a beszélgetés végén azt találja mondani, hogy eljön majd az idő, amikor sem a Hegyen, sem Jeruzsálemben nem fogják imádni az Urat, hanem csakis lélekben, mert ott lakozik. („*A mi atyáink ezen a hegyen imádták az Istent, ti pedig azt mondjátok, hogy Jeruzsálemben van az a hely, ahol Istent imádni kell. Jézus így válaszolt:*

Higgy nekem asszony, hogy eljön az óra, amikor nem is ezen a hegyen, nem is Jeruzsálemben imádjátok az Atyát. Ti azt imádjátok, akit nem ismertek, mi azt imádjuk, akit ismerünk, mert az üdvösség a zsidók közül támad. De eljön az óra, és az most van, amikor az igazi imádói lélekben és igazságban imádják az Atyát, mert az Atya is ilyen imádókat keres magának. Az Isten Lélek, és akik imádják őt, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk.”) Ez azért érdekes – és többek közt ezért is hagytam abba a könyvem írását –, mert ez azt jelenti, hogy igazából szent helyeket nem is lenne szabad építeni. Márpedig mind a mai napig építünk szent helyeket, sőt makacsul hiszünk benne, hogy léteznek is szagrális terek. Ugyanis a tér tapasztalataink és talán vágyaink szerint is nem homogén, hanem heterogén. Nem izotropikus, mint ahogy a japánok látják, hanem az erővonalai helyenként összesűrűsödnek. Ahol a sűrűsödés megtörténik, ott vannak a szagrális helyek. Ez a különös bibliai idézet viszont arra utal, hogy ha ezt a szagrális teret létre akarjuk hozni, az valójában bennünk van. Az erővonalakat saját magunkban kell összesűriteni.

Ha ez így van, akkor a szagrális tér értelmezését saját magunkkal kellene kezdenünk. Mi az a misztérium, az a titok, ami bennünk él és arra vár, hogy megszólítsuk?

Egy bencés kommentár szerint nem véletlen, hogy Jézus jászolban kívánt megszületni, mert a mi lelkünk is kissé olyan, mint egy istálló: tele van mindenféle szeméttel és kacattal, vagyis egyáltalán nem egy elegáns hely. De az Úr mégis itt akart megszületni. Nem palotában, nem fényes, kisuvikszolt helyen, hanem bennünk. Évről évre azt reméljük titkon, hogy karácsonykor találkozhatunk magunkkal. Azzal a bizonyos Magunkkal, amit újabban nagy M-el szokás írni, mert azt a titokzatos Magot jelöli, ami nem azonos az énnel, az egóval, nem azonos a testünkkel, hanem valahol azzal a titokkal azonos, ami bennünket él.

Ha már itt tartunk, hogy a szagrális teret önmagunkban keressük, akkor nem árt arra is gondolni, hogy amióta világ a világ, ezeket a titkokat a racionális értelem nehezen tudja megközelíteni. Hogyan fejezhetjük ki mégis ezeket az érzéseinket?

Ezeket kezdettől fogva szimbólumokkal próbáljuk megjelölni. Ha szagrális tere gondolunk, akkor kézenfekvő, hogy van egy ősi ábécé, egy mitikus-szimbolikus ábécé, amelyet a legkülönbözőbb formákban láthatunk viszont az ókori kultúráktól kezdve a mai napig. Ennek az ábécének az alapja többnyire a geometria. Eleve adódik a lehetőség tehát, hogy az építészeti is éljen vele. Ennek a szim-

bolikus ábécének az első betűje a pont. A pont, ami a centrum. Az abszolút középpont, ami mégsem része a térnek. Nem is lehet a tér része, hiszen a pontnak nincs kiterjedése. A pont mégis az őshalóság, amiből majd a tér is keletkezik.

Hogyan keletkezik a pontból tér?

Mondhatjuk úgy is, hogy keletkezik egy másik pont, és ha már két pont van, akkor elvileg már létezik távolság. A távolság mérhető, térbeli kiterjedés. De a pont minden szagrális szimbólumnak a kezdete, az eleje. Az a misztérium, aminek a mélyére igazán soha nem tudunk hatolni. A másik eleme ennek a szimbólum-ABC-nek a vízszintes egyenes. Magyarul: az Út. Az az út, amit mi kénytelen-kelletlen bejárunk egy életen keresztül. Ennek az útnak a szimbolikus vetülete a keresztény hosszúhajós templomok tengelye, amelyen valahonnan valahova el kell érkezni. A katolikus szertartásban ez a valahová eléggé kézzelfogható és pontszerű entitás. Ezt hívják eukarisztániának.

A vonalnak van egy másik sajátossága is, hogy tudni illik iránya is van. Nem véletlen, hogy a különböző kozmológiákban a szagrális építmények tájoltak, beleértve az iszlámot is.

A Mekka felé tájolás és ez az irány még az iszlám előtti időkben származik. Sőt, mint tudjuk, maga Mohamed is kísérletet tett arra, hogy ezt az ősi babonát valahogy eltörölje. De látta, hogy ez nem megy, és ezért okosabbnak vélte, hogy beépítse az iszlámba.

Mostanában jártam Marokkóban, mégpedig azért, mert beleszerettem a szufiba. Azt lehet mondani, hogy a szufi az iszlám ezotériája. Megdöbbenve éltem át, hogy a nagy világvallások ezotérikus ágaiban ezek a vallások összeérnek. Nincs több valóság, csak egyetlen valóság van, de azt nagyon különböző oldalokról lehet leképezni. Hogy aztán ezek a leképezések a kultúrák tér-idő kontextusában hogy idegenednek el egymástól, az már egy másik történet. Tehát csak egy út van, amit nekem kell bejárnom, a végén pedig el kell érkeznem önmagamhoz. Ez veszedelmes dolog, mint tudjuk. Hiszen az út még ki is tud görbülni, cikk-cakkokat is tud csinálni, sőt labirintussá is válhat. És ezzel elérkezünk egy következő szimbólumhoz, az út egyik transzformációjához. Azt mondja Simone Weil egyik írásában, hogy az élet olyan, mint egy labirintus. Az embernek be kell mennie, és el kell jutnia a közepébe, ott várja őt az Úristen, aki fölfalja, megesi és aztán kiokádja. Majd azt mondja neki, hogy: „most menj vissza fiam szépen az elejére, és próbáld a többieket is betessékelni.” A

labirintus tehát nem akármilyen! Aki felkészületlenül csörtet a labirintus közepére, az saját maga éretlen szörnnyeteg változatával találkozik, akinek láttán szörnnyethalhat. Aki viszont felkészülve éri el saját életének célját, értelmét, azt a pontot, ahova a saját személyes útja vezet, az önmagává válhat. Ez a megvilágosodás metaforája, amit minden vallás másként nevez.

Hogy folytatódik az ABC? Mi a következő betűje?

A következő szimbolikus betű természetesen a függőleges tengely, ami értelem szerűen jelöli azt a lehetőséget, hogy az ember a különböző létrétegek között közlekedni tud. Ilyen Jákob létrája is, ami az emberi élet értelmét, a fölfelé haladást jelképezi. A létrán persze lefelé is lehet haladni, mert a függőleges tengely kétirányú. Szemben a vízszintes tengellyel, amelynek van egy kiindulópontja, és az ember vagy a végére ér, vagy nem ér a végére, a függőleges tengelynél mindig jelen van annak az esélye, hogy esetleg visszafelé haladok. A legszomorúbb, hogy ezt néha nem is veszem észre. Azt hiszem Platon óta ezt hívják elidegenedésnek, amikor az ember baromi jól érzi magát, és közben nem veszi észre, hogy süllyed.

Hogy ennek a szimbolikája milyen gazdag, azt ebben a körben nem kell különösebben igazolni. Különösen építészeti szempontból, ahol a torony az egyik legfontosabb szimbólum. Ezután jön az ABC-ben a következő közismert képlet, a tengelykereszt, amikor a két vízszintes tengely egymást keresztezi. Ez nem egyszerűen az utak megkettőződése; ez minőségileg teljesen más. Valójában a centrumnak, a pontnak egy magasabb szintű reinkarnációjáról van szó. Gondoljunk arra, hogy a hossz- és kereszt-házaspontomban, ahol megvalósul a két tengely áthatása, megjelenik a négyzet. A négyzet fölé szerkesztett fél-gömbkupola nem más, mint egy térbeli mandala. Mindannyian tudjuk, hogy ha egy kultúra a kör négyzetesítésére vállalkozik, vagyis ahelyett, hogy az ellentétek egyik felét kiirtaná, megpróbálja megoldani az ellentétek egységét, az a kultúra nincs elveszve. Ott a törekvések egészségesek, ott az emberek valószínűleg a függőleges tengelyen fölfelé próbálnak haladni. A tengelykereszt és az utak metszete szintén ősi szimbólum, amelyet már jól ismerünk a rómaiaknál is. De számtalan változata található a későbbi korok városépítésében és építészetében is.

Ilyen szakrális szimbólum a kör is?

Abban is jelen van a teljesség képze, a tökéletesség.

Pascal szerint az Isten olyan végtelen sugarú gömb, amelynek mindenütt van középpontja. Tehát valami ilyesmit

jelent a kör, aminek építészeti szintén számtalan változata van. Aztán mehetnénk tovább a négyzettel és más testekkel, mint a kocka, a gúla, a hasáb, stb. Ezzel csak arra szeretnék utalni, hogy van egy ilyen ősi jelrendszerünk, ami közös. Függetlenül attól, hogy egy 6000 éves, isten háta mögötti kultúra, vagy napjaink szimbóluma. Ez az emberiség ősnyleve. Ezen keresztül próbálja megközelíteni azt a bizonyos „önmagát”, amire példákat mondtunk.

Ezekből áll tehát a szakrális tér? Ezeket a geometrikus elemeket használjuk fel, amikor templomot, szakrális teret építünk?

Nézzük meg, hogy miből áll a szakrális tér a valóságban. Kunszt György (*A szakrális építészet hermeneutikájáról – az akadémiai székfoglaló összefoglaló ismertetése* megjelent a *MÉ* 2008/2. sz. *Utóiratában*) egy ide vágó jeles amerikai kutatás alapján azt mondja, hogy három rétege van minden szakrális térnek, függetlenül attól, hogy milyen szerepet tölt be egy adott világlátásban vagy vallásban. Az első az architektúra, mint *orientáció*. Ez azt mondja, hogy a szakrális tér egyik nélkülözhetetlen szerepe, hogy orientál. Mit ért ezen? Azt, hogy a szakrális építészet mindig az univerzum kicsinyített mása akar lenni. Tehát kicsiben megismétli azt, amit nagyban tapasztal. A szakrális építészet mindig az univerzum felépítését ismétli meg. Az orientáció másik funkciója a *konvenció*, ami annyit jelent, hogy a szakrális építészet többnyire hagyományos előírásokat követ. Mitikus-historikus előképeket próbál megvalósítani. És végül az orientáció harmadik szerepe az asztronómiai funkció, tehát az épületnek a szó szűkebb értelmében vett tájoltsága. Ez az egyik rétege a szakrális építészetnek.

A másik rétegét ez az amerikai könyv úgy nevezi, hogy az architektúra, mint *kommemoráció*, ami a rituális események tartalmára vonatkozik. Tehát mindenekelőtt az, hogy a szakrális építészet emlékeztetni szeretne valamire. Az isteni jelenlétre, a végső valóság felfogásának időszűrőjére stb. Ugyanakkor legtöbbször megjelenik valamiféle szakrális történet is. A keresztény misében, rítusokban Jézus szenvedéstörténete jelenik meg. Tehát itt egy egyszer megessett történet állandó megismétlése jelenti ezt a bizonyos kommemorációt. Felidézi emlékezetünkben a szent történetet, amelyik ennek a szent helynek a lehetőségét megteremtette. Ide sorolja a szerző a halottakra történő megemlékezést is – tudjuk, hogy nagyon sok templom egyidejűleg temető is, sőt legtöbb templom valamelyik szentnek a földi maradványaira épült rá, Buddhától kezdve a katólikus kolostorokig – és ennél fogva valamilyen misztikus közösség jelenvalóságára szeretne emlékeztetni.

Végül a harmadik réteg, ami a szakrális építészet feladata, a *rituális kontextusnak* a megteremtése. Ne felejtjük el, hogy alapvetően minden rítus a színházból fejlődött vagy fordítva, a rítusból fejlődött ki a színház. Tehát a lényeg, hogy valamit meg kell jeleníteni. A rituális események megjelenítése a liturgia. A liturgia csodálatos dolog! Akinek volt már szerencséje részt venni egy kopt misén Kairóban, az átélhette, hogy mit jelenthet az, amikor a misét táncolják! Nem egyszerűen csak deklarálják, hanem mindenki részt vesz benne.

Némileg emlékeztet a harlemi négerék vallásos összejövetelére, amiről tudjuk, hogy háborzongató tud lenni, amikor transzba esnek és énekelnek és táncolnak.

Sőt, ebbe a pozícióba, tehát a rituális kontextusba tartozik a kontempláció, az elmélkedés, a meditáció is. Mert az ember nem csak azért megy egy szakrális helyre, hogy ott részt vegyen a rítusban, hanem sokszor azért is betér ilyen helyre, hogy elmélkedjen. Sose felejtsem el életem egyik legnagyobb élményét, amikor Taizében töltöttem egy hetet. Taizét talán ismerik, egy ökomenikus közösség Francia-

országban, amelyet a második világháború végén alapított egy evangélikus lelkész, Roger Schütz azzal a szándékkal, hogy a különböző felekezetek hagyják kint a vitáikat, és próbáljanak együtt imádkozni. A falu közepén van egy icipici, de igazi román kori templom, inkább kápolna. Gyönyörű volt minden, tökéletes csend. Bementem a templomba, nem volt bent senki, vagy legalábbis azt hittem. Mert az oltár előtt ott feküdt Roger Schütz egyedül, hófehér ruhában, hason fekvő, kiterjesztett kézzel. Számomra a csend azóta is összekapcsolódik ezzel az emlékekkel. A szakrális tér kommunikál valamit, amit csak csendben lehet figyelni. Ezért mondják sokan joggal, hogy a mai ember ebben az örült rohanásban úgy fél a csendtől, mint egy szörnnytől. Pedig valószínűleg a csenddel való megbarátkozás jelenthetné az egyik utat kifelé a káoszából, ami talán az istenek gyengesége miatt ismét kezd úrrá lenni a világon. Ebben a csendben az ember találkozhat önmagával. Persze találkozhat önmaga szörnnyeteg változatával is, rosszabb esetben a labirintus közepén, de akkor más későn. Aki nem meri felvállalni az utat, az ne is reménykedjen benne, hogy egyszer majd megérkezik.

REISCHL GÁBOR 1948–2008

MAKOVECZ IMRE MEGEMLEKEZÉSE REISCHL GÁBORRÓL, A MÉSZ VOLT ELNÖKÉRŐL

Gábor az apja mentalitását folytatta, aki nagyon nehéz időben volt a Műegyeten a Lakóépíteltervezési Tanszék vezetője. Képes volt rá, hogy olyan embereket gyűjtsön maga mellé egy erre teljesen alkalmatlan légkörben, akikkel minőségi oktatást lehetett megvalósítani. Rajta kívül csak Weichinger tudott ilyen tanszéket létrehozni. Gábor otthon nyilván magába szívta ezt a fajta gondolkodást és viselkedést, ráadásul ő melegebb, közvetlenebb és barátságosabb változata volt az apjának. Olyan ember, aki nemre, fajra és minden egyébre való tekintet nélkül tudott jó és eredményes kapcsolatokat kialakítani.

A képességeit és a lehetőségeit mindig morálisan tiszta és szellemileg érett dolgokra fordította. Mikor tapasztalta, hogy a Szövetség milyen és hogy működik és hogy az Építészakadémiára milyen lett, akkor belement a legnehezebben kezelhető világba, és vállalta, hogy a saját erkölcsi értékei szerint javítsa a helyzetet.

Olyan szervező tevékenységet tudott folytatni, ami mindannyiunk számára fontos volt, akik épeszű, egészséges közegben akarunk dolgozni és élni. Gábor nélkülözhetetlen figurája volt a szakmai közéletnek, képes volt eleven, nyitott kommunikációra, és ezáltal képes volt egy újra működő Szövetséget maga körül megteremteni.

Gödöllői tevékenységét közelebbről nem ismerem, de tudom, hogy ott is olyan légkört tudott teremteni, amire szükség van az oktatásban. A mai világban, amely rendkívül intelligens és felkészült módszerekkel a népszellemek és az azokhoz kapcsolódó individualitások felszámolására törekszik, ilyen emberekre van a legnagyobb szükség, mint amilyen Gábor volt. Rettenetes veszteség, hogy nem folytatja a munkáját, a szerénysége miatt valószínűleg sokan nem tudják felmérni ennek a súlyát, pedig ez nem csak a szakmánkat, hanem az egész normális emberi közéletet érinti. Nagyon nehéz őt elveszíteni, vajon lesz-e, aki az ő hálátlan szerepét magára tudja vállalni?

Isten áldja és segítse jó szél fölfelé hullásában.

Budapest, 2008. július 29.

Dénes Albert Kovács Pál Örfi József Kovács Ábel Dobrosi Tamás Varjasy Anikó Mike Diána

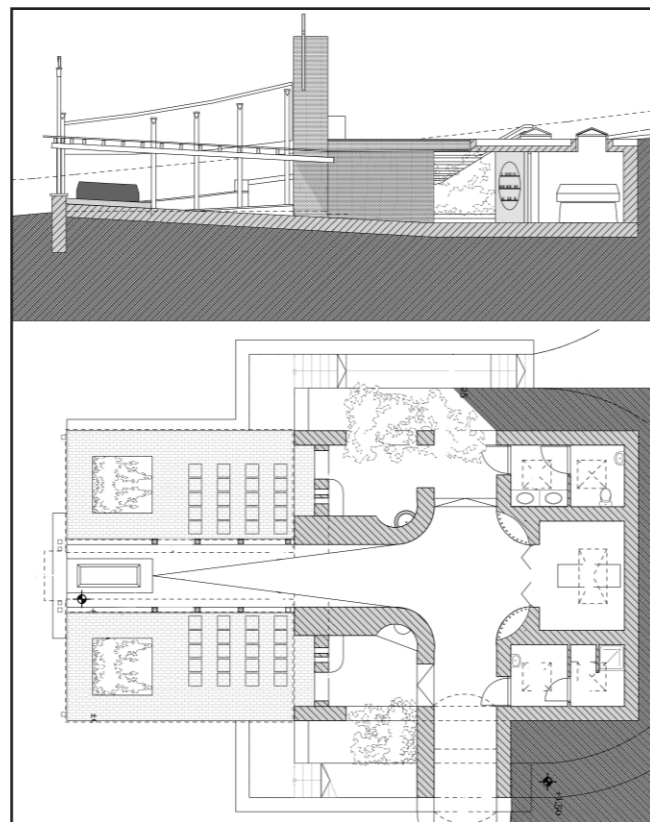
VÁNDORFELVÉTELI ÉS VÁNDORDIPLOMA – 2008

A Vándoriskola 2008. évi felvételi meghallgatására szeptember 6-án került sor a Magyar Művészeti Akadémia termében. A felvételi feladat a zsámbéki romtemplom mellett fekvő római katolikus temető új ravatalozójának megtervezése volt. Pályatervének ismertetése, portfóliójának bemutatása és egy általános bemutatkozás alapján a Mesterek testülete Mike Diána, Varjasy Anikó, Dénes Albert és Kovács Pál építészeket vette fel a Vándoriskolába. Ugyanezen a napon került sor a végzett vándorok diplomázására. Diplomamunkájának ismertetése alapján a Mesterek testülete mindhárom jelölt, Dobrosi Tamás, Kovács Ábel és Örfi József részére megadta a diplomát. Az alábbiakban bemutatjuk a felvett vándorok pályamunkáját.

Varjasy Anikó

A ravatalozót a kijelölt terület felső részén helyeztem el, ahonnan a legszebb a kilátás. Célszerűnek láttam az épülethez új, külön bejáratot nyitni, mely a fenti utca és a dűlőút kereszteződésében található. Így a ravatalozó járművel is kényelmesen megközelíthető.

Félig a föld alá terveztem az építményt, de a ravatalozót kihoztam a föld alól és megfordítottam. A teraszt kettéosztja a ravatalozótól induló, tereppel ellentétes lejtésű rámpa,

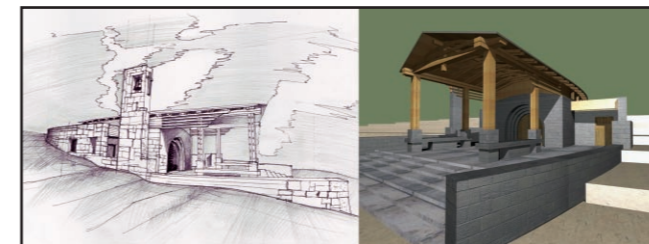

Varjasy Anikó terve, alaprajz és metszet

amely a föld alá vezet. A rámpa által kijelölt vonal összeköti az eget a földdel. A rámpa elején emelkedik a ravatalozó, felette a lélekkapu, amely könnyed, valójában csak egy-egy faoszlop, világítótesttel a tetején. A szertartás alatt a hozzátartozók az ég felé fordulhatnak, ahová az elhunyt lelke távozik. A szertartás végeztével a rámpán elindul lefelé a temetői menet. A testkapu súlyos kő tömege alatt haladnak el, a kapu szűk hasítéka folytatódik a kapu alatti sötét alagút mennyezetén is, mintha a külső világ egyre távolabb lenne. A föld alatti tér emlékezőhely. A föld alatti áthaladás élménye után a fájdalmat, szorongást felváltja a remény, amikor a menet a temető felé vezető útra kanyarodik, és ismét a szabadba érve fokozatosan érkezik a felszínre. A ravatalozó teraszára lépcsőn lehet lemenni az épület két oldalán. Az építmény részei a védetten elkülönülő kút és imahely, melyek a teraszról közelíthetők meg, terükbe az oldalsó nyílásokon át befolyik a gazdagon telepített örökzöld növényzet. Legbelül található a szükséges helyiségek, melyek felülről kapnak megvilágítást. A terasz fedése nagyon könnyű szerkezet, lehet fa rácsszerkezet vagy ponyva. Használt anyagok: a templomtól eltérő kő, vörös téglák, sötétbarnára pácolt fa, föld, kiszolgáló helyiségekben világos színek.

Dénes Albert

Az alapkoncepciót a helyszíni adottságok erősen meghatározták: a félkör alakú, Golgota nevet viselő kis sírkert, a kilátás a lejtős temető tetejéről a zsámbéki romra és a temető megközelíthetősége. Szerettem volna olyan építményt tervezni, ami épület ugyan, de nem ház jellegű; szakrális tér, mely a kápolna jelleget hordozza magában, de nem az. Olyan alaprajzi elrendezést, illetve formákat kerestem, melyek egyszerűek, illeszkednek a terephez, archetipusos elemek – nyeregteret, kapu, fal, szimmetria – de ezeket egy átlagos épülettől eltérő jellemzőkkel próbáltam kidolgozni. Törekedtem rá, hogy nyugodt épületet tervezek; kerültem a dinamikát, erős aszimmetriát és a templommal konkuráló építészeti karaktert. Ezért az épület félig a földbe van nyomva. Két oldalról két íves fal

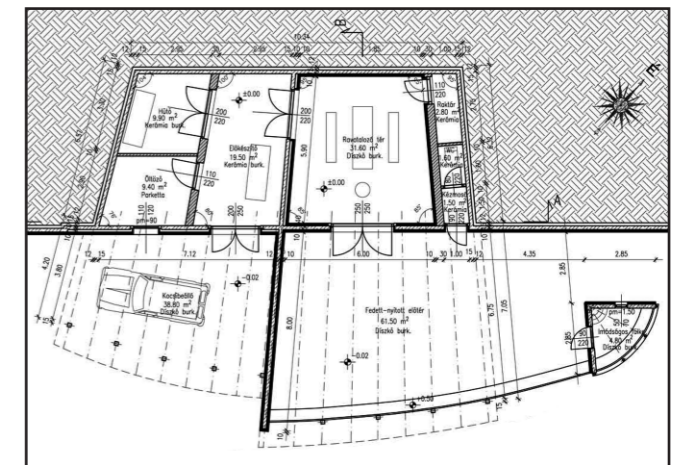

Dénes Albert terve, távlati képek

öleli magába magát az épületet és a fedett, nyitott ravatalozó teret. A megvilágítást magas párkányú ablakok biztosítják. A béli kapuzattal a román kori környezethez szerettem volna hasonlítani, de nem utánozni azt. Az előrenyúló tetőszerkezet alacsony hajlásszögű. Erős, szegekkel összefogott faoszlop-csokrok tartják a szintén négy-fogatba összefogott szelemeneket. Ezzel az egyedi faszerkezettel is szerettem volna eltérni egy átlagos fedélszéktől, de ezt az alacsony hajlásszög is megkívánta. A harangtornyot és a keresztvíz-csobogót az építmény egyik oldalán helyeztem el. Maga a lélekharang-tornyot az íves fal meghosszabbítása. Vele szemközt egy falsarokban alakítottam ki a vízvételi csobogót. Egyik oldalon a halál, másik oldalon az élet szimbóluma. Az anyaghasználat jellemzően kőburkolat, fa lécezesek, deszkázatok, fa nyílászárók, fémlemezfedés.

Kovács Pál

A temető templomromra néző domboldalán a terep emelkedésére válaszul a föld alól nyílik ki a ravatalozó. A temetési menet – mint sziklasírból a napvilágra – a domboldal által magába ölelt ravatalozó téréből indul, majd kíséri az elhunytat az örökkévalóság felé induló úton. A felszínen az épületből két íves előtető jelenik meg; a nagyobbik a temetési szertartáshoz fedett-nyitott előteret, a kisebbik gépkocsibeállót fed le. A harangláb aljában imádságos fülke található. Az épületben a ravatalozó tér mellett öltöző, hűtő, előkészítő tér, raktárhelyiség és látogatói wc kapott helyet. A kiszolgáló épületrészt a nyilvános terektől fal választja el, mely a két tetőforma határvonala is. A külső és néhol belső falburkolat mészkő, a tetőfedés természetes pala. A ravatalozó tér dongafödéme és a kapuzatok kialakítása a templom melletti pálos kolostorromnál alkalmazott megoldásokat idézi.

Kovács Pál terve, alaprajz

SÁROSPATAKI ÉPÍTŐTÁBOR

2007 év őszén, az egyik műegyetemi szerves építészet órán a hallgatók megkérdezték, miért nincs már visegrádi tábor, mit kellene tenni hogy legyen. Makovecz Imrével azt választottuk: *rajtatók múlik*. A következő órán a diákok elemáltak egy 20–25 nevet tartalmazó listával, hogy ők azok, akik szeretnék egy visegrádihoz hasonló építőtábor. Éppen ezzel párhuzamosan Sárospatakon a Kiwanis tagjai megkerestek, hogy rendbe szeretnék tenni a Művelődés Háza melletti parkot, amelynek az egykori faragótábori játékaik tönkrementek. A két dolgot összekapcsolva 2008 elején a szerves építészetet immár második éve hallgatóknak meghirdettem a nyári tábort és Turi Attilával ennek szellemében találtuk ki a féléves gyakorlatokat.

A tervezési feladat olyan kis épület volt, melyet 10–15 építészhallgató egy hét alatt meg tud építeni. A hallgatókkal közösen választottuk ki a nyertes tervet, Patakon a Polgármesteri Hivatalban elkezdtem szervezni a tábort. Megkerestük a pataki kivitelezőket, vállalkozókat, ők adták össze az építőanyagot, a helyi partnereink a Kiwanis Női Klub, a Polgármesteri Hivatal és a Kommunális Üzem voltak. Augusztus 21-től 31-ig 18 egyetemista és a két tanár dolgozott Patakon: a megtervezett épületet és a város kívánására egy kb. 180 méter hosszú görkorcsolyapályát sok munkával, tisztességesen megépítettük.

A fiatalok kettesével, hármasával ismerték egymást a tábor előtt, és barátokként, összeszokott csapatként fejezték be. Mindig volt, aki mosogasson, aki megcsinálja a reggelit (ha más nem, akkor a tanárok), aki kicsit összekariton, aki megfőzze a lecsót, aki meggyújtja a tüzet az udvaron. Kialakult, hogy ki a főnök a szögelésben, ki a betonozásban, ki a vezér bulizásban. Nem panaszkodtak

a lányok, hogy fáj a karjuk a szögeléstől, nem mondták a fiúk, hogy még soha nem betonoztak, de dolgoztak szorgalmasan, néha este 8-kor úgy kellett hazazavarni őket. A város és a hallgatók között mély barátság szövődött. Kapunk frissen sült pogácsát, strandbérletet, pálinkát, 1x1 méteres kenyérlángost, borkóstolót és pincepörköltöt és sok-sok szeretetet. Figyeltek ránk és megbecsülték amit csináltunk. Az utolsó két napon pataki gyerekek is segítettek, érdeklődtek, várták a görkoripályát. Szombaton már birtokba is vehették.

Az építészhallgatók (Bubelényi Laci, Csontos Gyula, Fekete Csilla, Gáll Mariann, Gondék Ági, Heiter Márti, Heli Judit, Kis-Kapin Ádám, Kőműves Ildi, Kozma Zsuzsi, Madari Gabi, Márkus Dani, Mihály Osz, Póra Csabi, Reznák Alexa, Riesz Abigél, Varga Eszti, Varga Laci valamint Siklósi Peti és Turi Geri) dolgoztak, tanultak és buliztak, miközben részesei voltak egy átváltozásnak, közösség lettek, fantasztikus csapattá. Őszintén remélem, hogy a hallgatók megőrzik a tábort és Sárospatakat jó emlékezetükben, ahogy az alábbi írásaikban írják és jövőre már tapasztalt profiként segítenek majd a társaiknak és nekem. Én pedig a sárospatakiakkal ígérhetem: lesz tábor jövőre.

*Siklósi József
Sárospatak főépítésze*

Augusztus 21. és 30. között budapesti építészhallgatók dolgoztak Sárospatakon. Munkájuk során megépült egy görkorcsolyapálya és egy ahhoz kapcsolódó fa játszóház. A sárospataki Kiwanis Női Klub kezdeményezésére például értékű együttműködés alakult ki az építészhallgatók, a

város vezetése, kommunális szervezete és néhány helyi vállalkozó között. Összekötő kapocs és a munkák fő szervezője városunk főépítésze, Siklósi József volt, egyben a diákok tanára is. Már a tervezés is nagy kihívást jelentett, mivel Patakon a Makovecz Imre építész úr által tervezett épületek, terek stílusához kellett illeszkednie az új építménynek. A munkálatok pontossága, gyorsasága a hallgatók szervezőkészségét, gyakorlati érzékét mutatta, szinte megállás nélkül dolgoztak reggeltől estig. Az itt töltött 10 nap alatt a munkavégzést és a közös rendezvényeket is vidám hangulat jellemezte.

Köszönet a megálmodóknak, a megvalósítóknak, s mindenkinek, aki segített abban, hogy a Kiwanis Női Klub elképzelése megvalósulhatott. Sárospatak gyermekei örömmel vették birtokukba az új játéklehetőséget.

*Szajkóné Király Erzsébet
a sárospatai Kiwanis Női Klub elnöke*

Elősorban egyszerű, könnyen kivitelezhető, újszerű, változatos térélményt nyújtó épület megvalósítása volt a cél. A többször görbült felületek mindig foglalkoztattak, a természetben e formai tulajdonságok fordulnak elő a leggyakrabban. Érdekes összefüggéseiben vizsgálni, hogy a természeti formák miként ölthetnek alakot egy épületben, mivel az ember a megszokott tereihez, a szögletes világhoz ragaszkodik, ami természetes következménye a jól belakható, gazdaságos térszervezésnek, ugyanakkor az ősi emberi kultúrák s a falvak építészetét tekintve mindez a szögletesség természetellenesnek hat.

E pihenőépület visszanyúl a természeti tér szabadságát nyújtó vonalvezetéshez, igazodva a körötte elhelyezkedő valamennyi természeti és épített elem viselkedéséhez. Az alaprajz szabad vonalvezetése egyfajta játékoságot sugall, amely a belső félig nyitott teret három karéjra bontja. Kívülről szemlélve zömök, kaptár-hatású az építmény, ugyanakkor a látvány folyamatosan változik, s a különböző nézőpontok újabb meglepetést okoznak a látogatóknak.

Nagy megtiszteltetés, hogy a sok pályamű közül ez került megvalósításra, örömet okozva a gyerekeknek, Sárospataknak. A tervezésért és a kivitelezésért én voltam felelős, ami folyamatos odafigyelést és organizálást követelt. Nagy segítségemre voltak diáktársaim, valamint Siklósi József, Sárospatak főépítésze is. Mindannyian örök élménnyel gazdagodtunk, s talán a visegrádi táborok szellemiségét őrző, nagyszerű létnek nyitottunk ezzel új kezdetet.

*Bubelényi László
az építmény tervezője*

A megérkezés láza, az ismerkedés, a közös alkotás öröme, ritmus és tánc, játék és nevetés, az együtt töltött, összekovácsoló idő...

Riesz Abigél

Két-három mondatban aligha leírható az az érzés, élmény, tapasztalat, szeretet és még sorolhatnám a végtelenségig, amit ez a tábor adott nekem. Fantasztikus az az erő és összetartás, ami e tábor folyamán alakult ki a csapatban, amelybe csöppentem. A lényegét néhány szóval így lehetne leírni: utazás, izgatottság, érkezés, meglepettség, egy szép város, barátságos emberek, találkozás, csapat, kemény munka, kaja-pia, strand, móka és kacagás, evés-ivás-mulatozás, szeretet, sok angyalka, két „apa”, egy kis alvás, csomagolás, indulás haza és otthagyni mindazt (de nem örökre) ami egy hét alatt megszületett, egy kis szomorúság, de majd nevetés, emlékek, élmények, képek és a jelen. Kicsit kesze-kusza, de hát az emberi érzések már csak ilyenek...

Póra Csaba

Mit adhat egy csapat építészhallgató a sárospataki embereknek: gyerekeknek-felnőtteknek, fiataloknak-öregeknek, lányoknak-fiúknak? Egy izgalmas helyet-teret-építményt, ahol leülhetnek, felmászatnak, vidámak/szomorúak lehetnek, beszélhetnek-hallgathatnak, szerethetnek és együtt lehetnek. Ezt eddig is tudtuk. De ezalatt az egy hét szögelés, faragás, lapátolás, rönkrakosgatás, betonozás és bulizás közben át is éltük mindezt. Életünkben először, és remélem, hogy még nagyon sokszor (a munkánk során is).

Fekete Csilla

Az építészhallgató szempontjából: kiderült, kik vagyunk valójában, de az eredményen mi magunk is meglepődünk. Nem volt sejtethető, hogy egy hét közös munka ilyen erővel köt össze minket, hogy a közös cél és a jó hangulat ekkora teljesítményre sarkall.

Az építészet szempontjából: megértettük, hogy építészeti minőséget, térélményt egyszerű eszközökkel, az anyag megerősökölés nélkül is létre lehet hozni, akár egy hét alatt. Magával ragadott minket a szó szoros értelmében áramló tér, melynek konklúziója, hogy Zaha Hadid elbújhat Bubelényi Laci mellett!

A hely szempontjából: olyan folyamat indult el reményeim szerint, ami alapvető hatással lehet a sárospatakiak városhoz való hozzáállásához. A helyeket lenyűgözte önzetlen és kitartó munkánk, amiből mindenki példát meríthet.

Csontos Gyula

A sárospataki tábor óriási élmény volt. Megtapasztalhattuk saját kezünkkel egyik társunk tervének megvalósulását, részt vehettünk egy olyan közösségben, amely a munka folyamán vált baráti körré. Részesülhettünk a helyi lakosok vendégszeretetében, és segítőkészségében.

Kis-Kapin Ádám

Ismerkedés az anyaggal, az eszközzel, a módszerrel, egymással és saját határainkkal. Kicsit rossz itthon, hiányoznak a pataki napok.

Heli Judit

Mikor először hallottam a visegrádi táborokról, nem értettem, ma miért nincsenek ilyenek. Makovecz Imrének is feltettük ezt a kérdést, azt a választ kaptuk, rajtatok múlik. Szedjete össze tizenöt embert, a többi mi megszervezzük. Meg is szervezték.

Idén voltam először a székelyföldi fürdőépítő kalákában, meglepő volt tapasztalni, hogy az emberek mennyire hajlandóak segíteni – önzetlenül. Sok ilyen élmény ért Sárospatakon is. Nem kellett várni sem szerszámokra, sem anyagra, mindig volt bőségesen étel, bor, pálinka, így teljes erőbedobással tudtunk dolgozni. Úgy érzem mindenki megtalálta a helyét a csapatban és mindenki olyan munkát

végezhetett, amit szívesen csinált. Talán a legnagyobb öröm számomra, hogy senki nem irigykedett a másikra, hogy nem az ő műve valósul meg, mindenki a magáénak tudta érezni, beletette szívét-lelkét, hogy megépüljön. Remélem a helyiek örömmel használják majd.

Heiter Márta

Mit is jelentett számomra ez a tábor? Sokat. Sokkal többet mint bármelyik egyetemi előadás vagy gyakorlat. Ebbe az egy hétbe minden bele volt sűrítve: tervezés, kivitelezés, épületszerkezet, és a legfontosabb: az emberi kapcsolatok. Megismerni másokat, együtt dolgozni és mulatni velük. A legkedvesebb emlékem, amikor egy kemény nap után, egy-egy pohár bor mellett hallgattuk mestereink történeteit. Ezúton is szeretném nekik megköszönni ezt a felejthetetlen hetet!

Madari Gabriella

A sárospataki tábor a nyár legjobb hete volt. Nemcsak azért, mert érdekes volt a feladat, hanem inkább azért, mert igazi csapat lettünk a közös munka és móka során. Jó volna, ha lenne még folytatása ennek a megmozdulásnak, és még többen gazdagodhatnánk ilyen élményekkel.

Körmives Ildikó

Az alkotótábor nagyon jó lehetőséget adott nekünk, diákoknak, hogy az alkotás-teremtés utáni vágyunkat szabadon engedhessük. A munka alatt megtapasztalhattuk azt az élményt, amelyet egy mesterember, szobrász, festő, teremtmény átél, amikor a gondolatait anyagi formába gyúrija. Az alkotás ideje alatt nemcsak az épületünk nőtt egyre jobban, hanem minden egyes szögbeveréssel egy kicsit mi magunk is egyre jobban közösséggé alakultunk, egyre jobban éreztük a köztünk létrejött kötődést. Kicsit szomorúan, de feltöltődve tértünk haza az utolsó nap, várjuk a következő lehetőséget, hogy újra átélhessük azt az élményt, amit a tíz nap adott.

Kozma Zsuzsa

Nekem a fontos az volt, hogy megismerkedjek sok emberrel, miközben olyat teszünk, ami sokaknak hasznára válik. Kiskorom óta szeretem a kézügyességi dolgokat, legóztam, maketteztem, örülök hogy most nem csak kis léptékben volt rá lehetőségem. És a jó csapat miatt ez még nagyobb élmény volt.

Varga László

Számomra a tábor egy páratlan, összehangolt csapatmunkát jelentett, mely nem jöhetett volna létre, ha a legkisebb alkotóegységei, az emberek nem jók. Lehetőséget adott megismerni a másikat, nemcsak egyetemi körülmények között (munka), hanem ahogy az életben élnek. Legjobban

a kivitelezés menete közben felmerülő apró gondok tetsettek, amelyekre a tervezéskor nem is gondoltunk, csak a helyszínen derültek ki, hogy vannak, és amiket improvizálva azonnal meg kellett oldani. Természetesen sok – alapokat alkotó – kapcsolatom született mind a hallgatótársak, mind a táborot irányító tanárok között. És örülök, hogy az első csapatban voltam benne, úgy érzem, valami kezdetnek lehettem részese.

Márkus Dániel

Egészen másképp szemlélem a világot, mióta megtudtam mi a különbség a balta és a szekerce, a szamorodni és a sárga muskotály, a kartecsni és a spakli között, mióta az első emeleti bácsi által ledobott kanállal ettem a helyiek paprikájából készült lecsóból és nyeltem rá párat a termálfürdő vizéből, mióta összeszokott csapatként felszögelteünk veszett sok deszkát és elhordtunk pár hegynyi sódert. Köszönet a patakiaknak és az építész uraknak!

Reznák Alexa

Az biztos hogy emberileg nagyon sokat jelentet nekem ez az egész. A vendéglátás és emberek hozzáállása nagyon jó volt. Remélem, hogy amit építettünk, azt a helyiek majd ki tudják használni, örömet fog okozni nekik. Összegezve szuper jó volt a tábor, és remélem lesz folytatása.

Mihály Oszkár

KALÁKÁK 2008

A Székelyföldi Fürdő- és Közösségépítő Kalákák 2001-ben indultak az alcsíki Lázárfalváról, érintették Tusnádot, Csíkkozmást, Csíkszentkirályt, Csobotfalvát, Csíksomlyót, Csíkszenttamást, kis kitérőkkel Kászonújfalut, Homoródkarácsonyfalvát és Firtosváralját, idén elérték a Gyergyói-medencébe. Az Ars Topia Alapítvány és a Csíki Természetvédő és Természetjáró Egyesület az önkormányzatokkal, civil szervezetekkel összefogva kezdeményezi a fürdők megújítását és a vizek, táji értékek védelmét. 2008-ban már Magyarországon, Mátramindszenten is dolgoztunk.

Lázárfalva, július 6–13.

A lelkes csoport harmadik alkalommal tért vissza Lázárfalvára, az András Alapítvány Tókeri Tánctanodájába. Idén forrásfoglalás készült, a fűzjátszóter háromfejú fűzsárákannyal bővült, és kiegészült a korábbi években alkotott dézsafürdő, Ferenc-forrás, pataklejáró és patakparti zuhanyzó. A leendő néptánc tábor és hagyományörző központ helyszínén az egyedülálló természeti és táji adottságokra, a vizek áldásos jelenlétére alapozunk.

Gyergyócsomafalva, július 16–25.

A közel 100 önkéntes Magyarországról és Erdélyből érkezett, voltak köztük gyermekek, fiatal szakemberek, idős emberek egyaránt, s Csomafalva lakossága, mesterei, asz-

talos műhelyei is lelkesen kiálltak a kaláka mellett. Az 1950-es években épült, mára teljesen eltűnt *gübbenő* Csomafalvi Feredő néven kelt újra életre a Maros holtágának közelében. A mívesen elkészített fürdő a helyi ácsok keze munkáját dicséri. Közeli helyet kapott egy kereszt, fűzkupola, tűzkatlan, fűzfonattal álcázott budi. A kaláka alatt újjáépítettük a Maroson hagyományosan használt mosópallókat, a borvizes forrásairól híres Csomafalva falukútját, továbbá elkezdtük a Marosparti Népfőiskola udvarának rendezését és egy kétszintes kilátó építését a Dél-hegy Veresvirág nevű ormán. Készültek kézzel festett utcanévtáblák is. A népi hagyományokkal, erdőgazdálkodással kapcsolatos előadásokat hallgathattak a résztvevők, több alkalommal táncszóra is sor került.

Mátramindszent, augusztus 7–10.

A palócföldi faluban a Mens Sana Alapítvány, Mátramindszent Önkormányzata és a helybeliek voltak a partnereink. Az Alapítvány területén épült Recski Emlékpárolna mellett Kuklay Antal atya és Dabóci Mihók Mária kezdeményezésére zárandokkert kiépítését kezdtük el. A berek megtisztításával, egy öreg fűz adta szentély kifaragásával, padok elhelyezésével, forrástisztítással és csermely kialakítással. A kaláka jövőre folytatódik.

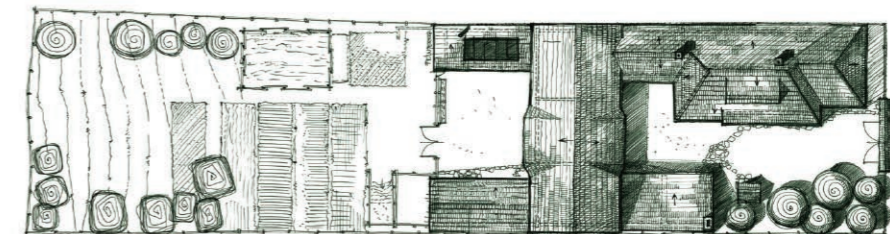
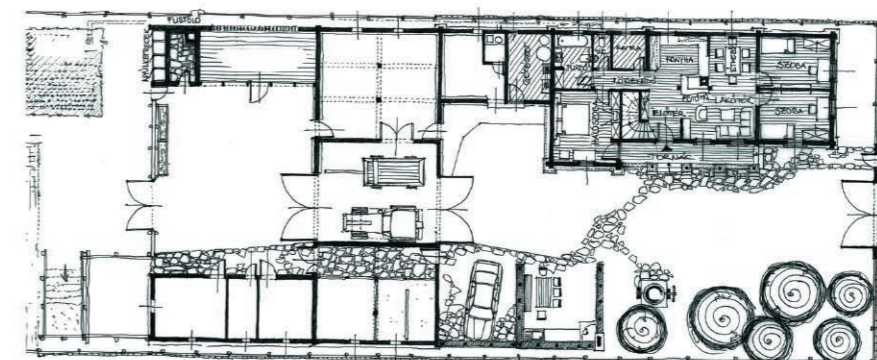
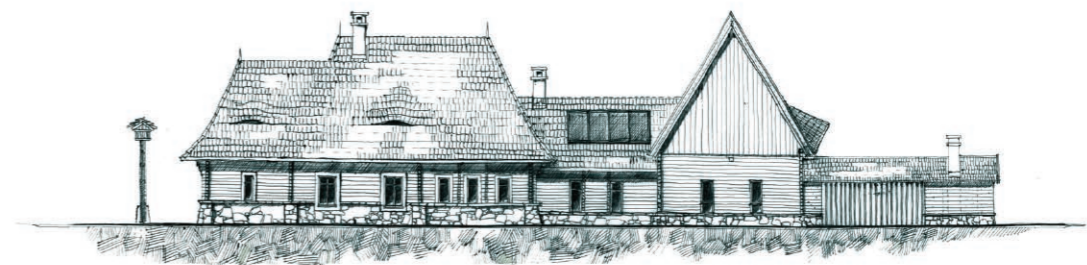
Tikk Dóra – Herczeg Ágnes

A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS ÚJ TAGJAI – II.

ESZENYI ÁKOS

Székely ház tervpályázat Gyergyócsomafalva; munkatársak: Ujj Mészáros Krisztina, Nagy Mariann, Lucskai Norbert

PAPP VILMOS

Munkáim java része az akkor még Országos Műemléki Felügyelőségnek nevezett intézményhez kötődött Szegeden. Így valósult meg 1985 és 1988 között az OMF kirendeltség épületének felújítása a Nádor utca és az Oroszlán utca saroktömbjében. Ma már csak a Nádor utcai szárnyban működik a felügyelőség, a többi részét eladták. 1988–89-ben helyezték át a tanyavilágból az ópusztaszeri emlékparkba a Szentés-Dónáti szelmalmot. Talán a legnagyobb élmény volt pályafutásom során ezt a szelmalmot a régi rajzok és a szétmállott maradványok alapján felépíteni. 1990-ben kiléptem az OMF burkából és megalapítottam a POSZTAMENS Bt-t, mint kivitelező társaságot. Első komoly munkám a szegedi Ferences kolostor felújítása volt. Öt nagyszerű év telt el ezzel a munkával. Ekkor jöttek vissza a ferencesek, s kapták vissza a várostól egykori, jogos tulajdonukat, ami szociális otthonként működött. A terveket az OMF és a Tér és Forma Kft. készítette. A rendnek öt év után elfogyott a türelme a sok feltárási és kutatási munkák miatt, hiszen szerették volna már igazán birtokba venni az épületet, így abbamaradtak a további munkálatok. Sok építészeti attrakció maradt kiaknázatlan, például az ősi cellafalak bemutatása. A homlokzaton még történt némi iparkodás, de aztán vége.

Szeged, Vadkerti téri kereszt felújítása; Óföldsék, templomerőd, vizesárok; Szeged, Nádor utca, OMF irodaház; Szeged, Szőreg, templomrom, védőtető

1996-ban az OMF megbízásából készült el a Ferences templom déli kapuja. 1997–98-ban az Önkormányzat megbízásából került sor a pályázaton elnyert munkára, a Városháza tetőfedésének és díszbádogos munkáinak elkészítésére. Mind a főépületen mind a tornyon.

1998-ban az óföldséki templom körüli erődítményfal bemutatását készítette el társaságom, hozzá a vizesárok és a híd rekonstrukcióját. A szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársai végezték el a vizesárok kutatását és ők készítették a nyomvonal tervét. 1998–2000-ban egy Koczor György tervezte magánház kivitelezésére került sor.

A társaság utolsó munkája a Szeged-Szőregi templomrom konzerválása és bemutatása volt 2001-ben az Önkormányzat megbízásából. 2002-ben mint egyéni vállalkozó nyertem meg a Szeged Vadkerti téri kereszt posztamensének felújítását. Az építőmesteri munkákat én készítettem, a szobrok restaurálását a Móra Ferenc Múzeum restaurátora végezte el. Itt befejeződött vállalkozói pályafutásom, most alkalmazottként dolgozom. Azóta csak a lakóparkokig jutottam, a szakma szebbik része még elkerül.

Szeged, Városháza, tetőfedés és díszbádogos munkák; Ópusztaszer, Dónáti szelmalom; Szeged, ferences kolostor; Szeged, ferences templom déli kapuja

CSÜTÖRTÖKI ISKOLA • A Falufejlesztési Társaság és a MÉSZ faluszemináriuma

Alaprajz, csigavonal, növényi ornamentika, torony, virág ... megannyi szimbólum, mely gondolkodásra készíttet. Emberi kultúránk elválaszthatatlan a jelek és jelképek használatától. A jelek nem önmagukban állnak, hanem szabályok által meghatározott rendszereket alkotnak és ezeket a szabályokat, mint saját anyanyelvi kultúránk alapjait – mint a pontos és tiszta beszéd alapjait – ismerünk kell. Így válnak érthetővé a vakolatthímekbe vagy deszkaszerkezetekbe szerkesztett jelek, melyek nem díszítenek, hanem megidéznek – *kevés jellel sok értelmet*. Rivaldafény nélkül, állandó csöndes méltósággal sugározzák, mintegy ráolvasásszerűen, bármely nemzedék Emberré válásához szükséges örök értékeit, azt, amit a mi korunk sem képes nélkülözni: magát az Élet szentségét. Teszik ezt, tesszük ezt prózába vagy népdalhimnuszba írva, s így – mint az aranykorban – zene, líra és hit a képről újra egységben megidézhető és visszaolvasható.

Olvassuk együtt ezeket a jeleket, szimbólumokat, épített örökségünk emlékeit! Az őszi félév alkalmi ismét olyan civil fórumok, ahol közösen csodálkozhatunk rá kulturális örökségünk sokszínűségére, sajátosságaira. Arra, hogy ami épül: éppé, kerek egészzé szándékozik válni.

2008. szeptember 11. Grátz Antal építész: **ÉLŐ NÉPI ÉPÍTÉSZET** • Bizonyossá vált számomra, hogy az, amit népi építészetnek nevezünk, az emberi hajlékkészítésnek korántsem idejétmúlt módja. Ellenkezőleg, építési elvei örökzöldek, mindig hatni fognak és mindig használhatók lesznek, legyen szó családi házról, társasházról vagy akár városi középületről. Hogy miért? Mert népi építészetünk, közelebbről építészetünk elvei mélyen bennünk gyökeresnek: istenadta, kitörölhetetlen ősképek. S ha tisztavirág életű divatokkal nem fojtjuk el őket, akkor munkánkon keresztül biztonságos otthonokká alakulnak, melyek emberi léptékűek és barátságos megjelenésűek; csupasz és kifejezéstelen falak helyett pedig imát és varázslatot sugárzó, beszédes homlokzatokkal tekintenek ránk.

2008. október 9. Sebestyén József építész: **ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGÜNK A HOLNAP ÁRNYÉKÁBAN** • Vajon csak a megőrzés a kötelességünk? Vagy inkább fenn tartani, gondozni, hasznosítani, gazdagítani, s úgy tovább örökíteni?! Az épített környezet megóvása nem öncél. Jól kell sáfárkodnunk a ránk maradt örökséggel, s nem felélnünk az utánunk következő nemzedékek jussát. Úgy is

felfoghatjuk, hogy az épített környezetünk értékeinek átörökítése az a cél, melyben érvényre jut a már megholtak, az élők, s a még meg sem születettek szövetsége.

2008. november 13. Molnár V. József néplélekrajzkutató: **HÁZÉPÍTÉS A RÉGISÉGBEN** • Világunk ünneptelenné üresedett. Egyformaságot, lélektelen, élettelen gépzörgést, szakadt eget, bemocskolt levegőt, földet és vizet adnak át egymásnak a nemzedékek. Sztémorzsolódott a család, a nemzetség, nincs immár nemzet és nép, csupán szükségstuzta tömeg; dirib-darab, egymásra hányt kocka a kerek idő. A technokrata civilizáció bővületében és csömörében Európa egyre tikkad; s a lélek szomját oltani ezernyi kábítószert hoz folyamodik; és egyre kétségbeesettebben kapkod visszafelé: öregapám add a kezéd, s mesélj valamit a voltról.

2008. december 11. Jankovics Marcell rajzfilmm rendező, művelődéstörténész: **SZIMBOLIKUS GONDOLKODÁS** • Újra és újra rádöbbenek, milyen óriási jelentősége volt a csillagos ég rendszeres megfigyelésének, a természeti és kozmikus Rend ösztöneinkbe vésett, majd tudatosított és vallásos élménnyé emelkedett tiszteletének; más szavakkal: a civilizáció- és kultúrateremtő égi segítségnek a hagyományos társadalmak, vagyis elődeink életében.

Előadásainkat az Építész Továbbképző Kht. akkreditálta és alkalmanként 0,5 kreditponttal honorálja. Jelentkezni a Továbbképző Kht. címén, vagy a szervezőknél lehet. Minden kedves régi barátunkat és új ismerősünket szeretettel várunk előadásainkra, a MÉSZ székházba! (1088 Budapest, Ötpacsirta u. 2. Kezdeti időpont 17 óra)

Krizsán András építész, a Falufejlesztési Társaság elnöke (30/999-0027)

Csontos János rendezésében 2006-ban elkészült egy Kós Károly életművét bemutató videó **KÓS KÁROLY NYOMÁBAN** címmel. Kísérőszövege nagyrészt a Pécsi Ifjúsági Iroda tagjainak Kós Károlynál tett látogatásai során felvett hangfelvételekből áll. A film DVD formában megrendelhető a Glokalfilm Kft. Címén: 1152 Budapest, Nagy Sándor utca 17. (30/9842963)

Augusztus 20-án felavatták az újjáépített **BODROGKERESZTÚRI FALUHÁZAT**. Az épület tavaly tavaszszal égett le, és példás összefogásnak köszönhetően sikerült idén nyárra újjáépíteni. Az épületet Kovács Ágnes és Erhardt Gábor végzett vándorok tervezték.

Herczeg Ágnes – Kesselyák Rita SZÉP ÉS KIES KERTEK...

„A kert csodálatos, titokzatos. Csak be kell nyitni a kertkapun, belépni és kinyílik az egész Világmindenség. Megmutatja magát a természet teremtő ereje, teljes szépsége. Ha leülünk a kerti padra és szemléljük, megleshetjük a Teremtő jókedvét, a reggeli párában, a virágok, fák ezernyi színében, formájában, az illatokban, a madarak dalos üzenetében. Ha műveljük, átéljük az örökkévalóságot és az életet adó mulandóságot. Befogadhatjuk azt a mérhetetlen szeretetet, amelyet segítő társaink, a növények, állatok, láthatatlan lények felénk árasztanak. Átéltetjük az elemek egymásba ható erejét, amelyből az élet fakad. Ha műveljük, mi magunk művelődünk. Mindehhez alázat, figyelem és feltétel nélküli szeretet kell. Ez, amit a kertész nap mint nap tesz, le kell hajoljon Földanyánkhoz, hogy felemelkedhessen.”

Ez a mottója a most megjelent könyvnek, amely kertalkotás, tájművelés, társadalom és művelődés kapcsolatát mutatja be a Mátyás-kori kertművészetten keresztül. A könyv zárszakában összegződik a 256 oldal terjedelmű, a Pro-Print kiadásában, az NKA Építőművészeti Szakkollégiuma, az Ars Topia Alapítvány, a Tusnádi Ásványvíz Rt. És a Digi Tv támogatásával, Horváth Nóra grafikusművész tervezésében megjelent mű.

A könyv végére reméljük, hogy a titkokat rejtő kertkapu kitérült az olvasó előtt, s bebarangolva a Mátyás-kori magyar és toszkán kerteket, feltárulkozott e korszak világa. Megismerhetővé vált a humanizmus kialakulása és világgépe, az alkotó ember gondolkodása önmagáról, a világról. Az újkorral az emberiség történetének új korszaka, a tudati lélek kora kezdődött el. Hosszú, sok tekintetben láthatatlan folyamatok sora, amely az embert kiszakította a mindent átfogó és átható egység élményéből, amelyet a keresztény univerzalizmus eszméje testesített meg. Az emberben megszületett az én-élmény. Önmagát, mint az univerzum közepét, ezáltal a mikrokozmosz és a makrokozmosz egységét élhette meg.

Elvászta magát a környezetétől, a külvilágtól, e világ szemlélőjévé vált. A tudósok és a művészek a tárgyyszerű megfigyelésre törekedtek, s ezáltal az univerzális törvények felismerésére.

A 19. századtól nevezik e korszakot reneszánsznak, ami e tudati újjászületés művészi kifejezésformáját jelöli.

A táj és a kert minden kultúrtörténeti korban tükrözi az ember világát, a világról alkotott képét. A táj a természet és az ember, az emberi közösség egymásra hatásában alakul. A kert mindennek művészi megfogalmazása, a hely, amely egyben filozófiai mű és közösségi tér. Az elvonulás és az elmékedés, a gyógyulás és a vidám társasági élet színtere.

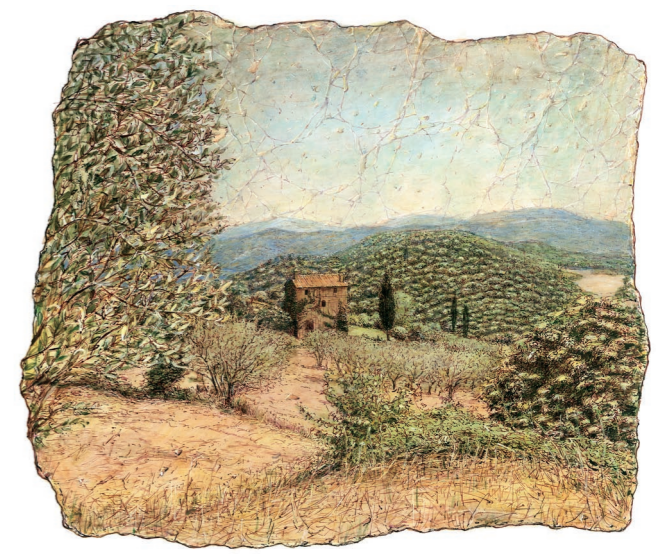
A humanizmus és a korareneszánsz kertművészet elsők között Toscanában és Magyarországon jelent meg. Mátyás királysága nem csupán Közép-Európa politikai, gazdasági nagyhatalma, hanem a tudományok és a művészetek hazája. A kor itáliai központjaiban működő filozófiai és művészeti műhelyek kapcsolatban álltak Mátyás királlyal és körével. Mátyás király, akit a nép az igazságos jelzővel látott el, a régi és az új tudás beavatottja volt. Az igazságon alapuló szakrális királyság megalkotásán fáradozott. Mondhatjuk, hogy személye hidat képez a régi magyar kultúra, s az új szellemiség, a kelet és a nyugat között. Pompás kertjei, amelyek az égi és földi között teremtettek kapcsolatot, csodálattal töltötték el a szemtanúkat. A paloták és a kertek azonban romba dőltek, a kincseket széthordták. A dicsőség az égbe íródott. Szerencsére Toscanához kegyesebb volt a történelem, korareneszánsz

kertjeit kisebb-nagyobb átalakításokkal ma is láthatjuk, bejárhatjuk.

Megismerve azokat a szellemi alapokat, amely e kertek kialakulásához vezettek, a fennmaradt dokumentumokat, felhasználva számos kutató fáradságos munkáját, megidézhetjük e kerteket. Megelevenítésükhöz a reneszánsz mesterek tudásával vetekedő, a kor művészetét alaposan ismerő Kesselyák Rita grafikusművész munkái nyújtanak segítséget.

A könyv megvásárolható a Pagony Táj-és Kertépítész Irodában (1111 Budapest, Budafoki út 53.; Tel/fax: 365-1805 e-mail: pagony2@enternet.hu)

Németh Zsolt – Simon Attila
MEGLÉVŐ ÉS HIÁNYZÓ SZIMMETRIÁK
A SZENT KORONA ABRONCSÁNAK ZOMÁNCKÉPEIN

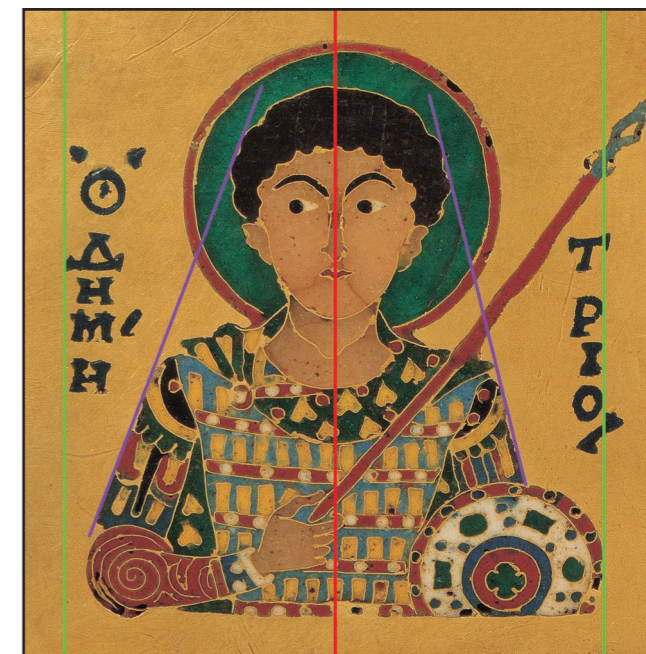
2007. végén jelent meg Németh Zsolt: A magyar Szent Korona című könyve a B. K. L. Kiadó gondozásában. A reprezentatív kiadvány gazdagon illusztrált, részletes leírást ad a Koronáról, áttekinti kutatásának legfontosabb fejezeteit, és közli a fizikus szerző új eredményeit. Ezek közül az egyik legfontosabb, hogy sikerült igazolnia legalább tizenkét különböző időpontban történt változást a Koronán, és ezeket sikerült datálnia is. Felismerte, hogy az apostolképek a rajtuk található mintázatok alapján egyértelműen sorba rendezhetők, és a Koronában zajló energiaáramlás útját jelzik, mely kiterjed az abroncsra és a pártázatra is. A könyvben szereplő valamennyi eredmény a Korona egységes voltát, és jelenlegi datálásnak az uralkodóképek segítségével történő megalapozatlanságát támasztja alá. Az olvasót világos, logikus tárgyalásmód, bőszeges adatolás, nagyszámú hivatkozás, továbbá számos ábra, táblázat és kép, közöttük eddig kevésbé ismert koronaábrázolások színes reprodukciója segíti a szerző gondolatmenetének követésében.

A magyar Szent Korona abroncsán nyolc zománckép található, melyekhez szervesen hozzátartozik egy kilencedik a hátsó oromzaton (1. kép). Közülük a három leghátul elhelyezkedő egy-egy földi uralkodót ábrázol. A hivatalos művészettörténet ezek segítségével datálja a Koronát (Kovács – Lovag, Tóth – Szelényi), más kutatók annak alapján, hogy közülük kettő nem a keretébe való, ezt másodlagosnak tekintik, s a velük történő kormeghatározást elutasítják (Csomor et al. 103. o., Pap 1987., 46. o.), és azokat más kezektől származónak tartják, mint a kétségtelenül eredeti többi hat képet.

A kilenc ábrázolás művészi színvonalának megítélésében is nagyok a véleménykülönbségek a Korona-kutatók között. Pap Gábor szerint az uralkodóképeké jelentősen elmarad az eredetiekétől (Pap 2003., 126. o.), Kovács Évának – egyebek között – a „rajzok tisztaságán” alapuló álláspontja szerint „a tíz lemez (az abroncs és a pártázat tíz alakos zománcképe, melyek közé a homlokzati Krisztus-képet is beszámítja) kétségkívül egységes sorozat” (Kovács-Lovag. 23. o.), míg Lovag Zsuzsa a rekeszrajzok és a rekeszszalag-vezetés vélt azonossága alapján úgy látja, hogy „az uralkodók képei egyazon műhelyből, ill. kézből

2. kép • Szent György képmása. A vörös vonal (a további képeken is) a fejtengelyt jelenti, a lilák a karok külső befoglalóját, a sötétzöld pedig a felirat függőleges befoglalóját.

3. kép • Szent Demeter.

kerültek ki, mint a szenteké és az arkangyaloké.” (Lovag. 43. o.).

Az idézett művészettörténészek homlokegyenest elmentmondó véleménye világosan rámutat arra, hogy – bár a művészettörténet megalapozott kutatási eszköztárral rendelkezik – az ilyen értékelések nincsenek híján a szubjektív elemeknek. Ezért kísérletet teszünk arra, hogy objektív, tisztán matematikai és geometriai eszköztárat használva válaszoljuk meg azt a kérdést, hogy az uralkodóábrázolások egyazon kéztől származnak-e, mint a kétségtelenül eredeti zománcképek. Megvizsgáljuk az abroncson található ábrázolások szimmetriatulajdonságait és fő képi elemeinek elrendezését, s hogy ezek összetevése alapján a kilenc kép egységes csoportot képez-e.

Szimmetriatengelyek és befoglaló vonalak

Az abroncson a jobboldali második képmás, Szent György ábrázolása talán a legjobban megkomponált az abroncs zománcai közül (2. kép). A felirat külső befoglaló vonalainak térfelező egyenesé azonos a fej- és a test pontosan függőleges tengelyével – a szimmetria tökéletes. A karok külső egyenesének meghosszabbításai a fej nem hajas

1. kép • A Szent Korona abroncsának zománcképei. Sorrendben Mihály arkangyal, Gábrriel arkangyal, Szent György, Szent Demeter, Szent Kozma, Szent Damján, egy Kón névkezdű bizánci császár, és Geóbitzasz, a türkök királya. A kilencedik, az abroncson, a hátsó oromzaton lévő kép Dukász Mihály bizánci császárt ábrázolja.

részének érintői. A vele átellenben elhelyezkedő Szent Demeter-kép esetében a felirat befoglaló vonalainak térfelező egyenesé szintén egybeesik a pontosan függőleges fejtengellyel (3. kép). (A Dimitriosz záró sz – C – betűjének szokásostól eltérő alakja és szabálytalan elhelyezése nyilvánvalóan szándékolt, valamire fel kívánja hívni a figyelmet, bár ennek megtalálásával még adós a kutatás.) A jobboldali befoglaló érinti a pajzsot, ezzel az alkotó egy további képi elemet kapcsolt a szimmetriák rendszerébe. A karok külső befoglalóinak meghosszabbításai ezúttal a fej hajas részének érintői. A szimmetriarendszer mindkét zománckép esetben ugyanaz, a művész mégsem ismétli önmagát; egyedi megoldásokat választ. Ezt erősíti meg az is, hogy a két harcos szent zománcképének szín- és formavilága mennyire eltérő az ábrázolási megkötések határain belül.

A baloldalt harmadikként elhelyezkedő Szent Damján képmásán (4. kép) találjuk a legrendezettebb feliratot: a betűkhöz nemcsak kívülről, hanem belülről is illeszthető függőleges befoglaló egyenes. A művész e kép esetében is kompozíciós kapcsolatot teremtett a test és a fej zónája között: a karok külső befoglaló vonalainak a glória érintői. A fej tengelye, ami egybeesik a ruházat tengelyével, 2,2 fokot a szembenézeti jobb irányába dől. Ez a tengely azonban nem felezi a test alsó határoló vonalát: azt majdnem pontosan a betűk külső befoglalóinak térfelező vonala metszi ki. Ennek, valamint a felirat szigorúan függőleges elrendezésének következtében nincs olyan érzése a nézőnek, hogy a kép bántóan dőlne.

4. kép • Szent Damján

5. kép • Szent Kozma

Szent Kozma ábrázolásakor ugyanez a szerkesztési terv érvényesül: a karok befoglaló vonalai a glória érintői (5. kép). Az ő feje is jobbra dől, nevezetesen 2,5 fokot, a test viszont egyértelműen egyenesen áll. Mindebből arra következtethetünk, hogy az orvosszentek fejének enyhe oldalra biccenése szándékos, és nem kivitelezési hiba. Megfigyelhetjük azt is, hogy a test alsó lezáró vonala egyikük esetében sem egyenes, mint a harcos szenteknél, hanem enyhén ívelt. Nézetünk szerint ez is szándékolt: célja, hogy a nézőt elbizonytalanítsa, merre is van a vízszintes és a

függőleges irány, ezzel ellensúlyozva az ábrázolások me-revségét oldó, ám kétségtelenül aszimmetriát okozó oldal-ra biccnő fejeket. Kozma névfelirata is rendezett, a ΜΑC-hoz belső befoglaló is húzható, amelyhez a három betű illeszkedik, s ez a vonal annak legszelebb részénél érinti a testet.

A Kón (a görög ómega hosszú ó-val hangzósítandó a magyar nyelvben) névfelirat-rövidítéssel ellátott császár-képen (6. kép) a fejtengely a függőlegeshez képest 1,5 fokkal jobbra dől, ennek ellenére egybeesik a testtengellyel, sőt, a

6. kép • A Kón névkezdettü bizánci császár.

7. kép • A glóriának a fej baloldalára eső íve tükrözve a tengelyre

felirat külső befoglalói is ugyanezzel a szöggel dőlnek. Mindez megerősíti azokat a korábbi megfigyeléseket, hogy a kép körbe van nyírva (Pap 2007.) – a jelek szerint ügyetlenül, hiszen a vágást végző személy 1,5 fokot tévedett: az egész kép ennyivel dől –, illetve, hogy nem a keretébe való, másodlagosan került oda (Csomor et al., 101. o.). A segédvonalak azonban nem csak a vágást végző ügyetlenségére derítenek fényt, hanem a készítőjére is. A karok befoglalói nem illeszkednek a fejhez vagy a glóriához. A dicsfény csúnyán elcsúszott az arc baloldala irányába: a fejtengely felezés helyett kb. 5:4 arányban osztja. Ez az aszimmetria különösen szembeütő, ha tükrözzük a glória bal oldali ívét (7. kép, kék félkör): az belemetsz a labarum (győzelmi zászló) csüngőjébe.

A betűk is aszimmetrikusan helyezkednek el, befoglalóik térfelező egyenese nagyon messze esik a fejtengelytől. Ez utóbbira nem illeszkedik rá a diadém háromosztatú központi dísz, amely ráadásul jobbra dől. A két kisebb, kerek dísz elhelyezése sem követi a várt szimmetriát. Kón gammadionja (öltözetének a vállát és mellkasát fedő, gammát formázó része) határozza meg a ruhatengelyt, ami eltér a fej- és testtengelytől. Az öltözet nyaki részét díszítő dupla gyöngysor bal alsó elemének felhelyezéséről megfigyelkedett az alkotó. A szimmetriák vonatkozásában kö-zömbös, más szempontokból azonban korántsem, hogy a betűk zománccal történt kiöntése, valamint az aránytalan karok megformálása mennyire gyatra munka. A jobb könyök spirálos megoldása, ami a harcos szenteknél a kompozícióhoz illik, Kón esetében rendkívül mesterkél-t. A ruháját díszítő fordított szív minták mechanikusan kö-vetik egymást, az ujjai nem különülnek el az öltözék testet fedő részétől. A ruházat természetellenesen „steril”, nincs egyetlen, annak eséséből származó redő sem. Mindez nyilvánvalóan nem a császár tökéletességének kifejezője, hiszen még az arkangyalok öltözékén is vannak a ruha eséséből adódó természetes gyűrődések, hanem a készítő hiányos mesterségbeli tudásának jele.

Dukász Mihály képmása (8. kép) ugyan nem a szoro-san vett abronchhoz tartozik, de az uralkodóképek sorát gyarapítja és számos hasonlóságot mutat a másik császár-ábrázolással. A kompozíció teljesen szétesett. Egyrészt a fej-, a test-, és a ruhatengelyek nem esnek egybe, és külön-böző szögben dőlnek a függőlegeshez képest. A testtengelyt – vagy jelen esetben talán pontosabb a testtömeg-tengely fogalmat használni – az alak nagyfokú aszimmetriája miatt kísérletileg határoztuk meg. Kinyomtattuk a zo-máncképről készült felvételt, kivágtuk belőle az alak fej nélküli testét, azt felkasíroztuk egy vele egyező alakúra

8. kép • Dukász Mihály. A sárga vonal a testtengelyt, a világoszöld a ruhatengelyt, a fehér pedig a kard markolatának tengelyét jelöli.

szabott vékony parafa lapra, és egy hosszú pengére helyez-tük. A lap akkor nem billent le valamelyik irányba a pengéről, ha éppen valamelyik súlyvonalára helyeztük. A végtelen sok lehetőség közül a számunkra érdekes súlyvo-nal egy pontját a gallér alsó ívén jelöltük ki: ott, ahol az egyenlő távolságra van a két válltól. Mivel egy konvex síkidom minden pontján keresztül egy és csak egy súlyvo-nal fektethető (a súlypont kivételével), így a testtömeg-ten-gely az egyensúlyozás révén előállt: a fejtengelytől jobbra, attól eltérő dőlésszöggel. A ruházat tengelye a fejtengely másik oldalán található. A kompozíció számos fogyaté-kosságának egyike, hogy a fejtengely nem osztja pontosan két részre a diadém elülső részén található, rosszul kivite-lezett dísz, valamint nem esik egybe a diadém tetején található háromágú ékítmény szimmetriatengelyével. A glória Dukász esetében is elcsúszott a fej mögött. A gallér alsó, körbefutó részén található, meglehetősen egyenetle-nül elhelyezett díszek szimmetriatengelye – immár a ne-gyedek – a többi tengely egyikével sem esik egybe.

A test alsó határoló vonala egyenes, de nem vízszintes, és meglepő módon ellene hajlik a ferde fejtengelynek – 85,5 fokos szöget zárnak be az ideális 90-nel szemben –, erős aszimmetriát hozva létre. A karok befoglaló egyenesei itt sem érintői a fej valamely részének vagy a glóriának. A felirat elhelyezése meglehetősen rendezetlen. Nem illeszt-hető mellé egyenes, de még szabályos ívelt befoglaló sem. A betűsorok baloldalt lefelé, jobboldalt felfelé tartanak, kapkodva felhelyeztetnek és zománccal gondatlanul ki-öntöttnek tűnnek. Gyengén kivitelezettek Mihály császár uralkodói jelvényei is. Labaruma nyele egyenetlen vastag-

9. kép • A Dukász-kép téglalap alakúra kiegészítve. Az alak szembe-tűnően balra csúsztott a kép kék szimmetriatengelyéhez képest.

ságú, a zománcozott rész és az arany háttér határánál pedig csúnyán megtörik. A kardja markolata által kijelölt tengely (8. kép, fehér vonal) nem esik egybe a pengéével és nem merőleges a kézzel. Itt kívánunk kitérni arra, hogy Demeter lándzsája is megtörik a zománcozott rész és az arany háttér határánál. Az ő esetében azonban nem ügyetlenségről van szó, hanem megláthatjuk, hogy a felkészült művész miként javít egy kicsit hibát, nevezetesen hogy egy-két fokkal lankásabbra vette a fegyver dőlésszögét a test előtti részen. Ha a lándzsa ugyanazzal a dőlés-

10. kép • Geóbitzasz.

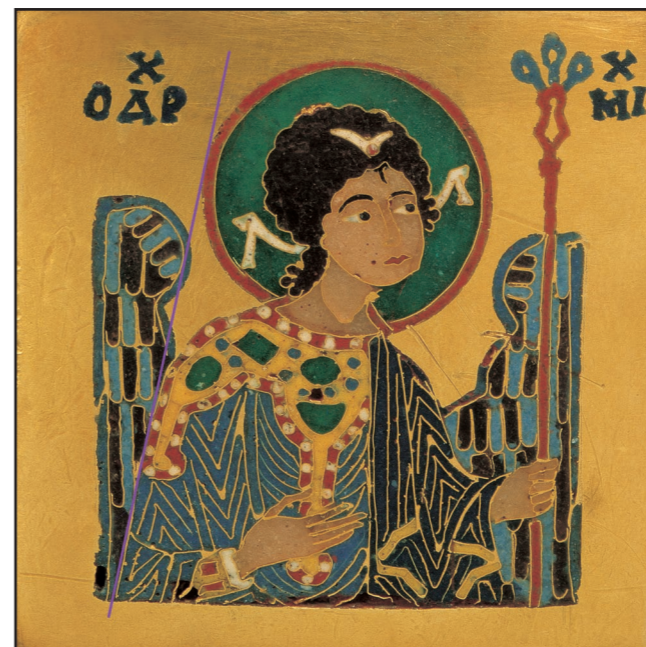
szöggel folytatódna a háttérben is, akkor már a szemek vonalában metszené a betűk befoglaló egyenesét, azaz a kép aktív részének határát, és túl rövid maradna. Ezért folytatódik kissé meredekebben a háttér tartományában, egyúttal több helyet adva a betűknek és lehetővé téve arányosabb elhelyezésüket. A művész a Györgynél látható kétszemű helyett Demeter kezébe egyszemű lándzsát adott. Ezzel a fogással elérte, hogy, bár a fegyver nyele mindkét szentnél a szemöldökívek érintőjének vonalában végződik, a hegye nem került túlságosan közel a kép széléhez az utóbbinál sem. Dukász labarumának megtörése értelmetlen, hiszen a nyél folytatódhatna a test előtti részen felvett meredekséggel, csupán a háttérbe eső részét kellett volna kissé hosszabbra venni – a győzelmi zászló nem került volna túl közel sem a glóriához, sem pedig a kép széléhez. A bizonytalan alkotó azonban abbéli félelmében, hogy a labarum túl közel kerül a dicsfényhez, a biztonság kedvéért megtörte a nyelét. Az így nyert térrel azonban nem gazdálkodott jól: a zászló túl kicsi, abszolút méretben alig feleakora, mint Kóné, holott utóbbi zománcképe jóval kisebb.

A fordított szív minták Dukász öltözékén is mechanikusan követik egymást, és a ruházat eséséből adódó redőket sem találunk a rendkívül ügyetlenül megformált jobb könyök területén kívül.

Megállapíthatjuk, hogy Mihály császár ábrázolása esetében nem beszélhetünk jól szerkesztett kompozícióról: az alak egyes összetevői külön életet élnek, szinte mind egyiknek külön tengelye van, nincs egyetlen rendező irány. A betűk és a labarum elhelyezése is esetleges. A többszörösen sérült szimmetria, az aránytalan, „eltört” karok (Bradák 1988, 6-7. o.) és regáliák, a merev öltözék, valamint a ruházat vörös szalagjain látható kerek fehér díszek egyetlen elhelyezése a készítő szerény tehetségére és a zománckép nem megfelelő kivitelezésére utalnak.

A Dukász-képpel kapcsolatos lényeges felismeréshez jutunk, ha azt mechanikusan kiegészítjük téglalap alakúra, melynek oldalai a kép magasságával, illetve szélességével egyeznek meg (9. kép). Ez felfedi, amit az íves forma elrejt: az alak jelentősen elcsúsztott a zománckép függőleges szimmetriatengelyéhez képest, nyilvánvalóvá téve, ami a képmező túlzott kitöltöttségéből, s az ábrázolás több elemének a kép széléhez való túlságos közelségéből amúgy is sejthető, ti. hogy az eredeti zománcképet körbenyírták. Korábbi méretében mégannyira sem férhetett bele a mögöttes keretbe, mint ma, pedig most is minden irányban túllóg rajta.

Geóbitzasz képmásán (10. kép) az orr vonala által kijelölt fejtengely függőleges, de nem felezi az aszimmetrikus

11. kép • Mihály arkangyal.

arcot és abroncskoronát és nem esik egybe a test tengelyével sem. A karok befoglalóinak meghosszabbításai a türk király esetében sem érintik a fejet. A betűk mellé nem helyezhető befoglaló egyenes. A test szembenézeti jobboldalán lévő felirat két és félszer akkora távolságra van a kép szélétől, mint a túloldali (Németh. 72. o.), és az alak is jócskán balra csúsztott a középvonalhoz képest, azt sejtetve, hogy ez a kép szintén körbenyírás áldozata (Csomor. 44. o.). A szív minták Geóbitzasz öltözékén is mechanikusan követik egymást, összesen a bal ruhaujjat és a testet fedő részét, és hasonlóan a császárképekhez, a ruházat eséséből adódó redőket sem látunk.

Az arkangyalokat profilból ábrázolta alkotójuk. Ez az elrendezés a fentiekhez hasonló szimmetriák keresését nem teszi lehetővé. Ugyanakkor észrevehetjük, hogy a nézőhöz közelebbi kar külső befoglalója mindkettőjük esetében a fejrész valamely kiemelt részét érinti: Mihálynál a glóriát (11. kép), Gáabrielnél pedig a hajás részt (12. kép). Az utóbbi esetében a túllünk távolabbi (jobb) kar befoglalója felezi a száját, valamint áthalad a két szemöldökív felezőpontján és a hajdísz középpontján, tehát a fej legfontosabb vonalával esik egybe.

Befoglaló négyzetek

Felfigyeltünk arra, hogy a hat kétségtelenül eredeti kép esetében az ábrázolások aktív, azaz rajzolatot tartalmazó, zománcozott részei, melyeket halványítással és fehér keretetéssel jelöltünk (13. kép), befoglalhatók egy négyzetbe, melyek minimális eltéréssel egybevágóak és a teljes képfe-

12. kép • Gábel arkangyal.

lület kb. 72 %-át teszik ki. (Az arkangyalok esetében a zománcozott terület teljes magasságáig kiterjedő pálcájuk miatt a felirat legkülső betűje kilóg a négyzetből, ez azonban nem tekinthető a tendencia megtörésének, mint ahogy a betűk egy-egy kilógó hangsúly-jele sem.) Ez a hat zománckép jelenlegi befoglaló keretébe készült, amit érintetlen foglalásuk (Csomor et al., 101. o., Csomor. 44. o.) is megerősít. A képmezők egységes mérete árulja el, hogy az alkotó miért nem alkalmazta ugyanazt a megoldást György esetében is, ti. hogy a jobboldali felirat külső befoglalója érintse a pajzsot, mint Demeternél: az aktív képmező keskeny lett volna, ezért kellett kijjebb tenni a feliratot.

A Geóbitzasz-ábrázolás aktív része szintén egy négyzetbe foglalható be, de csak 5 %-kal nagyobb élhosszúságúba, ami ráadásul jelentősen balra csúsztott a lemez középvonalához képest. E négyzet a teljes képmező 78,5 %-át tölti ki. Mindkét tényező arra utal, hogy a zománckép nem eredeti állapotában van: valamikor körbenyírták. Megbontott foglalata (Csomor et al., 101. o.) is jelzi, hogy a türk uralkodó képmása nem eredeti a Koronán.

A négyzetek nem bizonyulnak jó befoglalónak a császárképek esetében: mindkettő fekvő téglalapban helyezhető el, ezek vízszintes oldala a Dukász- illetve a Kóné-kép esetében 12,1, illetve 3,4 %-kal hosszabb a függőlegesnél. A 13. képen ez úgy nyilvánul meg, hogy az alakok alapvonalához, illetve a vízszintes irányban elhelyezkedő legszélső képelemekhez rögzített négyzetek fölfelé túlnyúlnak még a képek hordozó aranylemezen is. Mindez világos jele annak, hogy a császárképeket eltérő kompozíciós

13. kép • A kilenc kép „aktív”, zománcozott része kissé halványítva és fehér keretbe foglalva

rend szerint más készítette, mint az arkangyalok, a szentek és Geóbitzasz ábrázolásait, az pedig, hogy nem illenek bele a keretükbe (Csomor et al., 101. o.) egyértelműsíti, hogy nem a Szent Koronához készültek.

Közvetlenül a kézirat lezárása előtt hívta fel figyelmünket Bradák Károly, hogy a Koronát vizsgáló „mérnökcsoporth” is foglalkozott a képek kitöltöttségének vizsgálatával (Beöthy et al.) – köszönet érte. Ők is felismerték az egységes méretű befoglaló négyzetek létezését az eredeti képek esetében, és eltérő arányrendszerük alapján szintén másodlagosnak találták az uralkodóképeket.

Frakcióanalízis

A matematika frakcióanalízis nevű ága azzal foglalkozik, hogy feltárja egy halmazon belül hasonló tulajdonságú elemeket tartalmazó részhalmazok, szakszóval frakciók meglétét. Ennek eszköztárát kívánjuk most alkalmazni az abroncs zománcképeinek halmazára. Olyan szempontokat igyekszünk választani, melyek lehetőséget adnak annak eldöntésére, hogy azonos arányrendszer és képi látásmód használata jellemzi-e az egyes képeket.

Vizsgáljuk meg a fejek függőleges irányú hosszúságát a teljes testmagasságokhoz képest. A százaléokban kifejezett arányokat az I. táblázatban összegeztük. A négy szent frakciót alkot a maga 45 % körüli fej-test arányával, valamint a két császár is 30, illetve 32 %-os értékével. A Geóbitzaszhoz tartozó érték, 37 %, egyértelműen elkülönül a két frakció jellegzetes értékeitől. (A három uralkodó esetében a koronát nem tekintettük a fej részének.) Az arkangyalok értékei valamivel kisebbek a szentekéinél. Ennek valószínűleg kompozíciós okai vannak: nagyobb fej, s vele nagyobb dicsfény nem fért volna el a szárnyak között, s azt sem felejtethetjük, hogy ők nem szembenézetben ábrázolódnak.

Vizgáltuk a képmezők vízszintes irányú kitöltöttségét is. Függőleges érintőt húztunk a legszélső képi elemekhez, melyek egyetlen kivétellel minden esetben betűk voltak, és ezek távolságát elosztottuk a kép teljes szélességével. Az I. táblázatban felsorolt értékek három frakció megjelenését mutatják: a szentekét, Kónét és a másik két uralkodót. Az arkangyalok ábrázolásait kihagytuk ebből az elemzésből, mert profilból történő ábrázolásuk és a kép szélén elhelyezkedő hosszú pálcájuk a felirat más logikájú elhelyezését követelte meg az alkotótól, mint a többi zománckép esetében.

Az előző szakaszban tárgyalt befoglaló négyzetek alkalmasak a képmezők teljes kitöltöttségének vizsgálatára. Az ott megállapítottakat úgy fordíthatjuk le a frakcióanalízis nyelvére, hogy három részhalmaz jelenik meg: a hat kétségtelenül eredeti kép, a két császárkép, illetve Geóbitzasz ábrázolása.

Luzsicza Árpád ötlete alapján összehasonlítottuk a képeket abból a korántsem matematikai szempontból is,

hogy az ábrázolásokon felismerhető-e az arcok csontozata. Itt is három frakció jelent meg: a hat eredeti képen a csontozat jól kirajzolódik, a két császárképen egyáltalán nem ismerhető fel, mintha gumiból lenne a fejük, Geóbitzasz ábrázolásán túlságosan hangsúlyozottan jelenítődik meg.

Az ábrázolt alakok ruházatának természetes eséséből származó redők megléte vagy hiánya is értékelési szempont lehet. Főntebb már vizsgáltuk a kérdést, a megfigyelések eredményeit az analízis nyelvén kifejezve két frakciót találtunk: az egyiket a hat eredeti zománckép alkotja, ahol gyűrődnek a ruhák, a másikat pedig a három uralkodóképet, ahol nem. Megjegyezzük, hogy a pántokon található apostolképek mindegyikén, valamint a két Pantokrátor-ábrázoláson is megjelennek az öltözetek eséséből eredő redők, tehát a Korona összes alakos zománcképét tekintve is csak az uralkodókéről hiányoznak. Az ábrázolások jellemzője az is, hogy a ruhaujjak elkülönülnek-e az öltözetek testet fedő részétől. Ez a főntebb már szintén elemzett szempont is két frakcióra bontja a kilenc képet: a hat eredetire és a három uralkodóképre.

Az abroncson, illetve a pártázaton ábrázolt személyek közül öt fordított szív mintát visel a ruházatán: a három uralkodó, Szent Demeter, valamint Krisztus. A 14. képen a ruházatok szív mintát legsűrűbben tartalmazó részeit vágtuk össze egyetlen tablóvá. Jól látható, hogy a császárképeken a szívek magassága meghaladja szélességüket, míg Geóbitzasznál ez éppen fordított. Demeter szíveinek magasság/szélesség-arányai a türk uralkodóihoz állnak közel, de míg az előbbinél a legszélesebb résztől egyenesen záródnak a csúcs felé, addig az utóbbinál többnyire ívesen. Az alsó öblök a szentnél kisebbek, mint Geóbitzasznál. (A Krisztus-kép szívei kisebbek a többi képen találhatóénál, emiatt kevésbé karakteresek, alakban jobban szóródnak és mennyiségben is elmaradnak a többin találhatóétól, így nehéz határozottan társítani őket a három csoport valamelyikéhez, de az egyenes záródások a Demeter ruházatán találhatóéhoz teszik őket a leginkább hasonlatossá.) A fentiekhez hasonlóan itt is három frakció megjelenését tapasztaljuk. A szív minták szerinti elemzés nem reprezentatív, hiszen nem terjedhet ki az összes képre, mindazonáltal szembeűnő, hogy ugyanazok a képek kerülnek külön frakciókba, amelyek a többi szempont szerinti vizsgálat esetében is.

A táblázatban összefoglalt eredmények arról árulkodnak, hogy a négy szent minden vizsgált szempont szerinti elemzésnél elkülönült az uralkodóktól, az esetek felében pedig Geóbitzasz más frakcióba került, mint a császárok. Az arkangyalok általában, de nem mindig, egy frakcióba

kerültek a szentekkel, de sosem kerültek egy csoportba a császárokkal. A vizsgálódásunk tárgyát képező kilenc képen csak ők nem ábrázolódnak szemből, ami szükségszerűen maga után vonja, hogy esetenként külön frakcióba kerüljenek. Soha nem merült fel, hogy képmásukat más kéz alkotta volna, mint a szentekét, s ennek a frakcióanalízis eredményei sem mondanak ellent. Ugyanakkor ez az elemzési módszer a hat, kétségtelenül eredeti zománcképtől egyértelműen más csoportba tartozónak jelzi a két császárképet és valószínűsíti, hogy Geóbitzasz külön frakciót alkot. Eredményeinket tehát úgy összegezhetjük, hogy mind a szimmetriák és kompozíciós elemek értékelése, mind a frakcióanalízis egybehangzóan ugyanazt az objektív, tényeken alapuló eredményt hozta: a három uralkodóképet nem ugyanaz készítette, mint az arkangyalok és a szentek ábrázolásait, sőt, Geóbitzasz ábrázolása nem műve annak a kéznek sem, amelyik a császárképeket alkotta. Mindez tételesen cáfolja Kovács Évának és Lovag Zsuzsának a vélekedését, miszerint az abroncs zománcképei kétségtelenül egységes sorozatot alkotnak. Nehezen értelmezhető, hogy mit is jelent a rekeszszalag-vezetés Lovag által említett azonossága, hiszen a szentek esetében arányosan megrajzolt, a testtől jól elkülönülő karokat látunk, míg az uralkodók esetében azok aránytalanok, görbék (Bradák 1988, 6-7. o.) és összeolvadnak a testtel. Vizsgálataink az ízlés szubjektivitásától függetlenül igazolják Pap Gábor megállapítását, miszerint az uralkodóképek művészi színvonala alacsonyabb az arkangyalok és a szentek kétségtelenül eredeti ábrázolásaieinál. Meg kívánjuk jegyezni, hogy a három uralkodóképet több készítési fogyatékoságára és rendellenes felhelyezésére Bradák Károly már többször rámutatott (pl. Bradák. 2008.).

Néhány korábban már feltárt tény is a császárképek, illetve Geóbitzasz különböző kezek által, más tárgyhoz történt készítését erősíti: az előbbieken a felirat vörös, az utóbbin kék, míg az abroncs eredeti zománcain fekete. A

14. kép • A fordított szív motívumok Kón, Dukász, Geóbitzasz, Demeter és Krisztus ábrázolásain

	Mihály	Gábrriel Demeter	György	Kozma	Damján	Kón	Dukász	Geóbitzasz	
Fej/teljes alak aránya (%)	36	37	44	43	47	46	30	32	37
A képmező vízszintes kitöltöttsége (%)	–	–	83	83	82	82	93	88	87
Befoglaló négyzet	standard	standard	standard	standard	standard	standard	nincs	nincs	nagyobb
Arcsontozat felismerhető-e?	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	túlzott
Redő a ruhákon	van	van	van	van	van	van	nincs	nincs	nincs
Ruhaujjak elkülönülnek-e az öltötöttől?	igen	igen	igen	igen	igen	igen	nem	nem	nem

I. táblázat

két császár meredten előre néz, míg a többi ábrázolt személy oldalra tekint, a türk király képén barna színű zománc is található, egyediként az abroncs zománcképei között.

A kétségtelenül eredeti és az uralkodóképek között vitathatatlanul vannak azonos motívumok. Például Kón gammadionja igen erős hasonlóságot mutat az arkangyalokéival, jobb könyökének spirális megoldása pedig a harcok szentekéivel. Az orvosszentek felkarján látható kör alakú motívum, az orbiculus Dukásznál és Geóbitzasznál köszön vissza – az utóbbi esetében annak környezete csaknem azonos Demeterével. Mivel a kilenc kép egy kéztől való származását vizsgálataink (is) kizárták, a hasonló mintázatok megjelenésére kétféle magyarázat jöhet szóba. Vagy ugyanabban a képi-ábrázolási hagyományban gyökerező, de az eredeti képek mesterénél szerényebb képességű alkotók műve a három uralkodókép, vagy – s ez tűnik a valószínűbbnek – az uralkodóábrázolások a mesterrel nem feltétlenül egy korban élő és egy tradícióban gyökerező készítői ismerték a többi zománcképet – beleértve azt a hármat is, melyek helyét most elfoglalják –, és azokból átvettek motívumokat. Az utóbbi következtetésre jutott korábban Bradák Károly (Bradák. 2008., 19. o.), egyebek között annak alapján, hogy mindhárom ábrázoláson szabálytalanul jelennek meg az uralkodói öltözetek egyes darabjai, tehát az uralkodóképek készítői nem ismerték kellő alaposan a császári viseleteket. Túlzott térkitöltésük, körbenyírásuk nyomai és másodlagos foglalásuk egyértelműen jelzik, hogy mindhárom uralkodókép eredetileg nagyobb volt, tehát nem a Koronához készült. Így, aki velük akarja datálni a művet, annak bizonyítania – és nem feltételeznie! – kell, hogy a Korona elkészültekor kerültek föl rá. Ennek hiányában nincs ok 1071., Dukász Mihály uralkodásnak kezdete előtti időpontok kizárására (Pap 1987., 46. o., Beöthy et al., 160. o., Németh 106. o.,

Bradák 2008., 19. o.). Jelenleg semmilyen bizonyíték sem támasztja alá, hogy ő, sőt, hogy bárki küldte volna a Koronát vagy egyes részeit (Németh 103. o.).

A zománcképek egységessége mellett felhozott érvek közül a rekeszszalag-vezetés meglehetősen homályos és szubjektív érve nézetünk szerint nem tartható. A különböző képeken található zománccok színeinek azonossága is érvként szokott szerepelni az egységesség mellett, ez azonban szubjektív vélemény.

Az 1981-es budapesti Korona-konferencián David Buckton, aki megfelelő technikai háttérrel és referenciákkal rendelkezett (Buckton), feljárnította, hogy színképelemzést végez a zománcképeken, melyre azonban nem kapott felkérést. Szelényi Károly Korona-fotói alapján színképelemzéssel kísérletezett az ún. számítógépes csoport is. Az alkalmazott elemzési módszerük iránt súlyos kételemek merülnek föl, melyeknek Bradák Károly már hangot adott (összefoglalva: Bradák 2006., 4. o.). Az általuk közölt, minden más kutatóétól eltérő eredmény, miszerint egyedül „a Dukász Mihályt ábrázoló kép nem illik bele az egymással erős hasonlóságot mutató többi zománckép közé” (Kéri et al., 25. o.), csak megerősíti a kétségeket. Közvetlen műszeres vizsgálat hiányában a zománccsínnek azonossága tényként nem, legfeljebb feltevésként kezelhető, különösen mivel annak ellentmondó megállapítások is napvilágot láttak.

Úgy véljük, hogy vizsgálataink nyomán az abroncs zománcképeinek egy kéztől származásának hipotézise nem tartható, az uralkodóképek másodlagos elhelyezését a Koronán több alapvető tény bizonyítja. Mindezek egyenes következménye, hogy a Korona datálásának kérdésében perújrafelvételre van szükség. Friss szemmel kell rátekinteni a műre, és a tények alapján újra nekivágni a kor meghatározás kényes kérdésének. Jelen tanulmány ehhez kíván segítséget nyújtani.

Bradák Károly: *A magyar Korona hátsó ormának problematikája.* Zománc 1987–1988. Nemzetközi Zománcképművészeti Alkotótételek, Kecskemét, 4–28. o.
Bradák Károly: *Pár szó a Szent Korona vizsgálatához.* Dobogó V. évf. 2. szám 4–6. o. (2006).

Bradák Károly: *Pontosabban a Szent Koronáról.* Dobogó VII. évf. 1. szám 16–20. o. (2008).
Buckton, David: *Vorläufige Ergebnisse einer optischen Untersuchung des Emails der Krone.* In: *Insignia Regni Hungariae* I. Szerk. Fülep Ferenc, Kovács Éva, Lovag Zsuzsa. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 1983. 129–143. o.
Csomor Lajos: *Magyarország Szent Koronája.* Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja, 1986. Második kiadás, 1987.
Csomor Lajos, Lantos Béla, Ludvig Rezső, Poór Magdolna: *A magyar korona aranyműves vizsgálatának eredménye.* Zománc 1975–1985. A Nemzetközi Zománcképművészeti Alkotótételek Jubileumi Katalógusa, Kecskemét, 37–130. o.

Kéri Ádám, Kiss Gergely, Kóczy T. László, Várlaki Péter: *A Szent Korona zománcképeinek vizsgálata.* Országépítő XV. évf. 3. szám, Kovács Éva – Lovag Zsuzsa: *A magyar koronázási jelvények.* Corvina Kiadó, Budapest, 1980.
Lovag Zsuzsa: *A koronakutatás vadhajtsái.* Művészettörténeti Értesítő 1986, 1–2. szám, 35–48. o.
Németh Zsolt: *A magyar Szent Korona.* BKL, Szombathely, 2007.
Pap Gábor: *Gyorsjelentés a korona-kutatás állásáról.* In: *Vonzáskör.* Szerk. Takács György és Molnár Géza. Miskolc, 1987.
Pap Gábor: *Mag hó alatt.* Püski, Budapest, 2003.
Pap Gábor: *A Szent Korona békeüzenete.* DVD. MAG, 2007.
Tóth E. – Szelényi K.: *A magyar Szent Korona.* Budapest, 1996.

H Í R E K

KÓS KÁROLY KÖNYVA LOVAKRÓL című könyvének hasonmás kiadása három évi hiábavaló próbálkozás után végre megjelenik idén karácsonyra, a szerző születésének 125. évfordulójára. A kiadást magánszemélyek támogatása teszi lehetővé. Segítségüket köszönjük, különösen azoknak az előfizetőknek a nevében, akik évek óta várják, hogy kezükbe vehessék a könyvet.

ÖRTÜZEK A MECSEKÉRT

Nyilatkozat az európai urán-ellenes nap és az Állampolgári Részvétel Hete alkalmából

A Mecsek évmilliói nem válthatók át forintmilliárdokra. A Mecsek érték, életfeltételeket biztosító környezet, amelynek rövid távú gazdasági, hadászati és politikai érdekektől vezérelt bármiféle rombolása visszafordíthatatlan károkat okoz természetben, társadalomban egyaránt. A Mecsek nem lehet rövidlátó politikai, gazdasági, hadászati érdekek áldozata. A mecseki civilek – EU-s alapelvekkel összhangban – szembeállítják mindezzel az ökológiai érdekeket, az itt élők nemzedékeken átívelő fenntartható gazdasági és közösségi érdekeit.

Tiltakozunk, az ellen, hogy az ausztrál WildHorse Energy uránbányászatot készít elő a Mecsek térségében, Bátaszék, Dinnyeberki valamint Pécs és Orfű határában.

Tiltakozunk az ellen, hogy a nukleáris energiaipari lobbifogantolás nélkül kockáztassa a Mecsek térségének ivóvízbázisait; elutasítjuk a környezet- és egészségkárosító uránbányászatot.

Tiltakozunk az ellen, hogy a Pécsi Hőerőműben újabb biomassza-blokkot állítsanak üzembe, mert az ilyen centralizált biomassza felhasználás ellenkezik a nemzetközi ajánlásokkal és eddig is súlyosan károsította a Mecsek és a régió erdősegeit.

Tiltakozunk az ellen, hogy tízszeresére növeljék a Bükkösi kőbánya termelését és a követ cementgyártásra használják fel, mert a haszon külföldre kerül, míg a rombolás és szennyezés következményeit a helyi lakosság és az ország viseli.

Tiltakozunk az ellen, hogy a Mecsek bármelyik csúcsán a józan ésszel és a jogszerűség elveivel szemben erőltessék a katonai radarépítést.

Több, mint hatvan évvel ezelőtt gyűjtöttak először örmütüzeket civil szervezetek a Mecsek csúcsain, hogy az összefogás erejét és a Mecsek szeretetét hirdessék. Ma örmütüzekkel jelezzük a Zengő, a Hármashegy, a Misina, a Tubes és a Jakabhely csúcsain valamint a Zöld Völgy településein, hogy rajtunk múlik az ember és a természet történelmi és kultúrtörténeti jelentőségű szerves együttélése. A mai napon a Mecseket szerető és érte aggódó emberek találkoznak mecseki hegycsúcsokon, egy-egy örmütűz mellett. Személyesen azokkal, akik ott vannak, szimbolikusan pedig mindenkivel, aki szeretné, hogy a Mecsek csodáit a következő nemzedékek is megismerhessék és élvezhessék. A mecseki örmütüzek örmütüzek is, mert ünnepejük, hogy ezen a napon együtt vagyunk, együtt örködünk nem csak a lakóhelyünk környékén, hanem az egész hegységen támogatjuk egymást és összefogunk.

Rajtunk múlik a Mecsek további sorsa.
2008. szeptember 20.
Bükkösdért Természetvédő és Emberjogi Egyesület, Civilek a Mecsekért Mozgalom, Civilek a Zengőért Mozgalom, Élhető Bátaszékért Egyesület, Hosszúhetény Természeti Értékeiért Egyesület, Istenkúti Közösségért Egyesület, Lehet más a világ! Aktivista Klub, Pécsi Zöld Kör, Pécsváradi Várbaráti Kör, Zöld Völgyért Egyesület, Zöld Fiatalok Pécsi Szervezete, Vasasért Egyesület, Védőgyelet

ŐS-BUDA, FEHÉREGYHÁZA ÉS A PÁLOS KOLOSTOR

– történeti- és helysínazonosítási értékelés XV–XVI. századi események, dokumentumok tükrében –

Az *Országépítő* előző két számában amolyan történeti régészként időben visszafelé haladva kezdtem elemzésemet Ős-Buda és az azt környező földrajzi tér ökológiai elemzésével. Lehet ezt történeti humuszolásnak is nevezni, a régészek is így kezdik a feltárandó terület talajtól való megtisztítását. Elképzelem szerint így a múltba visszafelé haladva egyre világosabb, pontosabb és elfogadhatóbb adatokkal, tényekkel és következtetésekkel szolgálhatok. Fontos ez több szempontból is, melyek közül itt most két lényegeset emelek ki: tisztázni lehet a Mátyás korában még egyértelműen a mai Székesfehérvártól külön és lényegesebbnek, fontosabbnak értelmezett Fehérvár, Fehéregyháza helyét, funkcióját és földrajzi környezetét, valamint helyre lehet tenni a Pilis-rejtélyt keresők, kutatók pontatlanságait, esetleges tévelygéseit.

Több száz éves szakadék húzódik a hivatalosan elfogadott, olykor mesterségesen kreált történelemszemlélet, s a valós múltat tények, igazolható, elemezhető és a vizsgálati eredményeket megismételni tudók között. Ilyen tabu téma Fehéregyháza (Alba Ecclesia, Alba Maria), Sicambria, Ős-Buda helyének meghatározása. Az eddigi kutatások Fehéregyháza lehetséges helyét a keleti Bakonytól a Duna-kanyarig, Ős-Budáét a Remete-hegytől Pilismarótig több földrajzi helyen feltételezték.

Úgy gondolom, hogy egy birodalmi székhely (márpedig a tatárdúlásig mindenképpen az volt) a méltóságának megfelelő mérettel és szakralitással rendelkezett, amihez természetesen hozzátartozott a világi és egyházi intézményeket és az azokat kiszolgáló lakosság mindennapi tevékeny-

ségét biztosító, megfelelő méretű urbánus környezet. Ezért az tudja hitelessé tenni az ősi vár (mely a hunok, a rómaiak és a szikamberek idején is régióközpontként szolgált) helymeghatározását, aki annak közvetlen közelében meg tudja mutatni Fehéregyháza település épületegyüttesének maradványait. Erre teszek kísérletet.

A középiskolások történelmi atlaszában (Cartographia, 1994) diákok számára stilizált formában megtalálható Magyarország 14. századi, Zsigmond király korabeli adatokra támaszkodó térkép. Ez 1395-ös évszámmal jelezve Fehéregyházát a mai Budától északra, Szentendrétől a Duna folyása szerint lejjebb, a folyótól kissé jobbra helyezi el. Ez a forrás Magyarország 14. századi kultúrájára vonatkozó, hivatalosnak tekinthető adataival azokat a pontos és ma is értelmezhető földrajzi neveket tartalmazza, melyek Anonymus *Gestájában* is fellelhetők. Rendkívül korrekt, érdelemmentes módon elemzi Anonymus közléseinek szavahihetőségét Dümmerth Dezső, aki *Az Árpádok nyomában* című, 1979-ben megjelent könyvében minden részletében hitelesnek és következetesnek tartja a Névtelen Jegyző állításait. Fehéregyháza elválaszthatatlan a királyi vártól; Anonymus ezt úgy írja le, hogy a királyi vár alatti fennsíkon alapította meg István király azt a kolostort, ahová őt 1038-ban bekövetkezett halála után csak a felszentelés hiánya miatt nem temethették még el. Számtalan egyházi és világi adat tanúskodik e fontos településünkről.

Az Ős-Buda vára alatti fennsíkrol 1992. július 3.-án 3200 méter magasságból infra, 2000. május 7-én 4 km-ről ortofelvétel készült, amelyeket a FÖMI bocsátott a ren-

delkezésekre. 2006 májusában a NASA Big Beard felvétele, s az általam 2002. március 1-én és 2003. szeptember 18-án készített légi felvételek is tanúsítják, hogy ott egy nagy kiterjedésű település, Alba Ecclesia maradványai rejtőznek a felszín alatt, és nyomaik rávetülnek a földfelszínre. Az István király alapította kolostor helyén utoljára Mátyás király újjátartott fel egy, a pálosoknak átadott épületegyüttest (1474–1483). Nos, ezek nyomai is láthatóak a felvételeken: felismerhetők a rendkívül nagy méretű kolostor körvonalai a belső udvarral, keleti oldalán a feljáróval. Különösen fontos az azonosítás miatt, hogy Mátyás király is említi Veronai Miklós egri püspöknek írt levelében, hogy a templom a kolostoron kívül helyezkedik el. A fenti felvételeken is pontosan kivehető a 17 méter hosszú, 8 méter széles, 8 támfallal megtámasztott kápolna alakja a sekrestyével együtt. Tájolása K-NY irányú, a szentély nyugat felé esik, s a keresztyén kegyeleti hely hosszanti tengelye pontosan a fejedelmi sírok általam feltételezett helyének irányába mutat. (Ezekről a következő folytatásban fogok részletesebben beszámolni.)

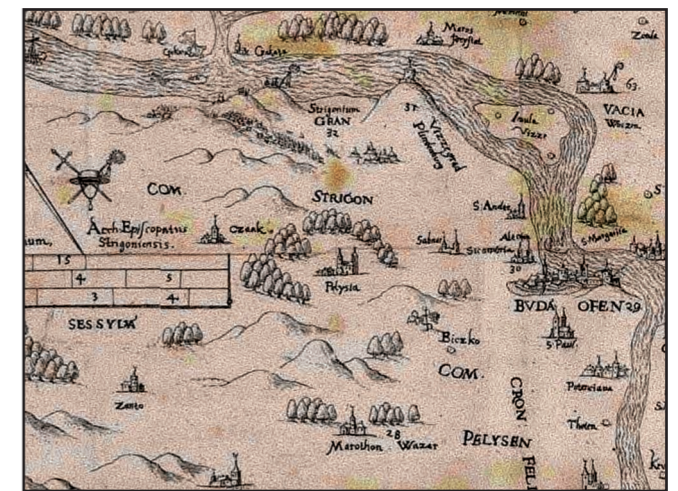
Geo radarral keresztmetszvényt készítve bemértük a föld alatti alapokat, melyek a földfelszíni, ökológiai megfigyeléseimet igazolták. Hogyan és miért látható nagy magasságból az épületek alapjainak nyoma? Nagyon egyszerű a válasz: ahol a felszín alatt nem bontották ki a korábbi alapokat (csak a felszínről tüntették el a látható és tovább használható épületrészeket) az évelő egyszikű pázsitfűfajok – tarackosok, bojtos gyökerűek – nem tudnak elegendő vízhez jutni, s csak az évelő, karógyökérrzel rendelkező kétszikű növények találják meg a létükhöz szükséges feltételeket.

Ezért látszik halványabb zöld színben a felvételeken az a hely, ahol a kétszikűek jelölik a földalatti falmaradványok jelenlétét. Ez az a módszer, mellyel a régészek megtalálhatják egy feltárandó objektum pontos helyét.

A másik fontos elemzendő helynév a középkori térképeken *Sicambria* (Syccambria, Szikambria), melynek nemcsak ősisége, hanem valóságosága is vita tárgyát képezi. A MTA Történettudományi Intézete egyenesen középkori kitalációnak nevezi e város vagy városállam létét. Noha a frankok/gallok eredetmondái, egyes római kori történetleírások, Atilla (Attila, Athylla) hun király regnálását leíró korabeli forrásmunkák és a középkori krónikáink utalásai mellett számos térképünkön is szerepel a név. Az 1600-as évek végéig a Duna folyása mentén, annak jobb oldalán a következő sorrendben olvashatók a helységnevek: St Andre – Alt Ofen (Vetus Buda, Etzelburg) – Sicambria – Buda. A török kiűzését, majd a kuruc szabadságharc vérbefojtását követő osztrák impérium idején keletkezett

Különböző korokból származó térképek, amelyeken nyomon követhető, hogy Sicambria és Ős-Buda (Alt Offen) a török kiűzése utáni időben sorrendet váltott, mert az új települést, az új Ó-Budát korábbi helyétől és Sicambiától délre hozták létre. (Középen az 1763-as, Müller Ignác féle térkép.)

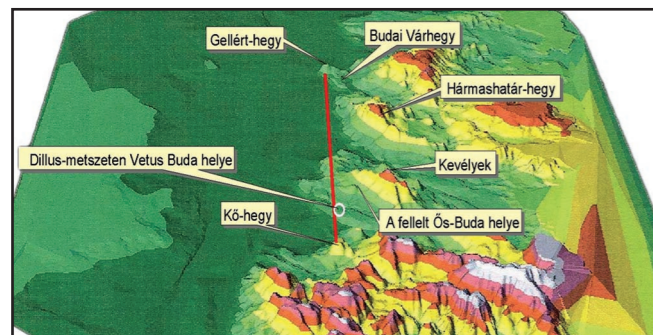
Légi felvételek, amelyeken jól kivehető a kolostorudvar világos foltja és az épületmaradványok feletti, eltérő színű növénytakaró

1763-as, Müller Ignác-féle térképen már a Szentendre – Kaláz – Sicambria – Alt Offen – Buda sorrend olvasható. Ebből látszik, hogy a svábok és a szerbek, majd a szlovákok eleinte spontán, majd tudatos betelepítése során a mai Óbuda nem azon a helyen épült fel vagy újjá, ahol korábban volt, hanem a mai Buda vonzása következtében 8–10 km-rel délebbre, ahol a jelenlegi óbudai városközpont van. Ez az oka, hogy a múltat kutatók szinte mindegyike nem a tényleges helyén kereste a forrásmunkákból ismert objektumokat. De maga a régészeti topográfia is árulkodik, hiszen Buda és Békásmegyér között zömmel római kori és az Árpád-ház kihalását követő időből való régészeti emlékeink találhatók. A hunokról és a honfoglaló magyarokról (beleértve az avarokat is), valamint a 10–13. századi létüinkről leginkább Százhalom – Érd – Tárnok – Tétény, valamint a Békásmegyér – Tahi közötti területekről került elő értékelhető és értékes lelet.

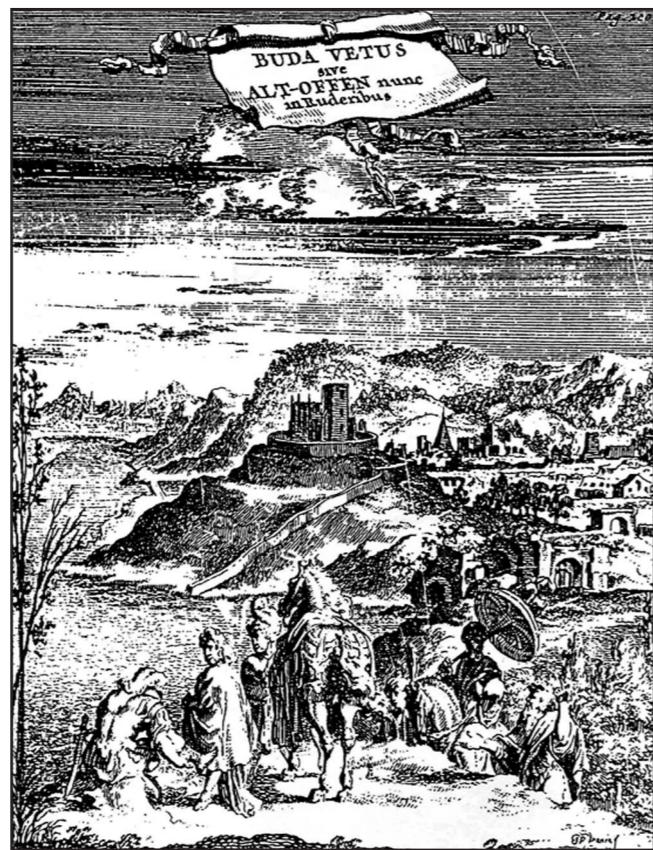
Az *Országépítő* előző számában már bemutattam P. Zimmermann egyik metszetét, ezúttal a tizenöt éves háborút közvetlenül megelőző időből származó, Ó-Budát (Alt Ofent) ábrázoló másik rézkarcát kell elemeznünk. Az 1595. január 22-re keltezett metszet (Dillbaum-Krónika, 1603. Augsburg) azt ábrázolja, ahogy Ó-Buda lakossága elhagyja a várost. Az ábrázoláson a háttérben felismerhető a mai

Zimmermann és Tollius metszete a királynék feltételezett várával, és a modell, amely mutatja a helyet, ahonnan a képek készülhettek

budai vár, előtte a Mátyás-hegy, majd a Hármashatár-hegy vonulata, a Dunához közel az Aquincum magasságában lévő, a római korban épült, s most is darabjaiban látható akvadukt, s az előtérben egy kör alakú vár az azt környező városrészekkel. A hitelesség szempontjából fontos a hajó-ábrázolás, hiszen számos írott dokumentum említi az itteni létesítményekkel kapcsolatban a Duna, mint vízi út használatát. Hasonló alakzat látható a németalföldi Jacob Tolliusnak tulajdonított, 1697-re vagy 1700-ra datált metszeten is, de ezen lényegesen kevesebb épületegyüttes azonosítható. Úgy gondolom, más szerzők véleményével (ami szerint utóbbi csak másolta Zimmermann rajzát) ellentétben, hogy az egyezés az azonos helyről, pozícióból történő ábrázolás következménye és Tollius munkája is a személyes jelenletre utal. Itt érdemes említeni az Oláh Miklós püspök egyik levelében (1536) foglalt tájleírást, mely nagyjából így értelmezhető: Budától északra vannak más szőlőhegyek, ezek alatt van Alba Maria (Alba Ecclesia), tőle délre Ó-Buda, innen még láthatóak Sicambria (!) romjai.

Mindkét metszeten jól látható, hogy a Duna a folyó-szabályozásig Szentendre után egy ággal kitért Pomáz felé, majd a település előtt egy erős bal ívű kanyarral a mai Budakalász irányába kitérve a Barát-patakkal egyesülve Megyernél ömlött vissza a főmederbe. Hogy ez valós lehet-

ség volt, mi sem bizonyítja jobban, mint a Pomáz keleti oldalán, a Klisza domb tövében lévő mindig víz borította mocsaras-nádas terület. Ennek léte, megmaradása a szabályozás után a folyó víz természetrajzával magyarázható: ott ahol a folyó sodrása magasabb partvonalba ütközik, s kénytelen kitérni, ott a meder kanalasodik, mélyebb medret váj, tehát maradandó vizes élőhelyként jelzi a korábbi meder helyét. Lejjebb, a Szent István-telepi HÉV megállónál – ahová a két metszeten látható kör alakú várból vezető lépcsősor a Dunához ér le – a mai napig nádas jelzi az egykori kikötő helyét.

A két metszet jól modellezhető a térinformatikai adatbázis segítségével. Pontosan meghatározható, hogy P. Zimmermann és J. Tollius a Szentendre–Pomáz közötti Kő-hegy vulkáni tufa sziklaoromzata egyik délre néző pilléréről ábrázolta, több mint száz év különbséggel, a Vetus Budán zajló eseményeket.

Kálti Márk a 14. század közepén alkotott Képes Krónikája iniciáléiban szintén ábrázolja a vállas letörésű hegy tetejére épült kör alakú vár és a környező épületek együttesét. Mindenképpen érdekes a formák hasonlósága.

Tardy Lajos (Dr. Tardy János, korábbi természetvédelmi államtitkár édesapja) *Régi hírünk a világban* című 1979-ben publikált könyvében Wolf Andreas Steinach császári nagykövet 1583-as útjáról szóló kortárs leírást idéz: „A budai pasa török harcosokkal megrakott húsz naszádot küldött elénk a *korábban Sicambriának* nevezett óbudai szigetre, melyben mindmáig egy keresztény templom s néhány házacská áll. A basa naszádjai kíséretében érkezünk Buda városához, ahol hajóink kikötöttek.”

A fentebb említett kör alakú vár megjelenik egyébként a J. D. Homagius (1622) korábban már bemutatott metszete bal alsó sarkában is. A leírások szerint ez a királynők vára lehetett, amelyet utoljára az 1470-es években Mátyás király újjátartott fel második felesége, Beatrix számára. Bonfini leírásaiban többször említi ezt a helyet, s maga Mátyás is utal rá levelezéseiben.

Az Apponyi gyűjtemény térképe és a Magyar Nemzeti Múzeum metszettárának két dokumentuma (az 1500-as évek közepén egymástól függetlenül nagyon pontosan rögzíti ezt a helyszínt. A térképen Szentendre alatt azonosítható Solymár vára és Alt Ofen néven a Duna mentén és tőle nyugatra egy hegy tetején egy másik vár sziluttja. A metszeten még áll a Nagyboldogasszonynak szentelt és Mátyás korában felújított templom, bár a minaretek mutatják a török hódoltság kori állapotát. A háttérben (szemben Siklóssy Gyula régész állításaival) felismerhető (és név szerint olvasható) Vác városa és vára, mögötte a

Naszály hegy vonulatával. Bradák Károly járt el helyesen, amikor e két történelmi relikviát elvitatta a mai Székesfehérvártól. Az általam azonosított vár alatti fennsík épületnyomai lehetőséget kínálnak egy új régészeti feltárás megindítására.

Mátyás további levelei újabb indokokkal szolgálnak, hogy erre miért volna szükség. Az 1475-ben IV. Sixtus pápához írt levelében ekképpen fogalmaz: „Különös áhítat él bennem Szent Pál remete és egész rendje iránt; ez indít arra, hogy latba vessem befolyásomat Szentségednél ezekért a testvérekért, akik országomban, Magyarországon igen sokan vannak, hiszen itt nyugszik Szent Pál teste is. Méltóztassék tehát Szentséged e testvéreket és az egész rendet pártfogásába venni.” 1480-ban szintén IV. Sixtusnak írt levelében már konkrétan kéri a Szentatyát a kolostor melletti templom felújításának engedélyezésére, s a kérelmében jelzi azt is, hogy ide pálosokat kíván telepíteni. Egy évvel később – már tudjuk – közel száz pálos szerzetes lakta be a felújított kolostort.

A fentebb elemzett P. Zimmermann metszet segít, hogy ne lepődjünk meg a Heltai kódex Mátyás temetéséről szóló leírásán. Eszerint 1490-ben Mátyás testét ötven feketére szurkozott hajóval hozták haza Bécsből, s ravatalozták fel Fehérváron. Senki sem lehet oly naiv, hogy a Sárvizet teszi hajózhatóvá a temetési szertartás Székesfehérvárra történő utólagos áthelyezése érdekében! Bél Mátyás a 18. században még saját szemével látta e helyen, az Ós-Buda alatti fennsíkon fekvő romokon, Mátyás király hollós szimbólumát, egy akkor még darabjaira hullott, de még felismerhető lemez lobogón.

Részlet a Képes Krónikából a metszetekhez hasonló várábrázolással

TRÓJA ÉS SZIKAMBRIA

Lánszki Imre beszámolója

Szikambria iránt akkor kezdtem komolyan érdeklődni, amikor egy sok évvel ezelőtti hivatalos megbeszélést követően az MTA Történettudományi Intézetének egyik munkatársa, akivel régészeti feltárások talajvédelmi kérdéseinek jogi háttéréről tárgyaltunk, kijelentette, hogy ilyen hely a valóságban soha nem létezett, az csak középkori hamisítvány. Minthogy engem viszont éppen a hely azonosítása érdekelt, elkezdtem utánanézni, milyen történeti források utalnak Szikambria léteire. Nemcsak a középkor előtti számos forrásban bukkantam erre a névre (Krakkói kódex, Kézai Simon, Anonymus stb.), de az is kiderült számomra, hogy kivételes fontosságú történelmi helyről van szó.

A párizsi levéltárban találtam rá négy olyan 12–13. századi dokumentumra, amely a franciák – gallusok, frankok – eredetével foglalkozik. Származásukat a trójaiakhoz vezetik vissza, állításuk szerint az évszázados görög-trójai háborúskodást lezáró csata, Hektór eleste után testvére, Párizs vezetésével menekült el a trójai városállam lakóinak egyik csoportja a görög uralom elől. Ez az ág Pannónia felé vette útját és körülbelül i. e. 1150-től 650 éven át éltek a Kárpát-medencében. Központjukat, Szikambiát Párizs fia, Franción alapította eszerint a leírás szerint. A germán törzsek támadása vetett véget ennek a birodalomnak, a frankok nyugatra vándorolva, maguk előtt űzve a keltákat, telepedtek le végül a Rajnától az Atlanti óceánig elnyúló területen. A trójaiak másik ága Szicília felé menekült, innen vándoroltak észak felé, s az ő népükből való Romulus és Remus, Róma alapítói. Szikambiáról a Krakkói kódex írja, hogy Attila innen indult hódító hadjáratára és ide tért vissza, ezt állítja Priszkosz rétor leírása is.

E meglepő felfedezésekkel egy időben találtam meg a feltételezhető Szikambria, Fehéregyháza nyomait a Pilisben. Erről szóló internetes közléseim eljutottak egy orosz festőnőhöz, aki ezeket továbbküldte Törökországba, a 45. trójai festészeti és folklórfesztivál és az azzal párhuzamosan szervezett II. Trója világkonferencia rendezőinek. Ők annyira fellelkesedtek, hogy meghívót küldtek nekem, és így a plenáris ülés előadójaként vehettem részt az augusztus 10–14-i konferencián, amelyen 42 ország kutatói voltak jelen. Két és fél óras előadásomat rendkívüli érdeklődés kísérte és az azt követő beszélgetések új információkkal gazdagítottak. Lehet, hogy ezek nagy része történések

számára nem újdonság, az én kutatási koncepciómat azonban mindenképpen nagyon jelentős motívumokkal bővítették. Nem tudtam például, hogy Trója lakói szkíták voltak, amit többek között az igen sok leleten található sólyom ábrázolás igazol. Hektórt a görög vázaképek sólyommal díszített pajzzsal ábrázolják, a trójai múzeumban 11 ilyen edény található. A hosszú háború a tengeri útvonalak feletti ellenőrzésért folyt, a trójaiak azonban nem sarcolták meg a kereskedőket, a biztonságos közlekedés biztosítása fejében szedtek csak vámot. Kölcsönöket is nyújtottak – az ősi etikai törvény szerint kamat nélkül. A görög győzelmet követően kezdődött el a kamatszedés. A görögök a győzelmüket is annak köszönhették, hogy felrúgták a tisztességes hadviselés szabályait, aminek legismertebb példája a faló története. A faló, Odüsszeusz furfangos találmánya, a trójaiak fehér lovat tisztelő hitére alapozott, a fehérre festett lovat a trójaiak békét hozó ajándéknak tekintették. A trójai régészeti feltárás vezetői, a helyi múzeumigazgató részben elfogadja, részben cáfolja a francia dokumentumok állításait. Beszéltek egy harmadik ág meneküléséről is, amelynek útja északkelet felé vezetett, s ez a népesség letelepedve Ogyesszát (az Odüsszeusz nevére emlékeztető várost) alapította. Ez a hely a magyar őskronika szerinti Meótisz közelében fekszik – egy újabb lehetséges kapcsolat a szkíta rokonok között. A trójaiak ékírást használtak, aminek nincs köze az etruszk jelekhez, viszont sok rokononást mutatnak a rovásírással.

Egy albán kutatóval folytatott eszmecsere hozadéka az információ, hogy az albánok saját magukat az illírek, azaz a trójaiak leszármazottainak tartják, nyelvüket pedig Európa egyik legősibb nyelvének, melyben a trója szó *helyet* jelent, szikambria, pontosabban sicambrius pedig azt, *ahová megérkezel*. A trójaiak leszármazottainak tekintik a dákokat, trákokat, bolgárokat, franciákat, rómaiakat. Különös módon a trójaiakat legyőző görögök utódainak egyedül a görögök vallják magukat. (A genetikai rokonságot feltérképezők szerint a magyarokhoz a legközelebb álló japánok után éppen a franciák és albánok következnek.)

lejegyezte Gerle János

Szemben: képek a trójai ásatásokról; a hátsó borítón: knidiai tál: Méneláosz és Hektór küzdelme Euphorbosz holttestéért (Kr. e. 7. sz.)

